

14.993

1/16

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Nemzeti Múzeum

f.v.

AZ ATHENAEUM OLVASÓTÁRA.

KÖTELES PÉLDATÁR
A MAGY. NEMZETI MÚZEUM RÉSZÉNE

Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára

ASSZONYI SZÍV.

REGÉNY.

IRTA

PAUL BOURGET.

FORDITOTTA

TÓTH BÉLA.

MÁSODIK KÖTET.

BUDAPEST.

AZ ATHENAEUM R. TÁRSULAT KIADÁSA.

1893.

14993/1/16

~~25400~~

I.

A mi a szerelemből maradt.

Vannak karakterünknek olyan sajátos, benső és hozzánk nőtt részei, hogy a szerelem, e varázsló ki annyi mindent átváltoztat az ember valójában, e részeket nem érinti. Tillièresné szinte önkéntelenül tévedve az új szerelem veszélyes útjára, a Raymond-nal való bizalmasság növekedése alatt is mindig csak az a diskrét és okos asszony volt, a kit a rosszakaratuak azzal vádoltak, hogy egy kicsit lappangós kiben bámulói imádták a kényes tartózkodást. Módját ejtette, hogy e másfél hónap alatt se anyja, se rendes látogatói ne találkozzanak gyakran Casal-lal. Egyvalakit azonban nehezebb volt megcsalni, mint a többieket: Avançont, a ki már a fiátaleMBER első látogatásakor önkéntelenül bizalmatlankodni kezdett a váratlan vendég láttára. Raymond ellen való kirohanását, aztán a kártyázás besugását Juliette annyira nem fogadta szokott engedékenységgel, hogy az öreg diplomata elámult. Résen kezdett lenni és csakhamar arra a busító meggyőződésre jutott, hogy Candalené közvetítése révén Casal és Juliette között

barátság támadt. Valahányszor meglepte Tillièresnét, mindig nála volt Raymond; az operában, a színházban mindenütt csak azt látta, hogy Raymond a marquisnéval beszélget. Gyanuja csakhamar épp oly szenvedélyes, mint igazában meglehetősen oktan féltékenységgé fokozódott. A fiatal özvegy csak növelte e féltékenységet szokatlan ingerültségével és egyszer, mikor Avançon ismét a mai fiatalság ellen fenekedett, oly kereken megmondta neki véleményét, hogy a vén gavallérnak egyszerre elmehetett a kedve ilyen beszédek folytatásától. Az öreg diplomatát Tillièresnéhez sokkal több érdek és hivalkodás fűzte, sem-hogy hiuságában sértődven, lemondjon érzelméről. Először is igazán szerette a szép asszonyt, mert kiábrándult diplomata és ügyetlen udvarló létére gyöngéd és hű sziv volt; — aztán arra használta ez ügyes barátnőjét, hogy otthon egy kis békességet szerezzen neki, mert az ideges baja miatt évek óta otthon ülő Avançoné a legházsártosabb feleség volt; — végre büszkélkedett abban, hogy ez előkelő teremtség közelében az elegáns életet képviselheti, mint a hogy Poyanne képviselte a politikát, Miraut a művészetet, Accragne a jótékonyságot, Jarden tábornok pedig Tillières emlékezetét. Az Impérialban és a Petit cercleben minden délután csak azért whistezett, a szalonokban és az opera színpalái mögött hallatszók pletykákat csak azért szedte össze, hogy fontoskodó és bizalmas ábrázattal állithasson be barátnőjéhez, a mulató Páris egy-egy hangját hoz-

ván csöndes magányába. Minden új jövevény láttára összeránczolta volna a szemöldökét. De semmi sem lehetett neki kellemetlenebb, mint a kis XVI. Lajos szalon rejtekszentében épp az elegáns élet egyik hősét látni; — nem is szólva arról, hogy évek óta ösztönszerűleg gyűlölte Casalt, azzal a gyűlölettel, a melyet az egyik nemzedék vezére a másik nemzedék vezére ellen érezni szokott. A chic és a sport emberei ebben nem különböznek a művészekről, az íróktól, az ügyvédektől, a katonáktól és a tisztviselőktől. A jelen esetben ez ellenségeskedést valami a végsőig vitte. Casal első látogatásakor Avançon egy kicsit nagyon is mutatta, hogy a rue Matignonbeli paradicsomban ő a gazda és az ur. Sőt talán szerette volna azt is elhitetni, hogy több jogot gyakorol, mint a mennyit mutat. Az ilyen kérkedések, melyeket még a szenvedély sem ment, csakhamar igen fontosakká válnak a vetélkedésben. A pozitívurak uralkodnak hiú érzékenységünk sötét és változékony világán. E különböző hatások eredménye az lett, hogy Poyanne hazaérkeztéig Avançon már csatákat vívott Casal ellen nemcsak Tillièresné előtt, de a fiatal asszony közvetlen környezetében is. Az anyjánál kezdte és az öreg asszonynak Corcieuxné régi barátjáról csupa buzgóságból oly sötét arczképet festett, hogy célját tévesztette. Elfeledte bálványa, Talleyrand nagy törvényét, hogy minden jelenték-telen, a mi túlzott.

— Ne féljen, mondta neki Nançayné, ha csak-

ugyan olyan, a milyennek ön mondja, nem fog gyakran jönni Juliettehez.

És jóakaró gunyolódással emlegette leánya előtt közös barátjuk aggodalmait. Tillièresné nevetni kezdett. A furcsa féltékenységre mondott tréfás czélzások és Casal kifogástalan magaviselete az egykét találkozáson, épp elég volt arra, hogy az öreg úrnő megnyugodjék gyermeke iránt való bizalmában, annyival inkább is, mert Juliette, Raymond-ról beszélve, nem minden lelkifurdalás nélkül ezt mondta:

— Ez az úr Candalené bizalmasai közül való.

Mikor Avançon meggyőződött, az öreg Nançaynéval beszélvén, hogy a támadás erről az oldalról nem sikerült, Tillièresné öt rendes látogatója közül elővette azt a kettőt, a ki épp Párisban volt: Miraut-t és Accragnet. Tudta, hogy Juliette mennyire ragaszkodik hozzájuk. Ha mindketten azt fogják neki hirül vinni, hogy az emberek máris rebesgetni kezdik a megbotránkoztató életet folytató Casal udvarlását: a fiatal asszony bizonyosan kényszeríteni fogja az új ismerőst, hogy gyéritse meg látogatásait. Hát bizony nem volt valami szép dolog, potom személyes gyűlölségek miatt beleavatni a dologba azt a két barátot, a ki még nem is tudta, hogy Casal Juliettehez jár. De a szerencsétlen diplomata már nem birta megítélni, hogy ez esetben csak önzésnek engedelmeskedik. Az öreg asszonynál tett kísérlet után hidegebb fogadtatásban részesül-

vén, kegyetlenül bántani kezdte őt ez az új helyzet; s ha épp nem is gyanúsította Tillièresnét azzal, hogy beleszeretett Raymondba, meglehetősen igaz volt, mikor sejtelmes veszélyt vett észre a bizalmasságban, mely őt eleinte csak bántotta. Azt hitte, jóhiszeműleg szolgálja legjobb barátnője érdekeit, mikor egy délután bekopogtatott Miraut műtermébe, hogy fölriaszsza a képirót.

A művész a rue Vièteben lakott és szomszédja volt olaszországi jó pajtásának, az azóta elhunyt Nittisnek. Házában ez időtájt sok finom ízlésű műbarát és író fordult meg. A modern dolgokba szerelmes szemű nápolyi hatása alatt változtatta meg Miraut egész dolgozásmódját és új iránya főképp meglátszott pasztel arczképein, melyeket mindig az ember szokásainak megfelelő környezettel vett körül. Ez időben főképp gyönyörű virágképei voltak híresek. Mint a szinte nőies ecsetvonású festők közül nem egy, a finomságok e mestere is széles vállu, I. Ferencz arczélű atléta volt. Az ember külseje és művei között mutatkozó ellentét e tüneménye megfordítva is jelentkezik, bár okát nem is sejtjük. Így például Delacroix, a hatalmas szenvedélyű művek alkotója, satnya emberke volt, valamint Puget és alkalmasint Michelangiolo is. És Mirautnak egész lelki élete megegyezett művészetével. Ez a Herkules olyan szelid volt, mint egy leányka; gyermekesen félénk, jámbor, a kinek szüksége van a pártfogásra és a kényeztetésre, s a ki szinte megrettént bennünket, mint mikor

hizelkednek azok a roppant nagy ebek, a melyek erősebbek az oroszlánnál és kezesebbek a kis kutysoknál. Az ily anomáliákból keletkezett az annyi legendában élő jó óriás alakja, melynek mindenha legnépszerűbb megtestesülése a vidám és geniális Dumas Porthossa. Mikor Avançon belépett a műterembe, a művész festőállványa előtt állt, szokott pompás fekete bársony ruhájában, egy nagy halmaz fehér, sáfrányszínű és piros szegfűt másolva. Barna szemét össze-összehunyorította, hogy élesebben lásson. Igazi varázslat volt, hogy mily gyöngéd, finom ecsetvonásokat tud vetni ez a hatalmas kéz, mely könnyen összegörbitene egy ötfrankost. Roppant szívesen fogadta a diplomatát, aztán tovább festett, folyton beszélgetve. A festők tehetségében mehanikai, szinte mesteremberi vonás az, hogy könnyen tudnak egyszerre két dologgal foglalkozni. Ezért van az, hogy legtöbbjük egész életén át vidám maradt, míg az író, a ki kénytelen mindig gondolataiba mélyedni, egyre búsabbá válik. Avançon sokkal inkább nagyvilági ember volt, a szó rossz értelmében, hogy egy kicsit meg ne vesse az ilyen természetet, és nem is járt gyakran a képiróhoz. Számított is arra, hogy ritka látogatása fontosságot fog adni leleplezésének, mely Casal és Juliette új barátságára vonatkozik. De nem vetett számot azzal a nagy ravaszsággal, mely benne lappang a legtöbb művészen, ha hiuságuk nem győz bennük. Miraut szokott lelkiismeretességével föstögetve a virágok színeit, azonnal töprenkedni kezdett, hogy

micsoda érdek hozhatta ő hozzá a diplomatát? Rög-
tön kitalálta Avançon hangjából, miről van szó,
mikor az öreg gavallér egyszerre így szólt:

— Akar ön Tillièresnének nagy szolgálatot
tenni?

Azzal a helyzethez képest módosítva, elmondta
ugyanazt, a mit már Nançaynének beszélt. Láthatta,
hogy előadása alatt a festő világos szeme egyre
jobban elborul a nyugtalanságtól. A szegény ember
keze annyira reszketni kezdett már csak a gondo-
latra is, hogy ő Juliettenek valami gáncsoló szót
mondjon, hogy letette festékes tábláját és ecseteit.
Avançon beszédére különben ezzel az egyszerű, de
annál erősebb logikájú kérdéssel felelt:

— És miért nem mondja ön el mindezeket
magának Tillièresnének?

— Mert én nem vagyok jó barátságban Casal-
lal, válaszolt Avançon, tehát ennek a tanácsnak az
én ajkamról nem lenne semmi súlya.

— Én, szólt a festő, igen jó barátságban va-
gyok Casallal és emberségemre mondom, hogy ön
téved vele szemben.

Roppant örülve, hogy sikerült ezt a kibuvót
találni, fogta eszközeit és tovább festett, dicséretek-
kel halmozva el Raymondt, a mit most már a dip-
lomatának kellett keservesen hallgatnia.

— Casal csupa elmésség . . . Mulattatni fogja
egy kicsit a marquisnét; és ugyan baj az?
Látja, én, a ki csak egy derék, becsületes képiró

vagyok, az embereket egy kis dologról szoktam megítélni. Mihelyt képekről hallom beszélni ezeket a szalonbeli műértőket, azonnal tudom, hányadán vagyok. Azt mondom magamban, fiam, te összehordasz hetet-havat és még sem értesz a dologhoz, pusztán kérkedő vagy. Te másik azonban nem akarsz engem a mesterségemre oktatni, és látom, hogy helyén az eszed . . . Lám, kedves Avançon, ön már egy fél órája nézi, hogyan festegetek, és még nem adott nekem egy tanácsot sem. Ez a tapintat, édes barátom. Casal pedig csupa tapintat, és izlése is van . . .

— Milyen a művész-hiúság! dörmögött magában a vén gavallér, egy negyed óra múlva az avenue de Villiers felé tartva. Ez igazán derék ember, mint a hogy maga is mondja, és teljes szívéből szereti Julietteet. Casal nyilván megdicsérte egy-egy képét, és lépén ragadt. Menjünk Accragnehoz. Ez szigorú ember, a kit nem lehet hízélgésekkel megnyerni . . .

És vén létére is, még mindig fürge léptekkel fordult be a magas házba, melynek ötödik emeletén a császárság korabeli préfet lakott. Ludovic Accragne tiz évi boldogság után gyermektelen özvegyiségre jutva, épp az idő tájt, mikor megbukott a régime, a melynek egész életét szentelte, jótékonyágba merült, mint a hogy súlyos csapást szenvedett tudós a munkába merül. Lemondott önmagáról, és megtalálta a békét személyének e teljes elfeledésében, mely mindig jótékony célokra szolgált. Az irgalmasságban is csak az adminisztráció embere maradt, annál

a megszokásnál fogva, mely a vén katonát arra viszi, hogy folyton a hadsereg dolgaival bibelődjék, a nyugalmazott professzorral pedig előadást tartat ebéd fölött. Készséggel vállalta el azt, a mitől a jótékonyság legbuzgóbb munkásai is irtóznak: az akták kezelését, a levelezést és a számadások ellenőrzését. A lemondás által boldog életének egyetlen öröme a Tillièresné iránt való barátság volt. A marquisnét igen fiatalon ismerte meg, még préfet korában, s aztán újra rábukkant Párisban, mikor Juliette özvegyiségre jutott. Ez eredeti alak teljes megvilágítása végett meg kell jegyeznünk, hogy a derék Accragnera atyjáról, az Universitének egy régi magas tisztviselőjéről, örökség gyanánt egy csomó legyőzhetetlen voltairianizmus maradt, mely ellen Juliette és Nançayné hiába viselt háborút. Avançon a magas ház fölhzógépében ülve, maga elé idézte e természet különböző vonásait és azon töprenkedett, hogy hogyan közelíthesse őt meg úgy, hogy Ludovic Accragne ne utasítsa őt vissza holmi olyan epés megjegyzéssel, a minővel örömet szokta illetni az ő elavult eleganciáját.

— Ej, gondolta magában, ahhoz az eljáráshoz fogok folyamodni, a minővel 1866-ban Flórenczben is boldogultam, mikor Rogisterrel volt dolgom.

Bár alkalmasint csökkentjük érdemét az egyetlen sikernek, melyben az ex-diplomata úgy büszkélkedett, meg kell vallanunk, hogy ez az eljárás nem volt egyéb, mint hizelegni Otto von Rogister gróf, a tudós

régi pénzbuvár és fölöttébb középszerű miniszter mániájának. Avançon úgy barátkozott meg vele, hogy megnézte gyűjteményét és udvariasan rátukmált egy meglehetősen csinos médaillet. A porosz és francia követ e barátságából keletkezett ama középszerű és haszontalan sikerek egyike, a melyekre a külügyminisztériumok mégis oly büszkék: — előre megtudni valamely fontos hirt, a mely különben egy cseppet sem változtat a dolgok folyásán. Rogistert nyugalomba küldték indiskréciójáért, de mikor távozott Flórenczből, annyira örült lilomos pénzének, hogy eszébe sem jutott haragudni az álnok ellenfélre, a ki azóta azt hitte, hogy legalább is akkora diplomata, mint Rothan vagy Saint-Vallier, ez idő tájt két leghiresebb kollégája a külügyminisztériumban. Ez az együgyű, nevetséges hiúság nagy baklövéseket követtetett el ez emberrel. Világos elméjét és jó szívet megrontotta e régi, de az ő büszkeségében még mindig élő siker emléke. Ki mérheti meg, mily romlása lehet egy sorsnak az ilyen egyetlen siker? Ha Avançon nem hitte volna magát az ügyes ármánykodás mesterének, nem termett volna meg fejében az a furcsa gondolat, hogy Juliette barátjaival Casal ellen szövetkezzen és hiúsága nem sértődött volna meg oly rettentően, mint most, mikor négyszeres bukást szenvedtetett vele egymásután maga Juliette, Nançayné, Miraut és Accragne.

Meg akarván hódítani a nagy jóltevőt, mindezekelőtt aprólékosan kérdezősködött a hajléktalanok

menedékházáról, mely korunk jótékonyságának örök emléke fog maradni. A volt préfet nem tudott hová lenni a boldogságtól. Szives hallgatója elé rakta a menedékházak terveit és előszedte a költségvetéseket, a melyeknek zöld karton borítéka mogorva hivatalos szint adott e dolgozószobának. Ludovic Accragne nyurga, csupa csont ember volt, keze-lába rengeteg nagy, kopasz feje csúf, mely csúfság visszataszító lett volna, ha a girbe-gurba arcot és a kék pápaszem mögött hunyorgó vörösszélű két szemet, angyali jóságú mosolygás nem világítja meg. Erre a jóságra vallott hangja is, — ama meleg, szelid hangok közül való, melyek a visszaemlékező előtt megelevenítik az egész alakot. Ez a hang szinte remegő lett, mikor Avançon ez ünnepies kérdésére felelt:

— Most pedig, kedves barátom, beszéljünk arról, hogy hajlandó volna-e ön Tillièresnének egy nagy szolgálatot tenni?

— Ugyan minőt? mondá Accragne és ajkára azonnal visszatért a jószívű mosolygás, mikor meghallotta Casal nevét. — Tudom, ki ez, folytatta. A mi kedves Tillièresnénk már fölkelte érdeklődését a menedékház iránt Tíz ágyat alapított Ugyan miért ne lehetne kicsit kaczerkogni a szegények érdekében? Ön klerikális létére ez ellen nem szólhat. Az egyház azért találta ki a purgatóriumot . . .

— Még csak ez kellett! gondolta magában Avançon, mikor beszállt a fölhuzóba, miután még

el kellett szenvednie, nem csak a Casalra mondott dicséreteket, hanem a *Dictionnaire philosophique*-ből meritett többé-kevésbbé sikerült tréfákat is. Ez a vak nem látja, hogy az nem természetes dolog, hogy ez a ficzkó nem a kártyára vesztegeti a pénzt, hanem erre az ördögadta menedékházra! Még szerencse, hogy Jarden nincs itt, mert tőle bizonyosan megtudtam volna, hogy Casal valami hazafias vállalkozásnak, a füsttelen puskapornak vagy a kormányozható léghajónak szenteli magát. De türelem, Poyanne visszatér és ha nem is szeretem az elveit, legalább józaneszü ember.

Igy történt, hogy a Tillièresné hallgatása és összebonyolódott érzelmei révén hetek óta készülő szivbeli dráma egyszerre válságig jutott, egy magát igen hűnek hívó és csakugyan hű barát megbocsáthatatlan ügyetlensége által. De hogyan is sejthette volna Avançon, hogy Poyannehoz való fordulása Juliettere nézve a legnagyobb veszély és hogy magának Poyannenak is a legnagyobb fájdalmakat szerzi? A tiltott boldogságokért gyakran ilyen, rettenetes árat kell fizetni. Mindenki, a ki az emberi életet folytonosan és elfogulatlanul tanulmányozza, tudja, hogy az ily véletlenségek ezrivel ismétlődnek és hogy hibáink büntetését legtöbbször saját sikerük idézi föl. Abban, a mit az események természet-játékának nevezünk, mély igazság vagy; ha életünket rossz kívánságaink szerint intézzük, e betel-

jesedett kívánságok egyszerű logikája büntet meg bennünket. Ezek ketten: Juliette de Tillières és Henry de Poyanne évek óta áltatták legközvetlenebb környezetüket viszonyuk mivoltát illetőleg. Az áltatás sikerült nekik. Csoda-e hát, hogy e környezetből valaki, a ki épp úgy megcsalatott, mint a többi, saját meggyőződése szerint jár el és végzetes bajt okoz e szerelmeseknek, kiknek igazi összekötését nem is gyanította. A legrosszabb az volt, hogy ez a rettenetes Avançon már negyedszer panaszkodván el Casal betolakodását, szükségképen tulzott kifejezéseket használt. Nançaynének még csak ezt mondta: »E látogatások révén valamikor esetleg suttni fognak Julietteről . . .«; Mirautnak: »Félek, hogy suttni fognak . . .«; Ludovic Accragnenak: »Azt hiszem, hogy suttnak róla . . .«; Poyanne-nak tehát már ezt kellett mondania: »Tudom, hogy már is suttnak róla . . .« Ez ötvenéves dologtalan és féltékeny ember szíve annyira tele volt gyűlölettel Raymond iránt, hogy Tillièresnének még azt is lehetlenné tette, hogy Henryval előbb beszéljen nála. Poyanne reggel öt órakor érkezett meg. Avançon, a ki jó előre kieszelte az érkezés óráját, tizenegykor már nála dörögte filippikáját.

— Kedves barátom, mondá végezetül, csakis ön mondhatja meg e szegény asszonynak, hogy mily csorbát ejt jó hírnevén Én magam akartam beszélni vele . . . De ön tudja, hogy ő mindig azt hányja a szememre, hogy én gyűlölöm a fiatal em-

bereket; én, az olyan férfiakat, mint ön kedves Henrym! . . . De az való igaz, hogy ezektől a mostani viveuröktől iszonyodom. Nem mintha gáncsolnám az ifjúságot a miért világát éli. Hiszen barátaim és én, mi is sokat mulattunk, és tudtunk is mulatni . . . Nekünk sohasem jutott volna eszünkbe összegyülekezni, mint ez urak teszik, nők nélkül, kérem, nők nélkül! S aztán összehabzsolni sok ételt és annyira lerészegedni, hogy az asztal alá kerülünk! Az ilyesmi az angoloknak való . . . De a mai fiataliságnak mindene londoni; úgy a bűnei, mint a ruhái . . . Azt mondják, hogy nekik nem tud cipőt csinálni senki más, csak valami Damas, Samas, Tamas . . . vagy hogyis hívják, a ki minden tavasszal követet küld ide, mint valami király, megvizsgálni e fiatal snobok lábbelijét.

Az öreg gavallér bátran ostromozhatta a mostani ifjúság angломániáját. Poyanne gróf nem hallgatott rá. Mikor Avançon faggatta: »Ugy-e, fog beszélni Tillièresnével?« ezt felelte: »Majd igyekszem valahogy elintézni a dolgot.« Szíven érte egy késdöfés, a minőt gyakran kapunk a meggondolatlan emberektől, a kik nem tudják, mily örülten érzékeny helyen sújtanak bennünket; és még csak nem is vérezhetünk, legföljebb bensőleg, a vértől fuldokolva, egyedül. Mikor a diplomáciájára egy egész kongresszusnál büszkébb Avançon távozott, nem is sejtette, hogy egy kétségbeesésben vergődő embertől vált el. A bűnös árulkodó már kevésbé gyorsan

ment hazafelé, a Szajrán és a Champs-Élyséesn át. A kerek térnél találkozott Casallal, a ki a boulognei erdőből tért vissza a jámbor Boscardon. A fiatalember nevetve beszélgetett társával, a ki nem volt más, mint lord Herbert.

— Csak mulass, barátom, mulass, gondolta magában Avançon, miután egy darabig kissé irigy pillantással kísérté Raymond daliás alakját. Azért mégis csak borsot törtem az orrod alá. A galibát Poyanne kezdi csinálni. Juliette nem is sejtheti, hogy ma reggel beszéltem vele. Ismerem ezt az asszonyt. Igen okos. Diplomata feleségének született. Mihelyt megtudja, hogy suttognak róla, első dolga lesz intézkedni, hogy Casal ne járjon hozzá olyan gyakran. Az a szamárr pedig majd megharagszik, megbikacsolja magát, valami nagy ostobaságot követ el, s aztán örökre megszabadultunk tőle. Ha ez nem sikerül, majd találok más módot. Rogister megbuktatására is három módot kellett kitalálnom Főképp annak örülök, hogy Poyanneban nem csalódtam. Különben tudtam, hogy egyszerre át fog látni a szitán . . .

Mig ez a tudtán kívül hóhér ezt a kis hivatásos hiúságú monológját mondta és meg volt győződve, hogy ügyességével becsületet szerzett a diplomata-művészetnek: boldogtalan áldozata, Poyanne, kinek Avançon épp most nagy szakértelemmel dicserkte józan eszét, a legszilajabb fájdalom közepett

járkált föl s alá. A nagy szoba, hol a gróf így szaladozott, hogy mozgással ölje el rettentő izgatottságát, dolgozó-kabinet volt, melynek négy falát padlásig könyvesállványok fődtek. A magas ablakok a sétatér nyájas zöldjére és a szürkén fölmagasodó Sainte-Clotilde templomra nyiltak. Két év óta hány-szor sétált itt a nagy szónok épp ily czéltalanul, szívében azzal a kegyetlen gondolattal, hogy nem szeretik többé: de nagyobb fájdalom sohasem gyötörte, mint ezen a reggelen, visszaérkezése után. Pedig a diplomata hirádaása elvégre nem is volt valami nagy dolog: Tillièresné olykor egy uj ismerőst fogad, a kiről nem emlékezett meg leveleiben. Semmi egyéb. A szerelmes ember azonban nem törődik a dolgok valóságával. Rájuk nézve a dolgok szívbeli jelentősége minden. És hogy fölfoghassuk a roppant rázkódást, mely a gróf lelkében történt, szükséges megtudnunk, minő erkölcsi helyzetben volt az nap reggel, mikor választókerületéből hazaérkezett.

Ez a rendithetetlen férfiú, ki oly nagy viharokat élt át emberül, egynéhány hónap óta azt érezte, hogy csügged. E jelenséget egymást érő bajoknak tulajdonította, nem akarva belenyugodni ebbe a babonás szóba: sejtelem. Valóban az élet ama korszakába került, mikor egyszerre minden balul üt ki, mint a hogy valamikor minden sikerült; s mind-ezt nem kell a véletlennek tulajdonítani. Az, a mit hétköznapi szájjal szerencsének nevezünk, nem egyéb,

mint egyenes viszony erőink és a körülmények között. Akaratunktól csaknem teljesen független. Hogy igen jelentős példát idézzünk a történet egyik legdicsőbb lapjáról: Bonaparte tulajdonságai oly pontosan egyeztek meg a forradalomból támadt milieuvel, hogy e korszakban minden vállalkozásának sikerülnie kellett, amint hogy sikerült is. Eylau után hiába érték még mindig egymást a diadalok; szemmel látható, hogy e lángelme és Európa új állapotai között nincsen többé teljes harmónia. Minden embernek van egy korszaka, midőn úgy magán, mint nyilvános életében az, a mit az angolok energiás nyelve így hív: *the right man in the right place*. Ilyenkor még hibái is alkalmazkodnak a helyzet szükségéhez, mint a hogy a császár mesés vakmerősége illett az 1800-iki Francziaországhoz, a melyet mindenestül át kellett alakítani. Később, a szerencsétlenség korszakában, e férfiú nagy tulajdonságai is saját vesztére válnak; ilyen Napoleon szertelen energiája a nyugalomra áhító Európában és a harczokba belefáradt katonák között. A mely mértékben a szerény és rendes végzetek hasonlóak a nagyszerű, folytonos veszedelmek között lejátszódó sorsokhoz, ilyen volt Henry de Poyanne politikai és szívbéli élete is. Mikor a háboru után a doubsi választók a képviselőházba küldték őt, és mikor ugyanez időtájt Tillièresnével megismerkedett: ugy a parlamentben, mint a fiatal özvegy mellett, tulajdon azokkal az okokkal kellett boldogulnia, a melyek őt eddig

mellőzötté és boldogtalanná tették. Thiers, a kitől, bár általános áttekintése nem volt, senki sem tagadhatta meg az éles alkalmi érzéket, a gróf első beszéde után ezt mondta az ő lágy, furulya hangján:

— Milyen kár, hogy ez a fiatal ember nem az 1821-iki főrendiházban kezdte!

Poyanne legjobb tulajdonságai valóban a restauráció nemes és előkelő levegőjében nyertek volna teljes lendületet. De a veszély révén egy-két pillanatra saját igazi érdekeit megismerő Francziaország most is homályosan restaurációról álmodozott. E fájdalmas órában dolgozni kellett a hazáért. A gróf önzetlensége, ékesszólása, elveinek súlya és ereje és személyes bátorságának élő emlékezete azonnal rendkívüli erkölcsi tekintélyt adott neki. Igyekezete, hasznosan élni földült tűzhelyének romjain, oly bánatos költőiséget adott neki, melynek egy inkább regényes, mint szerelmes, inkább szerető, mint szenvedélyes nő, nem tud ellentállani. Érzett, hogy ez ember rejtett sebektől, titkolt kinoktól reszket, vonaglik. Tíz év múlva azonban hová lett mindez? A politika terén megcsappant a bordeauxi és versaillesi fényes szónok népszerűsége, miután elkövetkezett a május 16-iki sikertelen vállalkozás, melyben ő eleve nem vett részt, mert megvalósíthatatlannak ítélte. A parlamentben ez a visszavonulás és az ő egyre határozottabb keresztény szociálizmusa elszigetelte őt saját pártjában és választói bele kezdtek unni a képviselőbe, a kinek szónoki kísérletei a kerületnek nem

szereznek sem helyi érdekü vasutat, sem dohánygyárat. Poyanne csakis saját eszméivel foglalkozva és a czéh-élet föllevenítésétől remélve mindennek föllendülését, nem figyelte meg azt a lassu átváltozást, a melyen választói keresztülmentek és csak akkor vette észre, hogy mily váratlan akadályokba ütközik, mikor most a törvényhatósági bizottságba a két uj tagot kellett választani. Ezért, de még inkább magánérdekeiért maradt oly soká kerületében. Meg akarta tudni, hogy ellenfelei az utóbbi években mennyire mentek. És az összejöveteleken, a társaságokban mily keserves volt tapasztalnia, hogy népszerűségét elhódította egy képviselőtársa, egy orvos, a ki nem dicsekedett valami nagy gyakorlattal, de ügyes kortes volt és kezdte kihasználni a választások ama gyöngye oldalát, mely az értelemnek szégyenletes rabszolgasága: az általános szavazatjogot. Minden nép, mely megtagadja természetes vezéreit, a kik alatt nagyra nőtt, szenvedett és diadalmaskodott századokon által, a világbolonditók rabságába süllyed. Bármily furcsának is itéljék a mai bölcsek politikusok: a gróf még mindig nem mert kételkedni a nép ösztönének nemességében és választókerületének erkölcsi nyomorusága épp oly mélyen sebzette lelkét, mint ha azt kellett volna halania, hogy kedves Julietteje megcsalja őt.

Talán e kegyetlen kiábrándulás hatása alatt olvasta Tillièresné leveleit, ezen a szomorú uton, mely kettős sikertelenséggel végződött. Kiérezte e

levelekből, hogy itt is valami változás megy véghez és hogy cserben hagyhatja őt az a lélek is, a kire egész szerelmét, jövődjét építette. A levelek mindig pontosan érkeztek meg; és a hosszú kékes borítékon mindig az az előkelő, finom irás volt, melynek már csak a látására is könnybe lábadt a szeme. A tartalom is a régi volt: egy magányos, szelid, figyelmes és szerető asszony naplója. Mi hiányzott belőle mégis, és Poyanne miért vette észre, önmagának téve szemrehányást e gyanujáért, hogy az egykori őszinte lendület helyett minden sorban valami erőltetettséggé lappang? Feleleteiben nem mert e miatt panaszkodni, és mindig a jókedvű, munkája közepett vidám ember leveleit irta. Mikor azonban leragasztotta a borítékot, és az asztalra könyökölve vizsgálta szívét, azt vette észre, hogy attól a kimagyarázhatatlan fájó érzelemtől szorul, mely elutazása előtt való nap meggátolta őt abban, hogy kedvesétől bucsuzó találkozást kérjen. Mint akkor, a válás órájában, most is elfojtotta azokat a szavakat, a melyeket nem mondhatott ki és a panaszokat, a melyek néma bánattal nehezültek lelkére. És mint akkor is, ez a nemes, ez a minden aljas önzéstől ment lélek, önmagában kereste az okot, mely megmagyarázhassa Tillièresnével való viszonyának megváltozását. Magát vádolta azért, hogy Juliette nem szereti őt többé. Azzal a szemrehányással illette magát, hogy zsarnok és kellemetlen. Tervezgette, hogyan fogja magát viselni, hogy barátnője ismét a

régi legyen. Szerelmének egész erejét arra fordította, hogy megtudja, melyek voltak ama tulajdonságok, melyek előtte e nőt oly drágává tették. Szomorúsága ilyenkor néma imádássá vált és ez épp abban a pillanatban történt, mikor az a bálványozott nő, legújabb levelét fölbontva, így szólt: »Beh megváltozott . . .« És igyekezett igazolni maga előtt hetek óta tartó vétkes hallgatását.

Mikor a lélek így csordultig tele van a fájdalom zavaros elemeivel, a legcsekélyebb külső hatásra kész benne a forradalom, épp úgy, mint ha elektromos áramot vezetnek keresztül az edényen, melyben addig elegyedés nélkül halmozódtak egymásra a kémiai szerek. Új kombinációk keletkeznek és pedig oly gyorsan, hogy csodásaknak látszanak. Henry de Poyanne, mielőtt Avançonnal találkozott, és reggel, a keleti vasut vonatján, mely Páris felé vitte, érezte, hogy nem volna képes Tillièresnével őszintén beszélni, föltárva előtte szívének titkos haldoklását. Sejtette, hogy még hónapokon át fog tartani ez a hallgatás, mely őt oly régtől óta nyomasztja. A kegyetlen diplomata még be se fordult a rue Saint-Dominique sarkán, mikor a gróf már nemcsak lehetőnek, de kikerülhetetlennek is érezte a Juliettetel való nyílt beszédet. Oly szüksége volt rá, mint a lélekzésre, a járásra, az evésre; mert az, a mit hallott, egyszerre határozott s egyben türhetetlen alakot kölcsönzött sejtelmeinek . . . E váratlan beszélgetés után, az első perczen esztelen és szörnyű fájdalmas

képzetek rohanták meg. Az történt vele, mint mikor egy ügyetlen kéz hirtelen a titkolt sebre tapint. A helyett, hogy számot vessen azzal, a mit hallott és a mit ki kell magyarázni: egyszerre fényképi pontossággal jelent meg előtte Juliette lakása, melyhez szerelmének legédesebb emlékei kötik: a kis fehérkék szalon, az íróasztal az üvegajtó mellett, az ablakon át látszó ágak és a szeretet, gyöngédség e keretében a gyűlöletes vendég, Casal, a kit ő oly rossz oldaláról ismert meg a szegény Pauline de Corcieux révén. Az a gondolat, hogy ez ember ide jár, gyötrelmes érzést támasztott benne, melyet csak növelt Juliette képe, ki, mint egykor, kedves zsöllyeszékében, a kandalló mellett a szögletben ül, vendégével beszélgetve, aztán este íróasztalára könyököl, hogy írjon, neki, Poyannenak, elhallgatván e gyűlöletes látogatást. Mert a nő nem kételkedhetett abban, hogy ez a látogatás kedvesére nézve gyűlöletes. Ez aggódó ember gondolatában rögtön fölmerült az a jelenet, mely Besançonba való utazása előtt játszódott le. Hallotta ez este mondott saját szavait és Juliette nézése megjelent emlékezetében. Szent Isten! Hát lehetséges volna, hogy már akkor hazugság lappangott abban a két szemben? E fájdalmas víziók kavargása közepett a gróf úgy elcsüggedt, hogy szeme könnybe lábbadt, melléből zokogás tört ki és levetette magát a dolgozószobájabeli kerevetre; és ez a bátor katona, ez a talpig férfi politikus, ez az őszinte keresztény siránkozott, mint egy gyermek:

— Hogyan tehette azt? hajtotta egyre, sirva. Egyszerre, a mint hangosan ejtette ki e szavakat, egy hirtelen föltámadt emlék dermesztette meg szívét. Eszébe jutott, hogy ugyanezt, szóról-szóra ezt mondotta most tizenhárom éve, aznap, mikor megtudta, hogy felesége megcsalja őt. E két válság hasonlósága oly erővel rohanta meg, hogy az éles fájdalom reakziót idézett elő. A lelki életben vannak az energiának hirtelen kitörései, melyek épp úgy az önfentartás ösztönének spontán megnyilatkozásai, mint a minő a testben mutatkozik a végső veszedelem óráján, például az a mozdulat, melylyel a fuldokló ember ragaszkodik az uszó fadarabhoz. Érzelmünk csak azután halnak meg, miután minden erejünkkel megküzdöttek a létért. A Juliette iránt való szenvedélyes szerelem sokkal mélyebben élt a gróf szívében, semhogy haldoklása közepett ne védekezett volna; és ez a szerelem föllázadt az ítélet ellen, a mely az annyi év óta imádatlalt szeretett kedvest egy sorba helyezte a becestelen feleséggel. Poyanne fölkelt a kerevetről. Végigsimitotta arczát és fenszóval, dühösen ezt mondta:

— Nem, ez nem igaz.

Azzal az a gondolat, melyet ily szilaj haraggal kergetett ki elméjéből, az az iszonyatot keltő föltevés volt, hogy Juliette Casal szeretője. Elég volt egy pillanatra földidézni a szennynek e vízióját, hogy lelke rögtön visszaborzadjon, a nők hibáinak ama heves tagadásával, mely a tiszta és hű férfiak szerencsés

kiváltsága. A gyanakvásra nem az visz bennünket, ha megcsalattunk, hanem az, ha mi csaltunk. A gróf azért hitt föltétlenül Tillièresné becsületében, mert ő mindig kifogástalanul viselkedett e nővel szemben és Julietteet önkéntelenül saját maga után ítélte meg. Ez a mély hit érintetlen maradt mély fájdalomában is, és minden erejével ellene szegült a sértő és megalázó gondolatnak, mely nemes lelkén átvillant. Lelki tulajdonságaink óraműve olyan, hogy egyetlen rész megérintésétől rögtön végig rezdül az egész szerkezet; így támasztotta föl ez emberben a megsértett érzelem az akarat erejét.

— Ej, józanul kell gondolkozni, mondta magában. És föl s alá kezdett járkálni, épp oly éles analízisba merülve, mintha valamely parlamenti kérdésről volna szó. A jelen civilizált emberében mindig a mesterség kerekedik fölül a válságok közepett, mihelyt az első nagy rázkódás kissé enyhült. Ilyenkor az író mint író gondolkozik, a színész mint színész, és a *debater*, minő Henry de Poyanne is volt, mint *debater*. És pedig azzal a szigorú logikával, mely épp úgy alkalmazható a szív életének aprólékosságaira, mint a politikai problémákra; sőt csaknem azonosak még a szavak is, a melyekkel él.

— Igenis, gondolkozzunk józanul, mondá magában a gróf, és mindenekelőtt határozzuk meg a kérdést . . . Tehát Juliette gyakran, igen gyakran találkozott Casallal. *Avançon* azt mondta, hogy mindennap. De vajjon nem túloz? Mi súlya van

tanuságának? Erős ítéletü, de szenvedélyes ember Mindegy. Szenvedélye voltakép bizonyosság. Hogy reggel jött hozzám, hogy lesett érkezésemre, ez mind csak arra mutat, hogy igen nagy gyötrelmeket szenvedhetett Tegyük föl, hogy igaz a dolog és vizsgáljuk. Juliette elutazásom óta gyakran találkozott Casallal, a kit egynéhány hét előtt még nem is ösmert; megnyitotta előtte ajtaját, mely nem könnyen tárul föl mindenki előtt és elfogadta ez embert, holott tudta, mint vélekedem róla Annak, hogy ezt tette, csak két oka lehet Vagy tetszik neki ez az ember, — és miért ne tetszenék? Hiszen szegény Paulinenek is tetszett Vagy unatkozik és mindenkit elfogad, a ki szórakoztatja őt. Ez után más következik, s aztán megint más. Életmódja át kezd alakulni Meglehet Most vegyük fontolóra ezt a két okot

Ez a végre önmagán uralkodni tudó értelem annyira fölbátorodott, hogy ez és hasonló mondatokba foglalta, hogy úgy mondjam, a helyzet pöriratát. A boldogtalan ember szive azonban vérzett, mert a két ok közül mindkettőben benne lappangott az elmúlt napok sok lelki gyötrelme. Akár az történt, hogy Juliette elcsábította magát Casal valami szerelmes komédiájától; akár az, hogy e fiut pusztán szórakozásra vágyva fogadta be házába: minden arra mutatott, hogy Henryval való viszonyába belefárad. Érezte ezt maga is, mikor folyton hallgatott e láto-

gatásokról. Némaságának e magyarázata nyilvánvaló volt a gróf szemében.

— Sajnált engemet, — gondolta magában; és ez a gondolat, hogy mártiromság lett mártiromságában, mint a hogy az lenne mindenkre nézve, a ki szenvedélytől lobogva e sajnálkozással találkozik. Az ösztön súgja az embernek, hogy a gyűlölség, a hűtlenség, sőt még a kegyetlen cserbenhagyás mellett is marad egy kis remény, — a sajnálkozás azonban végét veti minden reménynek. A nő, a ki meg akart bennünket ölni, talán karjaink közé rohan, miután késével sebet ejtett rajtunk; az, a kit elcsábítottak, visszatérhet hozzánk, örülten a lelkimaradosástól; és az is, a ki, míg távol volt tőlünk, engedett a **bűn** vonzásának. De az asszony, a ki kedvesében szánja a szerelmi szenvedést, melyet ő nem oszt meg többé; a kiábrándult barátnő, a ki szeretne bennünket lassan kigyógyítani, mint a hogy ő is kigyógyult a szertelen nagy érzések édes lázából: ne reméljük soha, hogy ez a nő valaha ismét úgy fog szeretni bennünket, mint a hogy mi szeretjük őt. Fussunk iszonyu jósága elöl, mely még azt sem engedi, hogy eléggé kiszenvedjük magunkat, kérjük, hogy legyen irántunk kegyetlen, üzzön el bennünket, gyötörjön mindhalálig. És kevésbbé fog bennünket kinozni, mintha kimél, ezzel a gyilkos nyájassággal, melynek minden édessége csak azt mutatja, hogy mit vesztettünk, elvesztvén e gyöngéd teremtés szerelmét. Henry de Poyanne képzeletében

érezte e kegyetlen irgalmasság minden keserüségét és fölkiáltott fájdalomban: »Mindent, csak ezt ne; még a szakítást is inkább«. E pillanattól fogva nem habozott többé, és mikor délután két órakor a rue Matignonba érkezett, oly erős akarat élt benne megtudni mindent, mint a minő a háborukor az a szándéka lehetett, hogy a hadseregbe lép. Mit fog megtudni? Halálos borzongás futotta végig a gondolatra, hogy az az imádott száj talán ezt fogja neki mondani: »Igaz, én önt nem szeretem többé«. De a kétségnek bizonyos fokán a legrettentőbb bizonyosság is jobb, mint a szívnek ez éjszakája, mikor semmit sem tudunk arról, a kit annyira szeretünk; és Avançon beszéde egyszerre eddig vitte ezt a már is beteg embert. A négy óra alatt, mely a diplomata látogatásától a XVI. Lajos korabeli kis szalonba lépteig eltelt, megmérhette a lelkében támadt seb nagyságát. És vajjon van-e sebe ennek az asszonyi léleknek is, a ki előtt ő most föl fogja tární nyomoruságát? És miért engedte idáig jutni a dolgokat, mikor minden magyaráztatás már csak a multban elkövetett és helyrehozhatatlan hibákat mutatja! Midőn az ajtó megnyílt Henry előtt, Tillièresné egyik mély régi zsöllyeszékében ült. E butorok ma oly szépen megfakult selyme talán hallotta most száz éve, hogyan szakított Juliette szépanyjával a kegyetlen Alexandre Tilly. A nemes Poyanne és a híres cinizmusu csábitó között semmi hasonlatosság nem volt. De Valmont vetélytársának boldogtalan

kedvese nem lehetett kétségbeesettebb, mint szép-unokája 1881-ben. Bár a májusi nap mindent elárasztott vidám verőfényével és az ég bekéklett az ablakokon, a kertben pedig már zöldeltek a nagy fák, Juliette mégis begyújtatott a kandallóba. Hosszú, leomló, fehér ruhába burkolózott; arcza bágyadt halavány volt, szemén látszott az álmatlanság, ajkát fájdalmasan összeszorította; egész valója elárulta, hogy didereg a belső hidegtől, a melyet semmi tavasz nem tud fölmelegíteni. A gróf megfogta kezét, hogy megcsókolja, és érezte, hogy az izgatottságtól nyirkos kis kéz reszket. Mikor ez a boldogtalan ember így legyőzötten, megtörve találta azt, a kit vallatni jött, bár bíró lappangott benne, egy pillanatra elfeledte saját fájdalmát. Összeszorult szíve, hogy ez imádott arcz vonásait ily elkényszeredetteknek, szinte gyűrötteknek látja. Hogy kétségbeesése teljes legyen, egy külsőség mindennél jobban elárulta kedvese lelki tusakodását: Juliette kék szeme egész feketének látszott, mert a kitágult pupilla csaknem egész az iris széléig terjedt. Mely titkos kín gyötrötte e mód nélkül érzékeny teremtség lelkét? Poyanne önkéntelenül intézte magához e kérdést és e szemmel látható szenvedést azoknak az ismeretlen érzéseknek tulajdonította, melyeket Avançon besugása árult el előtte. E gyors gondolatok is megváltoztatták arczát, és a nyugtalanságban vergődő Tillièresné azonnal kitalálta, hogy magyarázatokat akar tőle kérni. Magyarázatokat! De miről? Reggel

érkezett meg, tehát még nem hallhatott Casal látogatásai felől. Juliette az elmúlt álmatlan éjszakán eltökélte magában, hogy Henryt első találkozásukkor értesíti e látogatásokról. Ehhez azonban az kellett volna, hogy Poyanne derült kedvben legyen; most pedig oly mogorva és neheztelő. Ennek oka bizonyosan a Besançonban kapott levelek. Juliette-nek egy hét óta alig volt annyi ereje, hogy egy-néhány sort vessen a papirosra, melyből valamikor lapot lapra halmozott . . . Mig mindkettejük elméje e gondolatokkal foglalkozott, beszélni kezdtek és azokat a banális szavakat váltották, melyek a beszéd párbajaiban olyanok, mint azok a kis csatározások, melyekkel a vívók mulatnak, mielőtt komolyan mérnék össze kardjaikat. Poyanne leült és miután megtudakolták egymás mintlétét, meglehetősen nagy szüneteket tartva, ilyes frázisokat mondtak:

— Örvendek, hogy édes anyja is egészséges . . . De mikor ilyen szép az idő . . .

— Csakugyan, végre igazi áprilisünk van.

— Hát Candaleék?

— Ők is jól vannak. Gabrielle igen érdeklődött az ön utazása iránt.

— Pedig teljesen megbuktam.

— Majd helyreüti egy parlamenti diadallal.

Pedig be messze járt az ő közös gondolatuk az öreg Nançaynétól, a fiatal grófnétól, a tavasztól és az országgyűléstől! És mily keserves dolog az, mikor hosszú távollét után találkozik két ilyen te-

remtés, a kiknek magyarázokba kell bocsátkozniok! Folyton halasztgatják a pillanatot, mikor kölcsönösen az egymás szívébe kell szurniok az igazság éles pengéjét. Végre ez a várakozás is türhetetlenné válik, és az ember eltökéli magát, hogy beszélni fog. Mint Juliette is tette, egész valójában remegve. Megfogta Poyanne kezét és egyszerűen, de erőltetett mosolygással és szinte könyörgő pillantással, ezt mondta neki:

— Látom, Henry, hogy szomorú. Haragszik rám, a mért legutóbb mindig csak úgy futtában irtam önnek De ha tudná, hogy mily beteg voltam és mily beteg vagyok most is, megbocsátana nekem . . . Nem növelné gyötrődésemet azzal, hogy látnom kell saját gyötrődését Hiszen tudja, hogy sohasem birtam elviselni azt a gondolatot, hogy ön boldogtalan . . .

E mozdulat, e hang, e pillantás, mind őszinte és megindult volt. Már fél órája tartott ez a kinos együttlét és Poyanne még mindig nem ejtett ki egy szemrehányó szót sem; de Juliette érezte, hogy ez az ember szenved, és ez az érzelem, mely egykor szerelmének első indító oka volt, oly mélyen élt benne, a mint nem is sejtette. Szívében ismét rezegni kezdtek a romantikus szájalom hurjai, melyeket akkor rég a gróf szomoru vallomásai érintettek meg. Ez az érzelmek váratlan, önkéntelen, ellenállhatatlan fölébredése volt. Ha Henry de Poyanne pontosan tudott volna számot vetni azokkal a hatá-

sokkal, melyeket e szerelmének jövődjére nézve döntő találkozás idézett föl, nem folyamodott volna más módszerhez, mint hogy fájdalmát mutassa. Ő azonban azt hitte, hogy igen ügyesen jár el, mikor hónapok óta valóságos egykedvűséget színlel. Most, hogy nem okoskodott többé, Juliette szemében ismét az a nemes és boldogtalan alak lett, a kit a nő oly szenvedélyesen sajnált, hogy végre beleszeretett, ama rejtelmes kötelék révén, mely a könnyörületességet összefüzi a szerelemmel és a vigasztaló rokonszenvet a kék viharaival. A szenvedély meghalt és meghalt a szerelem is. Juliette boldogságának álma most más valaki körül járt; de még mindig megvolt a száanalom mágnese, mely őt Poyannehoz lánczolta. Még csak nem is próbált védekezni ellene. Mint kiszámíthatatlan együgyűséggel maga is megvallotta az imént, e pillanatban valóban nem birta elviselni hogy szenvedjen ez az ember, a ki pedig nem birta őt többé boldogítani. Henry épp e száanalomtól borzadt legjobban. Arcza még jobban eltorzult. Félre háritotta Tillièresné kezét és így szólt:

— Ne bántson, Juliette . . . Leveleit én soha sem méregettem a lapok száma szerint. És azért szerettem annyira leveleit, mert azt hittem, hogy önként erednek szívéből és nem mennek kötelesség számba . . .

— Háládatlan, szakította félbe a fiatal özvegy, szerető kaczerkodással. Hát azt hiszi: meg birtam volna állani, hogy ne irjak önnek?

— Igenis, azt hiszem, felelt Poyanne, látható erőfeszítéssel uralkodva magán. Jobb, ha őszintén beszélek. Az ön levelei nekem fájtak. Nem azért, mert futtában íródtak és kurták voltak, de mert kiéreztem belőlük azt, a mit most már tudok: hogy ön nem szólt hozzám nyílt szívvvel Ön azt akarta, hogy leveleit naplójának tekintsem, és mégsem mondta meg bennök, hogy ön egy új barátságot kötött. Alig érkeztem Párisba, már meghalottam. Ismerősei sokat foglalkoznak e dologgal . . . Ez sértett engem mélyen; miért titkolózkodott előttem? . . .

Pillantásuk találkozott, mialatt a gróf irgalmatlan határozottsággal hangoztatta vádját, melyre Tillièresné ugyan el volt készülve, de nem hitte, hogy most rögtön fogja hallani. Most ő is összeránczolta homlokát és arcza egy fölcsapó vérhulámtól egy bibor lett. Poyanne ez egynéhány szó révén nemcsak boldogtalan ember volt, de bíró is, és a vonzódáshoz azonnal kevélység elegyedett e szerető, de büszke asszonyi szivben. Szinte fenhéjázva felelt:

— Sohasem jutott eszembe, hogy titkolódzam ön előtt, Henry . . . De vannak dolgok, a melyeket jobb szeretek élő szóval elmondani, mint megírni . . Tudom, hogy milyen félreértések támadhatnak a levelekből. Különben vallasson, aztán ítélhet . . .

— Barátnőm! sohajtott a gróf oly bánattal, melyből nem érzett ki többé semmi szemrehányás;

be kevésbé ért ön engemet! Én vallassam önt! Én ítéljek ön fölött! . . . Mit nem mond nekem Juliette! Kérem, ne higgye, hogy féltékeny vagyok. Nem vagyok az. Nincs jogom az lenni. Sokkal jobban tisztellem önt, semhogy gyanusítsam. Ügyeltem én valaha ismeretségeire, mióta szeretem? Megtörténhetett, hogy néha attól tartottam, hogy meg fogja bántani egyik vagy másik ismeretségét; de hogy e miatt kételkedtem volna önben? Soha! De hogy ön, mikor nekem levelet irt, megfontolta minden mondatát, a helyett, hogy önkéntelenül, magától szólt volna hozzám, hogy úgy bánt velem, mint olyan valakivel, a kit kimélni kell; szóval, hogy fél tőlem, és én azt érzem: ez hasogatja a szívemet. És fáj az is, mikor azt mondja, hogy félreértések lehetségesek közöttünk . . . Látja, nem maga a dolog bánt engem, hanem a mit mögötte sejtek, látok. Látom, hogy érzelmei megváltoztak. Látom, — ah, hagyjon szólnom! kiáltott Tillièresné egy mozdulatát látva; oly rég bánt engemet ez a gondolat, — látom, hogy vége közöttünk a bizalomnak, a szív összeforradásának, mely nekem már oly kedves szokásommá vált. Tudom, hogy épp úgy szeretem önt, mint egykor, de ön nem szeret engem többé. Ez az új barátság és ez a hallgatás nem valami döntő jel . . . Ha épp ez alkalomból beszélek így önnel, bizony nem azért teszem, mintha nagyobb fontosságot tulajdonítanék neki, mint a többinek. Reám nézve csak az ön szíve fontos . . . Juliette, ha csakugyan nem

vagyok többé az önnek, a ki voltam, kérem legyen bátorsága megmondani. Lám, nekem van bátorságom kérdezni . . . Szeret még engemet? Ebben a perczen mindent meg bírok hallgatni. Ön azt mondja, hogy nem türheti boldogtalanságomat . . . Épp ez a borzasztó kétség gyötör legjobban . . . Vesse neki végét . . . Még az ön elvesztése sem volna oly kínos, mint nem tudni, hogy mit akar, mit érez . . .

Juliette észrevette, hogy hangja mindinkább megtörik és tompul, a mi még szavainál is jobban mutatta lelki gyötrelmét. Látta, mily végtelen aggodalom kifejezésével fordul feléje ez a máskor beteges, bágyadt arc, melyet e perczen most átváltoztatott a nagy fájdalom bűbája. Most bizonyos volt abban, a mit hónapok óta kétségbe vont, — talán jól is esvén neki ez a kétség, — hogy Poyanne igazat szól, mikor azt mondja, hogy ez a szerelem az ő szívében mélységesen gyökerezik. És szinte türhetetlen fizikai érzést keltett benne az a gondolat, hogy valóban kitépné ezt a fájó szívet, ha azt felelné neki, hogy nem szereti. A vádló kérdésre föltámadt kevélysége: hogyan maradhasson meg e kétségbeesés legyőzött szelidsége előtt, mely maga adja kezébe a fegyvert és azt mondja: vágj! . . . Nem. Nem bánthatja. Nem bírta kiejteni a szót, mely visszaszerezte volna szabadságát, de végkép összezúzta volna ez embert, a ki szerette, a ki szereti őt. Azért adta magát neki, hogy boldog legyen, és most im, mily nyomorultan, mily sebesülten látja őt maga

előtt! És ez az ő műve! Ontudatlan vágyódása a megújult élet után, mely Casallal való veszélyes érintkezésére vitte, — titkos föllázadásai viszonyának rabláncza ellen, — eltökélt szándéka, hogy a döntő napon megmenti függetlenségét, — fáradsága és szabadság után való törekvése, — és mindaz, a mi lelkében az utóbbi hetek alatt történt, mivé lett e vívódással szemben, mely megragadta és legyőzte. És ime, szemébe esztelen könyvek szöktek; fölugrott, aztán térdre esett barátja előtt, és megfontolás, okoskodás nélkül átölelte nyakát, mint egy beteg gyermekét; a megindulástól remegő férfi pedig, a kit a legvégsőbb aggodalom közepett egyszerre ily váratlan öröm ért, csak ezt bírta remegni:

— Sirsz? Hát szeretsz még? Nem, ez lehetetlen! . . . Szeretsz? Szeretsz? . . .

— Hát nem érzed? felelt Juliette sirva. Lásd azt akarom, hogy soha, soha, soha többé ne legyen ilyen perczed, mint ez . . . Miért nem szóltál előbb? Miért irtál nekem te is olyan hideg leveleket? . . . De vége . . . Ne szomorkodj többé. E pillanatig nem is tudtam, mi vagy te nekem. Örökre a tied vagyok . . . Esküszöm, hogy sohasem beszélek többé azzal az emberrel, a kire gyanakodtál . . . Hallgass . . . Esküszöm neked . . . Te sem fogsz többé róla beszélni . . . Hidd el, ha mondom, hogy nem magam miatt fogadtam el, hanem egy barátnőm kedvéért, a kit ő szeret . . . Mindegy, ne kerüljön többé köztünk szóba soha Azt akarom, hogy

boldog légy, hogy ne kételkedjél többé se magadban, se bennem, se szerelmünkben Legyen életünk olyan, mint volt. Mikor megyünk hozzánk? . . . Holnap . . . Jó? Mosolyogj rám, nézz rám . . . Te vagy az én mindenem! . . .

Juliette látta, hogyan világosodik meg ez arc az elragadtatástól, mely fájdalmas volt, de édes a nőnek, kinek szívében e pillanatban csak ez az egy érzelem volt. Hazudott, mikor azt mondta, hogy szereti, — de hazudság volt-e ez? — és e perczen igazán úgy remegett, mintha csakugyan szeretné. Pedig tudta, hogy önmagához méltatlan dolgot cselekedett, mikor azt mondta, hogy Casalt csakis egy más nő kedvéért fogadta. Igen, tudta, — vagy tudnia kellett volna, — és tudta azt is, hogy vétett női méltósága ellen, mikor légyottot kínált és kért passyi kis lakásukba. De bánta is ő mindezt; csak-hogy nem kellett többé éreznie ama fájdalom borzasztó visszahatását. Henry pedig így szólt, e kérdésével is mutatva, hogy sebe mily mély volt:

— Esküdjél meg, hogy csakugyan a szerelem szól belőled.

— Esküszöm.

— Bizony e szerelem nélkül nem tudom mi lett volna belőlem. Azt mondod, hogy előbb kellett volna szólnom De mikor szeretünk, fáj, ha nem találják ki! Tudom, hogy szabad vagy. Ha az imént azt felelted volna, hogy nem akarsz többé az enyim lenni, nem illettelek volna szemrehányással;

azt hiszem belehaltam volna, mint a hogy meghal az az ember, a ki elől elzárják a levegőt . . . De igazad van, vége . . . Ilyen nagy öröm ért, mint ez a mostani, szívesen szenvednék talán még többet is . . . Mily boldog vagyok! Mily boldog vagyok!

— Igazán? kérdé Juliette, szinte megdöbbenve.

— Igazán, felelt Henry, kebeléhez szoritva e drága főt, és nem vette észre, hogy az a két szem, mely az imént oly rajongva nézett rá, hogyan komorodik el egy hirtelen látomástól. Pedig ezt a látomást a szegény asszony egész erejével el akarta űzni, mert oly szenvedélylyel viszonzta a csókot, hogy kedvesének ettől egymagától eltűnhetett volna minden kétsége, ha ugyan még maradt kétség benne. Ez az ember kora és csalódásai mellett is sokkal ifjabb, becsületesebb és egyszerűbb volt, semhogy gyanította volna, hogy a szenvedély e fellobbbanásának oka az az iszonyu lelki mardosás, mely kedvesében egyszerre föltámadt. Juliette érezte, hogy mikor kitörő szánalomból ismét Poyanne karjai közé vetette magát, nem tudta feledni a másikat.

II.

Dualizmus.

Mikor Henry de Poyanne távozott, azt az ígéretet vivén magával, hogy másnap reggel találkoznak a passyi kis lakásban, Tillièresnét a nyugalomnak valami furcsa érzése fogta el, — azé az elkényszeredett nyugalomé, mely a döntő pillanatok után szokott következni. De ez csak addig tartott, míg ismét tudatára ébredt szívbeli küzdelmeinek. Mint rendesen, felöltözött, hogy délelőtt kikocsizzon, elvégezni apró teendőit. De mikor beült kocsijába és kiszólt, hogy hajtsanak a varrónőhöz, ki már várja, ismét oly szomoruság szakadt rá, hogy irtózott a gondolattól is, most ruhát fölpróbálni és érezte, hogy nem bírja megtenni előre tervezett kis bevásárlásait. Mikor befordultak a faubourg Saint-Honoréra, már mást gondolt és azt mondta kocsisának:

— Menjünk előbb a boulognei erdőbe, arra a merre szoktunk . . ., egész a Muetteig.

Tavaszzal, mikor az ég ily tiszta kék volt, mindig ki szokott hajtatni a boulognei erdőnek ama

részébe, mely a második tó és a lóversenyterek között van. Itt szokott egyedül sétálni. Mindig egy félreeső úton ment oda, melyet cselédei már ismer-
tek: a császárné avenuejét átszelő fasoron, aztán az erősségek mentében. Itt vannak a kaczer párisi erdő legmagányosabb útai, a honnan a szem olykor ellát a meudoni messze halmokig. Három órakor a lovasok ösvénye még teljesen elhagyatott; alig akad egy-egy excentrikus ember, a ki a reggel összetaposott utra terelje paripáját. Öreg emberek, külvárosi polgárok, szünidőnek örvendő diákok élénkitik meg vidékies étellel a széles utakat és a szűkebb ösvényeket. Tillièresné ezeken az ösvényeken szeretett sétálni, a fák között, szemével kísérve kocsiját, mely künn, távolról kísérte. Itt egyedül és bizton, csöndesen engedte át magát az igazi természet érzésének, mely oly ritka Párisban. Nézte a falevelek gyöngye, szinte átlátszó zöld szövevényét; a gyöpön álló magányos, ágas-bogas tölgyet vagy a virágait ringató gesztenyefát. Lábánál virágok nyiltak a fűben: kékes veronikák és rózsaszín szirmu fehér százszorszépek. A magas kék égre finom szürke gőz szállt föl. Juliette hallgatta a madarak énekét, mint mikor már álmodozni kezdő gyermekkorában a nançayi vadon park ösvényein járkált. Némely helyen, a sötét lombú skót fenyvek között, a szél olyanformán zúgott, hogy behunyt szemmel a tenger mellett hihette magát ... A fiatal asszony olykor leült egy üres pad végére. Messziről lokomotív-fütty és tompa kocsi-

dübörgés adott hirt az életről, mely ott távol még mindig sűrög körülte, a ki feledte a világot és feledte magát . . . Határozatlan, zavaros, jóleső ábrándozás fogta el, burkolta be; gondolata összevegyült a tavasz bűbájával. És ez a hely, alig fél órányira a diadalívtől, épp oly békés, üde és magányos oázis volt neki, mint az ő kedves szülőföldének, Indrenek legvadonabb pontjai.

Béke és ábrándozás, — ezt szokta keresni és megtalálni Juliette e sétáin; és még komolyabb volt, mikor hazatért, még inkább belenyugodott abba a sorsba, a melyet a növények tanácsolnak öntudat, ambíciók és kívánságok nélkül való szépségükkel . . . Mely gondolat lakozik a növényben? Az, hogy adott alakjában, kijelölt helyén legyen, semmi egyéb. Nincs szükség filozófiára, hogy meghallgassuk, megértsük a fák és virágok e nyugasztaló tanácsát. Elég, ha nem zárjuk el szemünket a dolog harmóniája előtt és érezzük okoskodás nélkül. Vannak azonban órák, mikor a természet alázatossága nem oktat bennünket, de épp föllázit tetszelgő nyájasságának iróniájával, ha valami bánatunk van. A világosságban fürdő levelek, a madárének, a virágok kelyhei nem csupán azt mondják: »Nyugodj bele a sorsba!« Ezt is mondják: »Engedd át magad az ösztönnek, mi is úgy lettünk boldogok . . .« És mikor a kötelesség is megszólal bennünk, azt parancsolva, hogy fékezzük meg és fojtsuk el a szabad boldogság ez ösztönét, a májusi ég, a vidám zöld

lombok, a derült nap mind fölkelte bennünk a legyőzött szerelem keserűségét. Mennyire csalódott Tillièresné, ha azt remélte Poyannenal való találkozása után, hogy ez a séta meg fogja nyugtatni idegeit! A zsenge lombok ernyője alatt, az utak mentén, a szokott békés álmok helyett, azt a kikerülhetetlen, azt a kegyetlen gondolatot találta, hogy e találkozás után végkép le kell zárnia ajtaját Casal előtt. Ezt kell tennie, mert megígérte, bár az is igaz, hogy Poyanne föl sem vette ez ígéretet. De föl sem venni annyi volt, mint elfogadni. Nem bocsáthatja többé Casalt házába, mert ha bebocsátja, a két férfi előbb-utóbb találkozni fog nála; és majdnem elájult már csak a gondolattól is, hogy mily pillantást fog váltani ez a két ember egymással. - Be kell zárnia ajtaját azért is, mert Poyanne kedvese és hű akar maradni hozzá. És most már tudta, hogy Casalt elfogadnia becstelenség volna, — mert szerette őt!

Igenis, szerette. Ezt a bizonyosságot, mely ellen összegyötrött, boldogtalan lelke hiába küzdött napok óta, az az örült fájdalom árulta el előtte, mely mindig megrohanta, valahányszor arra gondolt, hogy válniok kell . . . Szerette őt! De miként van az, hogy ez a szerelem az imént nem volt oly erős, hogy bátorságot adjon neki szabaddá lenni, elfogadva Poyanne ajánlatát, és kimondva azt, a mit vártak tőle: »Nem szeretem önt többé.« Csakhogy

ezt nem mondhatta volna őszintén, mert máris megcsalt kedvesének fájdalmát oly hatalommal érezte szívében, hogy szinte belebénult új szerelme és a boldogság felé szárnyalása. Az érzelgésnek mely örült zavara vitte arra, hogy e pillanatban mind a két férfi egyszerre foglalja el lelkét? Benső valójának egész áramlása az egyik felé vitte; de ha közeledni akart hozzá, keresztül kellett gázolnia a másikon és ezt nem bírta tenni. Most látta csak, mily rettentő súlylyal nehezedik rá a fájdalom diktatúrája, melyet az az ember gyakorol rajta, a kinek a maga jószántából évek óta kedvese, — és érezte, hogy ezt a diktatúrát soha, soha nem fogja lerázni. Maga előtt látta Henry szemét, hallotta hangját. Ez emlék ismét kínos száналommal töltötte el. És vajjon csakugyan száналom volt ez? Ha csupán sajnálunk valakit, nyugodtak maradunk vagy legalább uralkodni tudunk magunkon e fájdalom mellett; Juliette azonban, mikor látta kedvesének szemében, arcán, beszédében ezt a lelki haldoklást, halálos gyötrelmet érzett valójának valójában, szívének szívében. A személyes lét energiája egyszerre megszűnt benne; és mégis Raymondt szerette! Maga előtt látta derült pillantását, mosolygását, nemes arcát, a bájt, mely minden mozdulatából sugárzott és a mely őt már hetek óta perczről-perczre észrevétlenül annyira megittasította, hogy vele örökre szakítani annyi lett volna, mint leszállni a sir sötétébe és hidegébe. Szerette őt, de mily különös, bete-

ges volt ez a szerelem, mely nem birta régi vonzódását egészen megszüntetni! És mégis szerelem volt. Ha Juliette kétkedett volna benne, nagy lelki harcza ezen a tavaszi délelőttön meggyőzte volna. Azt érezte, hogy lelke tele van szerelemmel, szeme könnyel és örülten vágyódott, hogy Raymond mellette legyen, hogy nézhesse őt, hogy karjára támaszkodhassék, és hogy mindezt ne tiltsa semmi . . . A levegő langyos bágyadtsága, a láthatatlan virágok illata a szellőben, a tündérszép évszak szelid ege, — minden felköltötte benne a boldogság álmát, mely néha úgy fölvidít, néha úgy elszomorít az ilyen derült napokon. Hol Casalt idézte föl, hogy elmerüljön ez álomban, hol Poyannet, hogy ellene tudjon szegülni, kétségbeesve ezen a kimagyarázhatatlan szörnyű dualizmuson, mely hatalmába ejtette. Egész erejével ragaszkodott a szándékhoz, hogy hű marad első szerelméhez, a mi a nemes nőkben a becsület és mintegy a hiba jóvátétele. Bármit is mondjon a moralista aforizmája, nem ritka az olyan asszony, a kinek egész életében csak egy szeretője volt. Az már ritka, hogy ha kettő volt, ne lett volna több is. Ebben az átmenetben, az egyetlen szenvedélyből a második gyöngeségre, hervad el örökre az önbecsülés virága, melyre egy büszke teremtésnek épp oly szüksége van, mint a levegőre és a betevő falat kenyérre.

— Nem, mondogatta magában Tillièresné, én az Henry felesége vagyok. Egész életemre neki adtam magamat. Még ha nem is törődném fájdalmával,

neki és magamnak tartozom azzal, hogy hű maradjak hozzá. Érzelmeimért nem vagyok felelős, de tetteimért felelős vagyok. Erős akarok és fogok lenni . . . Akarok . . ., és megfeszítette minden energiáját, hogy legyőzze a borzasztó szorongást, mely egész lelkét elfogta, mikor ezt mondta magában, végső gyönyörűségét lelvén abban, hogy elméjében hangoztat egy keresztnevet, melyet ajka sohasem ejtett ki: — Nem fogom többé látni Raymond!

Két óráig sétált így, testi mozgással akarva csillapítani a lelkében dúló tusakodást. Mikor végre kocsijába szállt, röpködő gondolata legalább megnyugodhatott egy pozitív elhatározáson. Érezte: nem lesz ereje megmondani Casalnak, hogy nem akarja őt fogadni, hogy nem fogadhatja őt többé. Minden magyarázat nélkül be nem bocsátani őt, kvalifikálatlan eljárás lett volna, és erre Raymond nem is szolgált rá. Juliette tehát föltette magában, hogy Candalenéhoz fog fordulni: kérné meg a fiatal embert, hogy ne járjon többé hozzá, egyszerűen azt az ürügyet adva okul, hogy az öreg Nançayné rossz nyelvek beszédét hallotta Casalról, s most Juliette és anyja közt némi surlódások vannak e miatt. Hogy e csellel mily bajok fognak járni, azt csak akkor vette észre, mikor a boulognei erdőből Candalenéhoz hajtatott és elmondott neki mindent, Gabrielle pedig szőke fejét rázva, így felelt:

— Tudod, hogy én mindent megteszek a kedvedért; de vajjon fog-e hinni ennek az oknak?

— Akár hiszi, akár nem, folytatta Juliette, meg fogja érteni, hogy nem akarom őt többé fogadni és sokkal gavallérabb ember, semhogy megkisértené a tolakodást.

— Szeret téged, szólt Gabrielle.

— Ne mondd ezt, szakította félbe hevesen Tillièresné, nem szabad nekem mondanod . . .

— De, édesem, csak azért mondom, mert esetleg magyarázatot kívánhat . . .

— Nos, mondá Juliette tompa hangon, akkor még mindig elég időm lesz ismételni előtte azt, a mit már tőled tudni fog

— De vajjon lesz-e bátorságod? kérde a grófné.

— Ah, szólt Juliette, tenyerébe temetve arcját, te nem bizol többé bennem, mióta mindent megvallottam neked Lásd, mennyire nem tisztelsz már!

— Hogy én nem bizom benned! kiáltott Candalené, megölelve barátnőjét. Hogy nem tisztellek többé! Sohasem tudtam meg jobban, mennyire szeretlek, mint tegnapelőtt . . . Ha sejtenéd, mint gondoltam rád egész éjjel, hogyan reszkettem, mikor eszembe juiott, mint fogsz találkozni Poyannenal, és mily aggódva vártalak! És hogy ne tisztelnélek? Miért? Az én végzetes oktalanságom nem találta ki a titkos kötelezettséget, mely tégedet oly ellentállóvá tett, mikor ezt az új barátot adtam neked . . . Mert én adtam neked . . . Az igaz, hogy most már félek . . .

Aztán végtelen aggodalmat látva Juliette szemében, így folytatta:

— Ne hallgass rám, bolond vagyok. Igérem, hogy ügyes leszek és megkiméllek e látogatástól . . . Casal nem fogja gyanítani a viszonyt, a mely miatt szakítasz vele. Tehát nem lesz féltékeny. Nem is sejti, hogy mily érzelmekkel viseltetsz iránta. Nem fog mérni ellene szegülni védekezésednek . . . A jövő héten pedig mi ketten elutazunk Nançayba vagy Candaleba. Jó lesz? Ugy foglak ápolni, mintha testvéred volnék. Kényeztetni foglak. Meggyógyítalak. De kérlek szépen, ne mondd többet, hogy nem szeretlek annyira, mint tegnap! . . .

— Mily jól esik nekem ez a beszéded! Aztán barátnője vállára hajtotta fejét: Ez az egy hely van a világon, a hol nem szenvedek. És oly jól esik, ha azt mondod nekem, hogy nem vagyok szörnyeteg teremtés . . .

Candalenének örökké emlékezetében maradt ez a sohajtás, mely a legsötétebb, legfájdalmasabb erkölcsi küzdelmek prédájává lett lélek mélyéből fakadt. Gabrielle még szeleburdiságból sem mondott volna többé olyasmit, mint a mit az imént aggodalma csikart ki belőle, mikor Juliette sejthette, hogy nem bizik karakterében. De a kedves grófné hiába halmozta el szegény barátnőjét gyöngéd vigasztalásokkal, egy szavával már elárulta, hogy Tilli-

èresné az ő szemében nem az az asszony, a ki volt. A mint a tiszta és büszke Gabrielle csak kimondta Poyanne nevét, az a látható erőlködés, a melybe neki ez a két szótag kiejtése került, már általverte azt a most oly könnyen sebhető, fájdalmas szívet. Imádatra méltó kedveskedése nem tudta egészen eloszlatni ez impressziót. És hiába bizonykodott, hogy követsége Casalnál jól fog végződni, nem birta eltörölni első fölkiáltásának hatását: »De vajjon hinni fog-e ennek az oknak?« . . .

Tillièresné, mikor távozott a grófné házából, a helyett, hogy megnyugodott volna abban, hogy kiesztelt terve végre fog hajtódni, még izgatottabb és még nyomorultabb lett, mint az előbb. Észre vette, hogy beteg lelkébe egy bűnös remény lopózott, a mi ugy megborzasztotta, mint valami gonosz-tett. Őszinte volt, mikor eltökélte magában, hogy nem fogadja többé Raymond-t, — és őszinte volt, mikor Gabriellet megkérte a közbenjárásra. És mégsem állhatta meg, hogy ne kívánja, hogy barátnő-jének sejtelve beteljesedjék, s hogy a fiatal ember még egy döntő találkozást kérjen tőle. Valami különös bonyodalom révén, mely neki borzasztó lelki mardosást okozott, ellenállhatatlan vágyódás támadt benne a válás órájában biztosan megtudni, hogy Casal szerette őt. Ez a következetlenség természetes az olyan szívből, mely nincs egészen elszánva. Ez történik velünk, valahányszor elhagyunk egy bálványozott teremtetést olyan okokból, melyekhez semmi

köze a szerelemnek: büszkeségből, érdekből vagy nemességből. Mely férfi tudja föláldozni imádott kedvesét még a legparancsolóbb kötelességnek is, és meg tud-e neki bocsátani, ha gyorsan megvigasztalódik? E különös érzelemben nem csupán a hiúságnak van része. A szenvedély mutatkozik benne, legyőzhetetlen önzésének őszinteségével. És Juliette ezt csak Candalenénál tett látogatása után értette meg. Megtudta, hogy gyöngé a szenvedélylyel szemben, ama lelki jelenségnél fogva, mely ezentul dúlt lelkének kegyetlen zürzavarán uralkodik és folytonos ellentmondásokba keverte őt. E két összeférhetetlen érzelem között oszolván meg, annak kellett történnie, hogy a kettő közül mindig a felé hajlott, a melyet kénytelen volt föláldozni; már csak azért is, mert a két érzelem közül az, a melyik Poyannehoz fűzte, negatív volt és nem adott neki semmi gyönyörűséget. Mily lelkifurdalással gondolta ezt végig a következő éjtszaka és másnap reggel! Nem bírta elviselni, hogy ez az ember szenvedjen miatta. Hogy megkimélje a szenvedéstől, eltökélte magában, hogy neki áldozza magát, testestül, lelkestül; és most, mikor kevésbbé látta őt gyötrődni, csakis a másikra gondolt! Hát valóban szörnyeteg volt, mint barát-nőjének mondotta lelki tusakodása közepett?

Mily kimondhatatlan borzadály lakozott benne még igen soká a reggel miatt, mikor kedvesével találkozni kiment a passyi kis lakásba, hol már oly régen volt. És hányszor képzelte vissza, a mint a

ház elé érkezik, aztán belép a lakásba, melyet a gróf, akár csak huszonöt esztendő szerelmes lenne, virágokkal diszitett föl, — meg a többi. Pedig meg lehetős közönséges dráma volt az, mely e rejtelmes falak között lejátszódott. Esténként száz és száz hitvesi alcôveban ismétlődik, a hol a feleségek, kik szivükben titkos szerelmet rejtegetnek, kötelességből adják oda magukat a gyakran halálosan gyűlölt férjnek. De az érdek, mely őket e megadásra viszi, legtöbbször oly erős, hogy elfojtja bennük ezt a gyűlölséget, az utálatot, sőt még a szomorúságot is. Mert arról van szó, hogy a férjjel el kell ismertetni egy törvénytelen gyermeket, végét kell vetni a féltékeny gyanunak, vagy egyszerűen ki kell fizettetni a divatárusnő borsos számláját. Törődnek is ők azzal, hogy személyüket olyan gyönyörűségeknek engedik át, melyekben ők nem vesznek részt. Kecségteti őket a tiltott boldogság reménye, és feledteti velük ezt az érzéki robotot, mely undok, ha nem mámorító. De az asszonyok között mégis vannak olyanok, a kik, bár házasságon kívül szeretnek, mégis hívek akartak maradni esküjökhöz, és nem engedtek e szerelemnek. Abban vagyon minden büszkeségük, hogy elrejtik szivüket még az előtt is, a ki megzavarta. És azután is csak hű feleségek maradnak, bár bennük a szenvedély rákfenéje, mely mind jobban berágódik belsejükbe. Ha a becsület és a szerelem e vértanui között találkoznak olyanok, a kik elolvassák e hosszú és kinos benső tragédia törté-

netét, érteni fogják, hogy mily tömérdek bánat szakadhatott Juliettere e légyotton s e légyott után. Pedig ő kínálta elsőbben. És még sem tudta csalódásba ringatni azt, a kit boldoggá akart tenni, — ezen az áron! Mert a gróf, mikor elváltak, olyant mondott neki, a mi e gyötrődő asszonyi szivbe mint éles törpenge hatolt:

— Nyugtasson meg, hogy maga miatt és nem miattam jött ide.

— Magam miatt, ön miatt? szolt Juliette remegő mosolygással; hát meg tudom én különböztetni az ön boldogságát az enyémtől? Hova gondol?

— Oly szomorun néz rám! Jól ismerem pillantását.

— Mert beteg vagyok egy kicsit, mondá Tillièresné és fölvolta gyöngé vállát; mozdulatában benne volt ama nagyon szenvedő teremtések bája, a kik már nem birnak többé küzdeni. — De semmiség az egész. Mikor látom viszont? Holnap? Eljön hozzám két óraker?

— El, felelt Poyanne, kedveskedőn vonva őt magához; és önnek igaza van: én nyugtalan, hóbor-tos, bolond vagyok Ha nem szeretne engem, vajjon itt lenne? Bocsásson meg . . .

— Én bocsássak meg neki? töprenkedett Juliette egynéhány percz mulva a kocsiban, mely hazafelé vitte. Milyen gyöngéd szegény! Nem szabad többé kételkednie bennem; ezzel tartozom neki. Egész életem az övé. Lelkiismeretem előtt a felesége

vagyok . . . Milyen nehéz eltitkolnom előtte a mit érzek! . . . Szeret engem . . . Mennyire szeret engem! . . . — Aztán önkéntelenül egy más kép felé fordult. Casal jutott eszébe: Ő is szeret engem, vagy azt hiszi, hogy szeret. Azt hiszi . . . Két hét múlva már elfeledte ezt az egynéhány hedves hetet. Folytatni fogja előbb iéletét. És ha kiejtik előtte a nevet, majd azt mondja magában: »Ej, tudom, a kis Tillièresné, a kinek udvarolni kezdtem . . . S aztán az anyja megakadályozta . . .« Vége, vége . . . Oda van szép álmom, hogy jótékony hatást tegyek rá, hogy kiragadjam a korhelységből, hogy megmentsem azt, a mi benne értékes, hogy visszatartsam a mélyebbrebukástól! . . . De legalább bebizonyítottam neki, hogy vannak becsületes asszonyok is, a kik nem engedik, hogy olyanokat mondjanak nekik, a miket nem volna szabad hallaniok. Velem szemben oly egyszerűen, oly szépen viselkedett! . . . Becsületes asszonyok? Istenem, ha tudná . . . — Érezte, hogy e gondolatra elpirul fátyla alatt a bérkocsi sarkában.

Hazatérve is ilyféle frázisokat ismételt magában, de nem bírta legyőzni azt a valóságos megszállást, mely arra kényszerítette, hogy minduntalan Casálra gondoljon, egy-egy pillanatig tartó, valóság erejű vízióban. Lelkünknek nem ugyanaz a része gondolkozik és érez; Juliette tehát hiába akarta magát meggyőzni, hogy szakított a fiatal-emberrel, hogy el kell felednie őt. Abban az órá-

ban, mikor tudta, hogy Raymond Gabriellehez fog menni, képzelete mindent eléje idézett . . . »Dél van. Most érkezik haza a boulognei erdőből és megtalálja Candalené levelét, ha ugyan nem kapta meg már reggel. Töri egy kicsit a fejét, hogy ugyan mit akar neki mondani Gabrielle. Talán azt hiszi, hogy a mult héten emlegetett kirándulásról van szó, barátja Herbert lord yachtján . . .« Mikor Tillièresné erre a dugába dőlt tervre gondolt, ábrándozásában megjelentek a zöld halmok, a kék viz, a tiszta ég és a lassú, édes csevegés órái ez egyenletes mozgás közepett, mikor a kis gőzös lefelé szalad a folyón.

— Min töprenkedsz? kérdé anyja, mikor szemközt ült vele a reggelinél. Valami bánat ért?

— Dehogy, kedves mamám, felelt Juliette öszszerázkódva, mintha az öreg asszony világos szeme olvasni tudna szíve mélyéből. És hiába igyekezett mosolyogni, beszélgetni és kényeztetni anyját, az éleselméjű öreg csak rázta ősz fejét és némán nézte, mennyire elváltozott az ő kedves leányának arcza. Megkisebbedett, megfogyott. Mely titkolt baj bágyasztotta el az álmatlanságra valló pillákat és sápasztotta meg az arcot, melyen könyvek nyoma látszott? Valami boldogtalan érzés lappang Julietteben? Mert a nemes, áhitatos Nançayné nem birta volna vétekekkel vagy lelkimardosással gyanúsítani gyermekét, mint a hogy nem birt volna megvigasztalódní akkor, ha megtudja az igazságot. Juliettenek fájt ez a föltétlen anyai bizalom még e

perczen is, mikor annyi seb volt lelkén; szemrehányást tett magának érette és magányosság után vágyódott. Egyedül legalább átengedhette magát háborgó gondolatainak. Ezen a reggelen végtelen nagy megkönnyebbülés volt neki, hogy lemehetett kis szalonjába, hol az órára függesztvén szemét, belemélyedt a perczek és másodperczek amaz emésztő számítgatásába, melylyel a távolból odafűzzük magunkat szeretteink minden legcsekélyebb tettéhez, hogy ha már nem lehetünk velük, az ő életüket éljük és az ő érzéseiket érezzük.

— Félkettőre jár . . . Most érkezett a Candale-palotába. Gabrielle fönt fogadja abban a szobában, mely neki annyi édes órát juttat eszébe. Ezek az órák sohasem térnek többé vissza . . . Gabrielle szólni kezd hozzá . . . Istenem, csak azt ne képzelje, hogy én félek magam beszélni vele . . . Nem. Azt fogja hinni, hogy ez egyszerűen az én nemtörődésem jele . . . De vajjon elhiszi-e? . . . Hallgatja Gabrielle beszédét. Ki tudja, hátha mindez csupa játék volt neki, és nem törődik azzal, a mit hall? De nem. Szeretett engem és csak tiszteletből nem vallotta meg . . . Mily gyöngédség lakozik e szivben, — amaz életmód mellett is! . . . Mi lesz most vele? . . . Óh ez borzasztó! . . .

Aztán fölriadt az öntudatlan elmélkedésből, melyben egész valónk átköltözik egy másik emberbe és a mely úgy végződik mint egy beteges álom.

— Egynegyed háromra, folytatta ; vége. Bár csak ne lett volna Gabriellenek több látogatója, hogy mindjárt hozzám jöhessen elmondani, hogy mi történt? De csöngetnek. Az ajtó nyílik . . . Ez csakis ő lehet . . .

Tillièresné óvatosan meghagyta, hogy senkit se bocsássanak be hozzá, kivéve Candalenét. Szinte elájult hát meglepetésében, mikor az inas bevezette azt a valakit, a kinek csengetését ő a falakon át is meghallotta, a végső idegfeszültséggel járó éles érzéssel. Casal állt előtte. Juliette fölugrott, hogy Gabrielle elé siessen. A fiatal ember váratlan megjelenésétől annyira megilletődött, hogy le kellett ülnie. Térde rogyni kezdett. Bár régtől megszokta mindig uralkodni magán, és bár érdeke volt, hogy elrejtse zavarát, érezte, hogy elsápad, aztán elpirul és torkán akadt a szó. Megindulása közepett nagy gyönyörűség volt látnia, hogy Casal nem kevésbbé megindult, mint ő. Mert merész lépése Raymondt is megfosztotta lélekjelenlététől. Mikor belépett a kis szalonba, nem volt sem az ő saját legendájabeli nőcsábító, sem a férfi-romlottság mesterkedéseihez szokott viveur, sem a zajos és könnyű sikerektől elkényeztetett ficsur, hanem csak a szerelmes, kiben őszinte szenvedély lobog a maga rögtönösségével. Ha Juliette valaha azt hitte volna, hogy Casal komédiát játszik vele, e pillanatban meggyőződött volna

tévedéséről. Az asszonyok ösztönből ismerik az igaz szerelem ama sajátságát, hogy fáj neki saját győzedelme, ha ez a győzelem az áldozat szenvedésébe kerül. Mikor ez a minden szerelmi praktikában jártos párisi meglátta a fiatal özvegy megdöbbenését, mely oly alkalmas a vallomásra, nem lett büszke, szemében nem villant föl a kevélység fénye, hanem megzavarodott, mint egy fiatalember, a ki fél saját bátorságától — és a ki még a sikertelenségnél is jobban retteg attól, hogy nem tetszik vagy sebezni talál . . .

— Bocsánat, asszonyom, mondá rövid hallgatás után, a mért bátorkodtam erőszakkal nyitni meg ajtaját, Candalené nevét használva föl Tőle jövök, mert azonnal beszélni akartam önnel De ha azt kívánná, hogy távozzam és ha e beszédet máskorra akarja halasztani, szívesen engedelmeskedem . . .

Alázatos, szinte félénk hangon beszélt. Tillièresné végre összeszedte magát és rá birt nézni. Akár ez a nem színlelt viselet hatotta meg szívét, akár nem akart olybá föltünni, mintha félne e beszélgetéstől; akár a jelenlét ama vonzalmának engedett, melyből a szerelmesek minden gyöngesége ered: elég az hozzá, nem úgy tett, mint a hogy tennie kellett volna, hogy logikusan megmaradjon eltökélt szándéka mellett. Egyszerűen azt kellett volna felelni: »Gabrielle megmondott önnek mindent, a mit én mondhatnék«, aztán oly módon kellett volna meg-

rónia Casal látogatását, hogy lehetetlen legyen többé eljönnie. E helyett azonban Juliette ezzel a bánáissal, de e pillanatban veszélyekkel terhes frázissal felelt:

— Megvallom, uram, nem vártam önt azok után, a miket önnek Candalené mondott. De semmi okom sincs nem hallgatni meg önt, és nem felelni, ha, mint gondolom, épp arról a kissé kényes megbízásról van szó, a melyet én Gabriellere bíztam . . .

— Ugy van, asszonyom, szólt a fiatalember határozottabb hangon és leült. Kitalálta: arról van szó és elsőben is engedje meg, hogy ön előtt is elmondjam azt a választ, a melyet az imént a grófnénak adtam. Talán nem is kell emlitenem, hogy semmi ellentállástól nem tarthat részemről, mi-helyt ön is kifejezi azt a kívánságot, melyet Candalené nekem hirül adott . . . Értem az aggodalmakat, a melyeknek ön engedelmeskedik és bármennyire is fájjanak nekem, helyeslém. Ismétlem, és szavamat adom önnek, hogy ez lesz utolsó látogatásom, ha akkor is megmarad ez elhatározása mellett, miután engem meghallgatott . . . Csak egy szemrehányással illethetném önt, ha nem én volnék a hibás, hogy miért nem tudtam magam jobban megértetni önnel a tiszteletet, a kultuszt, melylyel iránta viseltetem. Jobb szerettem volna, ha maga beszél velem és nem folyamodik egy harmadikhoz, még ha Candalené is az a harmadik. Nem lettem volna kénytelen elkövetni ezt az indiskréciót az

imént, mert megmondtam volna önnek azt, a mit már napok óta szeretnék megmondani.

— Hát hibáztam, szólt Juliette mosolyogva. Már látta, mintha csak ajkára lettek volna írva a szavak, melyeket Casal mondani készül; előre beleborzongott egész valója, és végső erőfeszítéssel folytatni akarta a beszélgetést azon a félig könnyelmű, nagyvilági hangon, mely a nők legügyesebb védekezése. — Igen, hibáztam, de látja, beteg voltam és még most is az vagyok . . . Ez a társalgás kínos önnek, és — miért ne vallanám meg? — kínos nekem is. Vannak dolgok, a melyeket nehéz megmondani, főképp olyan embernek, a ki nem szolgált rájuk . . . De ön ismeri édes anyámat; bemutatták neki. Tudja, mennyire nem a mai világból való és sejtheti, mivé nőnek ő előtt a rosszakarát legcsekélyebb suttogásai is . . . Ön azt is megítélheti, hogy nem szabad ellene küzdenem . . . Ne lásson hát e dologban semmi személyes neheztelést, és fél év múlva, egy év múlva ismét fogadni fogom önt, mint most, igazi nagyrabecsüléssel és őszinte szimpátiával.

— Mindez bevégzett dolog, felelt Raymond meghajtva fejét, és én belenyugszom . . . De elmondom azt is, a mit mondanom kell . . . Ön az imént, mikor velem beszélt, a hivatalos Casalhóhoz intézte szavait, ahhoz az urhoz, a kit most két hónapja mutattak be önnek, és a ki meglátogatja önt, mint a hogy eljár Candalenéhoz, Arcolenéhoz és

még egy sereg úrhölgyhöz . . . Vajjon úgy beszélne akkor is, ha az, a kivel mint egyszerű ismerőssel bánik, azt mondaná: Mióta ismerem önt, asszonyom, életem egészen megváltozott. Nem volt célja, most van. Én már azt hittem, hogy végem, szívem elfásult és nem bír többé mélyen érezni. Most azonban mélyen érezek. Már belenyugodtam abba, hogy meg fogok vénülni, mint annyi pajtásom, a klubban és a futtató gyöpön, minden egyéb érdek nélkül, mint hogy nap nap után pörögjön le, az ugynevezett gyönyörűségek közepett. Ma azt látom, hogy van egy érdekem, mely komolyabb, magasabb és szenvedélyesebb mindennél . . . Higyje meg, hetekig, hónapokig halogattam volna, hogy így beszéljek önhöz, ha e válság révén nem fordulnak erre a dolgok. A között, a mi az este voltam, mikor Candalené asztalánál ön mellé ültem, és a mi ma vagyok: oly szerelem van, a minőt soha sem éreztem, soha sem képzeltem; szerelem, melyben több a tisztelet és a hű vonzalom, mint a szenvedély; és ezt azért mondtam meg önnek, hogy jogom legyen hozzátenni ezt is: ha fél év múlva megengedi, hogy visszatérjek, és ez elválás után is ugyanazzal a szerelemmel teli szívvel jövök, s azt kérem öntől, hogy fogadja el nevemet és legyen a feleségem, bizonyos-e, hogy nemmel fog nekem felelni?

Mihelyt Raymond beszélni kezdett, Tillièresné előre várta, hogy ezt fogja tőle hallani: »Szeretem önt!«

És elkészült arra, hogy e vallomást meglehetősen tréfásan fogja fogadni, s legfőlebb megharagszik, ha Casal egy kicsit nagyon is elragadtatva találja magát kifejezni. Remélte, hogy uralkodni tud majd magán és lelkének küzdelmeit nem árulja el. Nem sejtette, hogy Casal szenvedélye ily kedves gyöngédséggel fog megszólalni, s főképp nem gondolt e házassági szándékra, mely annyira ellenkezett az ő egész karakterével és multjával. Ez az ajánlat, melyet e szavakkal ez ember tett, mindennél erősebb bizonyítéka volt az érzelemnek. Ha égő vallomást hall, melyből kiérzik az utána való vágyódás, bizonyynyal van elég energiája, hogy tüstént tiltakozzék, s ezen a réven aztán megmeneküljön. Szemrehányások és magyarázatkövetelések ellen kezében volt a sima gunyolódás és előkelőségének fegyvere. Most azonban végtelen édesség lopózott beteg szívébe, egyre jobban, a mint ez az ember, a kit szeretett, beszédjéből oly gyöngédnek látszott, és egyre hasonlóbb lett ahhoz, a minőnek őt nem is merte volna kívánni.

Juliette érezte, hogy akarata vétkes gyöngeségben olvad szét; de egyszerre villám gyorsaságával támadt föl előtte Poyanne, és a reggel emlékezete. — Még mindig az a ruha volt rajta, a melyet passyi látogatásakor viselt! — Mostani elérzékenyülésének és az imént volt légyottnak félelmes kettős érzésében látta, hogy elveszett, ha áthághatatlan gátat nem emel maga közt és amaz ember

közt, a ki ennyire tud rá hatni. Miért nem kerekedett fölül most benne a teljes őszinteség? Miért nem vallotta meg Casalnak, hogy már nem szabad? Mennyi boldogtalanságtól kimélte volna meg magát és másokat!

Az ilyen vallomásokat azonban, a melyek örökre tönkreteszik a legszerelmesebb ember reményét is, az asszonyok csak olyanok szemébe szokták mondani, a kikkel nem törődnek. Az olyanok előtt, a kiket csak el akarnak csüggeszteni, de a kinek szerelmét azután is megtartani ohajtják, minden áron elrejtik hibáikat. — És Juliette, bár egyekben annyira különbözött a többi nőktől, ez esetben az általános törvénynek engedelmeskedett. — A nők ilyenkor roppantul értenek ahhoz, hogy regényes dolgokat találjanak ki, a melyek nemcsak védik őket, hanem egyszersmind föl is magasztalják. És Juliettenek volt annyi ereje, hogy ezt felelje:

— Látja, hogy végig hallgattam önt, bár jogom és kötelességem lett volna már első szavainál félbeszakítani . . . Igen határozott feleletet adok önnek. Én megesküdtem egy ünnepi órában, hogy ha valaha özvegységre juttatna a balsors, nem fogok újra férjhez menni soha . . . Ez esküt tettem és meg is tartom . . .

Később bizonynyal sokszor bántotta a lelkiismeret e hazugságért, melybe okvetetlen férjének emlékét is bele kellett vonni; mert kinek és mikor tehetett volna ilyen esküt, ha nem Roger de Til-

lièresnek, az 1870-iki háboruba indultakor? Ily emléket ily beszélgetésbe keverni, ellenkezett az ő szokott gyöngédségével. De nem válogathatta meg az eszközöket; most az volt a fődolog, hogy Casal ne tudja meg Poyannenal való viszonyát. Ez volt a legborzasztóbb veszedelem az ő mostani helyzetében.

Különben most nem is ért rá arra, hogy lelki-furdalást érezzen, mert míg beszélt, láthatta, hogyan változik el ez ember arcza, kinek minden reményét semmivé tette. Raymondban két hónap óta egyre jobban erősödött a bizonyosság, hogy Juliette szereti őt. Nem is sejtette, hogy minek ürügye a szakítás, melyet Candalené adott neki hirül, és Tillièresnének mindazt jóhiszeműleg mondta, a mit mondott. Juliette egész viseletében két dolgot látott; az egyik az volt, hogy a nő szenvedélyesen érdeklődik iránta, a másik az, hogy küzd ez érdeklődés ellen, mert Avançon már első találkozásuk után gyanut keltett benne, s ezt a gyanut azóta bizonyosan még növelték a rossz nyelvek. Nem hitte, hogy Tillièresné határozottan fog felelni kérdésére, de legalább egy oly mondást várt, mely rajongó érzelmeinek e válságában elviselhetővé tenné neki a távollétet és a számkivetést: »Jöjjön vissza fél év múlva s majd akkor beszélünk« Már előre elképzelte, hogy ezt a fél évet ismét a tengeren fogja tölteni Herbert Bohunnal. Szentül bizott abban, hogy ugyanazzal a szerelemmel szívében, ugyan-

azokkal a szókkal ajkán tér vissza és hogy Juliette sem változik addig. Mint a nők nagy megvetői rendszeren, mikor végre az asszonyi bűbáj rabjává lesznek, Casal is kivette Tillièresnét mind az alól, a mire addig tapasztalata tanította; és ösztönszerűen épp azt hitte benne, a mit a többiektől megtagadott. Így egy pillanatig sem kétkedett a váratlan regényes és rejtelmes esküben, mely egyszerre halomra döntötte mindazt, a mit képzelme alkotott. Hogy kicsúfolta volna valamikor azt a pajtását, a ki így habozás nélkül hiszen el ilyen együgyű kitálalásu történetet! De ezt a históriát hinni nem volt neki rendkívülibb dolog, mint maga a házasság ábrándja.

Igazat mondott. Az a gondolat, hogy elvegye Tillièresnét, napról napra fejlődött benne. Abból a meggyőződésből keletkezett, hogy ez asszonynak nem volt, nem lesz és nem lehetett kedvese; és Raymond meg volt győződve arról is, hogy sohasem érezte és sohasem fogja érezni azt, a mit ez asszony közelében érezett. Bár érzelmei háborogtak, megmaradt benne az a tapintat, mely a férfinak tanácsolja, hogy meddig szabad mennie és mikor kell engednie. Okossága észrevette, hogy Tillièresné meg van döbbenve, döbbenete azonban csakhamar méltatlankodássá válnék, ha küzdeni próbálna ellene. Ha ellenben meghátrál, lehetővé teszi a tisztes visszavonulást; és ha az asszony bucsuzáskor el talál ejteni egy szót, tovább fűzheti a társalgást más téren. Becsü-

letére válik Casalnak, hogy ez a számitgatás nem volt ilyen tiszta. Ő maga is sokkal nagyobb fölindulással küzdött, semhogy ilyen világosan tudjon gondolkodni. De a kalandokban jártas férfiak, a kik sokat elmélkedtek a szerelmen, olyanok mint a jól gyakorlott katonák, a kik az ellenséges tűz közepett is fegyelmezetten végeznek minden mozdulatot.

— Ha így van, asszonyom, mondá fölkelve, nem tehetek egyebet, mint hogy örökre elbucsuzzam öntől. Tudom, mi a tenni valóm . . .

Juliette is fölkelt. Megkínzott idegei oly feszültek voltak, gondolatai annyira háborogtak, hogy a fiatalember e szavaiban sötét elhatározást sejtett és önkéntelenül fölkiáltott:

— Mit? On nem fog távozni, mig meg nem fogadja . . .

— Hogy nem ölöm meg magamat, mondá Casal szinte gúnyosan. On arra gondolt Ne féljen, halálom nem fogja terhelni a lelkiismeretét. . . . Csak azt akartam mondani, hogy ezentúl nincs mást mit tennem, mint folytatni régi életmódomat. Sohasem mulattatott valami nagyon, ezentúl még kevésbbé fog mulattatni, de legalább segítségem lesz, hogy elfeledjem önt . . . De engedje meg, hogy egy utolsó tanácscsal szolgáljak, folytatta Juliettere szögezve szemét, melynek pillantása most már kemény volt. Sohase játszék többé egy férfi szívével, még akkor sem, ha arról az emberről sok rosszat mondtak önnek; mert az először is nem derék dolog,

másodszor megeshetik önnel, hogy olyas valakire akad, a ki boszút akar állani, mikor észrevette . . . Higyje meg, mégis vagyok valaki, bármint is gondolkoznak felőlem az ön barátjai.

— Én játszottam önnel! . . . mondá Juliette, aztán halkabb hangon ismételte: Én játszottam önnel! Ah, ne higgye . . . Ön azt nem hiheti . . .

E szavakat mondva, Casal felé közeledett. A fiatalember megfogta kezét. Nem vonta el. Láztól égett ez a kis kéz, melyet Raymond lassan szorongatott.

Maga felé vonta Julietteet. Az asszony nem védekezett. Ereje fogytán volt és az örökre elválás pillanatában legyőzte őt a férfi bátorsága. Casal most már átható, szenvedélyes hangon mert hozzá szólni:

— Nem, ön nem játszott szivemmel; őszinte volt irántam, az első naptól fogva maig. Nem, ön nem volt kaczer, és most sem az. És mivel ön nem üzött velem játékot, tudja mit jelent ez? . . . Ah, hadd mondom meg én önnek, ki büszke létére küzdeni akar a látszat ellen. De észrevette érzelmemet, meghatódott tőle, viszonzta, — ön szeret engemet . . . Ne mondjon ellent. Ön szeret engemet. Az utóbbi hetekben oly gyakran éreztem, és az imént is, mikor ide jöttem. Ebben a pillanatban is újra érezem, miután kételkedtem benne . . . Bocsássa meg . . . És ne szóljon . . . Még egyszer mondom, hogy szeretjük egymást. Tudom, kinek és mikor fogadta meg, hogy nem fog többé férjhez menni; de a szenvedélylyel szemben mi egy gyermek

igérete, melyet nem szabad sem adni, sem kívánni, mert nem szabad megesküdni, hogy nem élünk, nem lélekzünk többé, hogy lelkünket örökre elzárjuk a fény, az ég, a szerelem elől!

Raymond egész közel hajolva Juliette arcához mondta e frázisokat, a melyekhez hasonlókat minden szerelmes sóhajt az ilyen órákban és a melyek csak azért nem banálisak, mert valami halhatatlanul igaz dolgot fejeznek ki: a boldogság felé való ösztönszerű törekvést. Casal még közelebb vonta magához a nőt és érezte, hogy feje a vállára hanyatlik. Le hajlott, hogy megcsókolja. De a rémület megakadályozta . . . Juliette behunyta szemét és fehér volt mint egy halott. Elájult a szertelen nagy fölindulástól.

Casal fölkarolta és a chaiselonguera vitte. Elszörnyedt sápadtságától és illatos üveget keresett. Ot percz telt így el ez iszonyu aggodalomban. Végre a nő fölnyitotta szemét, végigsimitotta homlokát és mikor meglátta a lábánál ülő Casalt, emlékezete egyszerre visszatért, sebesen mint a villám. Helyzetének tudata szinte örült erővel ragadta meg, és félve távolította el magától a fiatalembert:

— Menjen, menjen. Szavát adta, hogy engedelmeskedik . . . Ah, ön megöl engemet . . .

Casal szólni szeretett volna hozzá, és ismét meg akarta fogni kezét, de Juliette csak ezt mondta:

— Szavát adta, menjen.

Raymond még nem is szólhatott, mikor Tillièresné már megnyomta az elektromos csengettyűt, mely az asztalon a csecsebecsék közt hevert. E mozdulat láttára a fiatalembernek föl kellett kelnie. Egy inas lépett be.

— Bocsánat, uram, szólt a marquisné, de rosszullétem miatt kénytelen vagyok önt elhagyni. . . . François, ha kikísérte Casal urat, hívja be a komornámat. Nagyon rosszul vagyok . . .

IV.

Casal féltékeny.

Azokat a férfiakat, a kik azzal szoktak dicsekedni, hogy nagy asszonyismerők, gyakran kicsufolják, mikor életükben elkövetkezik az a nap, melyen az ő nágy tapasztalatuk hiábavalónak bizonyosodik. Ez a tapasztalás valóban nem akadályozza meg, hogy előbb-utóbb ne lássék meg, mily igaza van a pogány legenda szimbolizmusának, mely Ámor szemét beköti. És Don Juan, mihelyt szerelmes, oly együgyűen viselkedik, mint Fortunio. Casal pedig örült féltékenységgel kér meg egy asszonyt, a ki évek óta már egy más ember kedvese. E különös tünényben talán új bizonyosságát lelni annak az elméletnek, mely szerint a szerelem voltaképp szuggesztió. A hipnotizáló könyvet ad az elaltatott kezébe és azt mondja neki: »Szagolja meg ezt a rózsát«. És a hipnotizált a könyvet oda emeli arczához, melyen a szép virágot szakított sétáló boldogsága látszik és gourmand módon szivja be a kedves illatot A nő, kit szeretünk, a legromantikusabb, legkülönösebb históriákat meséli nekünk; és az ő imádott

szájából igazi vallásos tisztelettel valóság gyanánt fogadjuk e beszédeket, melyekre különben vállalat vonnánk. Ez a hasonlóság annál meglepőbb, mert ez az illúzió gyakran épp úgy egy pillanat alatt foszlik szét, mint a hipnotikus álom; csak egy fújás a szemehéjára és az alvó fölébredt. Csak egy szinte jelentéktelen esemény történjék, de a kellő pillanatban, és ime a hiszékeny szerelmes tüstént reagál saját bizalma ellen, még pedig a szkepticizmusnak oly erejével, mely arányban van a bizalommal. Raymond Casal abban az órában, mikor végre valómásra szánta el magát, egy pillanatig sem vonta kétségbe Tillièresné igazmondását. Szentül hitte, hogy mindennek az öreg Nançayné az oka. Hitt a rejtelmes fogadásban, hogy a fiatal özvegy nem megy többé férjhez. Juliette bátran találhatott volna ki ennél még sokkal kevésbbé valószínű ürügyeket is, hogy elejét vegye Poyanne és Casal összeütközésének. A Corcieuxné, Christine Anroux és még más ötven nő kedvesében pedig nem keletkezett volna még a bizalmatlanság árnyékának árnyéka sem. A fiatal özvegyből kisugárzó mágnesség annyira uralkodott ezen a máskor oly határozott és világos fejű emberen, hogy se az nap délután, se másnap, se harmadnap nem tudta magát eltökélni semmire. Ezen a látogatáson az a kettős meggyőződés támadt benne, hogy Juliette szereti őt és nem akarja többé fogadni; és épp úgy nem gondolt arra, hogy e két bizonyosság közül az elsőt arra használja, hogy

küzdjön az elhatározás ellen, mely előtt meghajolt, — mint egy vakációos diák ama néni ugynevezett lelkimardosásaival szemben, a ki ügyesen elforgatta a fejét. Mert szerelmes volt, még pedig először életében. Annál borzasztóbbnak kellett lennie ébredésének.

Már három napja volt annak, hogy a fiatal-ember kijutott a rue Matignonba, miután karja között tartotta az elájult Julietteet, még csak nem is rabolva láztól sápadt ajkáról azt a csókot, a mely miatt feléje hajolt, — három nap telt el az ellentmondó vágyak küzdelmében; egyre-másra irta a leveleket, de mindjárt ki is törülte és összetépte, így gondolkozván:

— Mi történhetik, ha megkísértem rátukmálni magamat? Legföljebb azt érem el, hogy rossz véleménynyel lesz rólam.

Van bizonyos hallgatag gentleman-törvény, mely az előkelő társadalmi osztályban a férfiak és nők minden érintkezésén uralkodik. E törvény épp úgy kötelező a szerelmesre, a ki nem kapott semmit, és a kinek következképen, úgy látszanék, nincsenek kötelességei, mint a szeretőnek, a kinek megvan minden joga. Az utóbbinak hallgatnia kell és nem szabad boszút állania, még ha galádul meg is csalták; az elsőnek pedig, ha kiadták neki az utat, tilos alkalmatlankodnia az asszony körül, ki nem akarja többé fogadni. Bármily igazságtalan is legyen a szerelem szempontjából e hagyományos törvény, mely

csakis a nőnek kedvez, a férfi mégis mindig alája veti magát, ha számít annak a tiszteletére, a kit szeret; és Casal, bármennyire is fájt neki megtartani e paragrafusokat, alkalmasint még hetekig szenvedett volna így félrevonulva és tétlenül, ha nem történik egy csekély kis dolog, a mely épp ugyan hatott rá, mint mikor a hipnotizált szemére fujnak, egyszerre megtörve az álom varázsát. — Igen csekély, igen egyszerű, szinte jelentéktelen dolog volt ez; de van-e a bánatos szívek előtt jelentéktelen dolog? — Délután két óra lehetett, midőn Raymond egyedül, gyalog távozott a Café Anglaisból, hova Mosé hívta, résztvenni egy Párison átutazó idegen ejedeleme tiszteletére rendezett reggelin. Azért fogadta el az álnok ember meghívását, hogy meneküljön gondolatai elől; és a reggeliről azért sietett el valami ürügy alatt, hogy ismét ezekkel az átkozott gondolatokkal foglalkozhassék. Ilyenek a boldogtalan szerelmesek. Nem birnak se betegek, se egészségesek lenni, és egyaránt nem bírják elviselni se a gyötrelmet, se a gyötrelme feledését. A fiatal ember a rue de la Paix felé ment, és miért? — Óh, hova sülyedt a viveurök fejedelme, a kiből elutasított epedő lett! — Azért, hogy végigvizsgáljon minden kocsit és minden boltot, azzal a titkolt gyermekes reménynyel, hogy hátha meglátja azt az asszonyt, a kire szüntelenül gondolt . . . Szíve gyorsabban dobogott, megismerte Juliette sötétpej lovát, kocsisát és inasát, ugyanazt az inast, a ki őt utolsó

látogatásakor kikisérté. A fogat kifordult a rue des Capucinesből. Kocsitorlódás keletkezett és Casalnak ideje volt úgy közelíteni a kocsihoz, hogy Tillièresné ne térhessen ki köszönése elől. Ki tudja, hátha meg-
hatódik, mikor így látja ólálkodni az utcasarkon; neki pedig boldogság lesz, ha csak egy fél perczig is reá nézhet. A coupé keskeny ablakában azonban Juliette gyöngéd profilja, szép szelid sötétkék szeme, sápadt finom arcza helyett az öreg Nançayné ránczos ábrázata, szigorú pillantása és ősz haja látszott, azé a gyanakvó anyáé, a ki ő előtte bezáratta a kis szalon ajtaját. Az öreg hölgy is ráismert és Casal ámulva látta, hogy most már kikerülhetetlen köszönésére a legkedvesebb főbólintással és komoly szemének, szomorúsághoz szokott ajkának barátságos mosolygásával válaszol. A párisi ember nagyon érti e semmiségek ékesszólását, a melyekbe a nő, akár ifju, akár agg, bele tudja foglalni minden szimpátiáját, antipátiáját, minden egykedvüségét vagy gyűlölségét, — ezer árnyéklatban. Nançayné csak egy-néhányszor találkozott Casallal, de végtelenül tetszett neki. Lehet azért, mert megnyerte őt a fiatalember diskrét szolgálatrakészsége; lehet azért, mert ösztönszerűleg kitalálta, mennyire vonzódik Raymond Tillièresnéhez; vagy talán azért is, mert Candalené beszéde után férjet látott benne leánya számára, akármit is mesélt Avançon. Raymond, ki abban a hiszemben volt, hogy ez az aggódó anya neki ellensége, sehogy sem birta megmagyarázni e köszöntés

szemmel látható jóakaratuságát. E között és a között, a mit neki Candalené, aztán Juliette mondott, olyan nagy volt az ellentét, hogy józan eszű ember létre meg kellett lepődnie.

— Ez igen furcsa, gondolta magában; miért üdvözl engem ily szeretetreméltón, ha azt követelte, hogy zárják be előttem leánya ajtaját? . . . Ha színlelés, ugy bizony fölösleges . . . Pedig a szemem nem csalt: az imént még nyájasabb volt irántam, mint most két hete, mikor Tillièresnél utolszor találkoztam vele . . . Ennek nincsen értelme.

Mikor elméjében ezeket mondotta, önkéntelenül vállat vonva, a cercle des Mirlitons kapuja alá fordult be. Egyenest a vívóterem felé ment, mert még mostani lelki bajai közepett sem mondott le a folytonos trainingról, hogy testgyakorlattel fáraszsza el lelkét. De hiába folytatta kedvelt sportját igazi dühvel, oly kegyetlenül páholva sorra ellenfeleit, mintha mind Julietteért vetélkednének vele, — nem tudott menekülni a gondolatok elől, melyeket az imént ez a meglepetés keltett benne. Képzeink logikai lebonyolódásában van egy erő, mely tudunkon kívül működik, és gyakran egész megzavarodunk, mikor azt vesszük észre, hogy nem is sejtve mennyit haladtunk, egyszerre mily távol vagyunk a kiinduló ponttól. Az »ennek nincsen értelme«, mikor Raymond a vívás után ismét a cercle kapuja alatt haladt, hogy hazatérjen, a következő kis monológga fejlődött már:

— Hát az kétségtelen, hogy Nançaynének semmi baja velem. Ez abból a köszöntésből világos. Különben hol járt az eszem, mikor belenyugodtam abba, hogy egy okos és tapasztalt anya azt kívánja leányától, hogy ne fogadjon el többé egy kompromittáló urat! Hiszen épp ez a hirtelen változás kompromittálna legjobban egy fiatal asszonyt a házba járók előtt is, meg a világ előtt is . . . De e szerint az öreg hölgyre való vonatkozás pusztán ürügy lenne? . . . És Tillièresné eszelte volna ki e módot, hogy ne találkozzék többé velem? . . . Az ilyen ügyeskedés nem illik ő hozzá, mert ő őszinte, egyszerű, igaz, ha ugyan . . .

Egynéhány perczig habozott ez új föltevással szemben. Borzasztóan fájt neki ez a gondolat, mert hazugság vádjával illette Julietteet; és ha egy nő hazudott nekünk egy dologban, semmi ok sincsen arra, hogy ne hazudhatott légyen más dolgokban is. Shakspeare, a páratlan analista, abban a nagyszerű és befejezett tanulmányban, melyet a féltékenységről adott nekünk, megirván Othellót, nem mulasztotta el megjelölni az analogiának hatását a gyanakvásra. A mór szívébe a méreg első cseppjét Brabantio mondása oltja: »Megcsalta atyját; megcsalhat majd téged is . . .«, és Jago is azt mondja neki: »Megcsalta atyját, mikor a feleséged lett . . .« Minden szerelmes férfi tudja, hogy az első bizalmatlanság egy oly határt jelöl meg, a melyen túl nincs visszatérés. Gyakran valóságos állati ösztön kényszeríti

őket arra, hogy ne akarják észrevenni az első hazudságot. Szívökben a sejtelmes, határozatlan érzéssel inkább jobb szeretik nem tudni mi történik. Casal azonban sokkal férfiasabb lélek volt, semhogy ne becsülte volna többre a legkeserűbb valóságot a legédesebb illuziónál és folytatta okoskodását:

— Ha ugyan . . . Ej, miért ne? Ha ugyan egyszerűen nem tett bolonddá Nálam külön emberek is csaptak be olyan asszonyok, a kiknek nem volt sem ilyen szeme, sem ilyen mosolygása, sem ilyen hangja, sem ilyen modora . . . Különben világos, hogy hazudott, mert nem akart többé engem fogadni, holott semmi okot sem szolgáltattam rá . . . De miért nem fogad többé? Amaz eskü miatt? Megesküdött a férjének a háboru előtt? . . . Ennek a históriának sincs sok értelme. Mikor udvarolni kezdtem neki, mindjárt tudhatta, hányadán van. Csakis két dolgot akarhattam tőle: vagy a szeretője lenni, vagy elvenni . . . A szeretője? Nem, azt nem hitte, mert különben rögtön bezárta volna előttem az ajtaját; hiszen nem akar a kedvesem lenni. Legalább mostani eljárása kétség kívül erre vall. Előre láthatta hát, hogy előbb-utóbb meg fogom kérni a kezét. Esküje megvolt már akkor is, — ha ugyan egyáltalán megvan, — és ő engemet még sem tartóztatott föl. Az a kérdés, igaz-e az az eskü? . . . Hátha nem igaz, és csak olyan ürügy, mint az anyja volt? De mi akkor az oka ennek a hirtelen szaki-

tásnak? Ej, Casal ur, hát ugy bántak volna magával, mint valami balekkel?

Ez a benső beszédben Julietteről mondott triviális szó arra mutatott, hogy visszatért a régi Casal, az a Casal, a ki a Candale-palotából kijövet azon törte a fejét: »Ugyan ki lehet ennek a menyecskének a szeretője?« — és egyszersmind alkalmasint örökre eltűnt a szentimentális Raymond, a ki hetek óta az érzékeny apród ártatlanságával daltolta románczát a királynénak. A hipnotizált szemére ráfujtak. Az első csalódás e válsága oly keserves volt, hogy Casal este kénytelen volt az alkoholhoz folyamodni, hogy elviselhesse és éjfélkor lord Herbert meg ő alig birtak már gondolkozni vagy beszélni, annyira »meg voltak terhelve«, — mint az angol szokta mondani az ő yachtman-metaforájával. Az ilyes dolgokban kívánni sem lehetett jobb czimborát Bohunnál, a ki azok közé a hallgatatag iszákosok közé tartozott, a kik rendszeresen mérgezik magukat, hanem azért mégis oly feszesek, mint a parádés katona Casalnak nem kellett attól tartania, hogy bizalmaskodásba keveredik vele. Az angol ilyenkor sem nem hallgatta a beszédet, sem nem felelt. Vajjon mely viziót nézett kék szemével, mely a tenger királyainak fiáé volt? Hogyan birta annyira rendszeresíteni a whisky iránt való szenvedélyét, hogy elő tudta számlálni a tél mindamaz estéit, mikor józanon tért

haza? Az egyetlen, a kit még szeretettt a világon, Casal volt. Miért? El lehetett hinni, hogy a részegeskedésnek és e barátságnak azonegy oka van? Herbert fiatal korában egy asszony kedvese volt, a ki aztán őt egész Páriszal megcsalta, és a ki Casalnak igazán csak pajtása miatt nem kellett. Vajjon tudta ezt az angol? Sohasem beszélt erről a dologról. De az bizonyos, hogy részegségének látszólagos kábulatában is elég világos volt az elméje, hogy kitaláljon mindent, a mi egyetlen barátja fejében történik. Mert mikor elváláskor kezét szorítottak, igen különös hangon idézte neki a hazájabeli költő e mondatát: »*She was false as water . . .*«. És ez a »hamis mint a víz« az ő szájában igen súlyos káromlás volt, köztudomásu levén, mint vélekedik e folyadékról. — Dicsekedni szokott azzal, hogy nem fagyaszt máskép vizet, mint a *tub*-jában. — Az is bizonyos, hogy Raymond fájdalmas gondolataival nagyon megegyezett a dorbézoló czimbora e tanácsa; mert akarátának legnagyobb erejére volt szüksége, hogy ne engedelmeskedjék az ital sugalta elérzékenyedésnek, mely már annyi jóvátehetetlen vallomás okozója volt.

— Herbertnek igaza van, gondolta magában másnap reggel, mikor a boulognei erdőben lovagolt, a legelhagyatottabb fasorok felé fordítva Téméraireset. Az ég szürke volt, a mi még jobban gyötrötte a tegnapi alkoholtól fölizgatott idegeit. — Még a legjobb asszonyok sem érnek semmit . . . Ez pedig

hipokrita! . . . Igenis az, mert alkalmasint két dologban is hazudott nekem E szakítás mögött valami lappang. De mi? . . .

Nem akart felelni, sem kiejteni maga előtt azt a szót, mely szívét emésztette. Sejtette, hogy Juliette viseletének nem lehet más magyarázata, mint egy férfi hatása; és ezt a sejtést nem bírta eltűrni. E benső zivatarnak elsőbben az lett az eredménye, hogy a szegény agyonhajszolt Téméraireset habosan, elkényszeredetten vezették be az istállóba, — a gondját viselő groom nagy kétségbeesésére, — aztán az, hogy Casal két órákor ismét a rue Matignon felé indult. Minek? Előre tudta, hogy Tillièresné minden valószínűség szerint elzáratta előtte az ajtaját. De ezt határozottan meg akarta tudni. Arra számított, hátha ezer ellen van egy eset, hogy nem merte ezt parancsolni a cselédeknek. Ez esetben látni fogja őt és kicsikarja belőle a hirtelen változás igaz okát. A legégetőbb aggodalommal elegy megindulással látta meg az utca végén a hosszú kertfalat s mögötte a házat. Nem szólt be a kapushoz, hanem egyenesen a kis üvegkalitkás perron felé ment. A vágyódás ereje oly élénk volt benne, — mindig hinni vagyunk hajlandók azt, a mit erősen kívánunk, — hogy igazi csalódást érzett, mikor az inas zárkózott ábrázattal ezt felelte:

— A marquisné nincs itthon . . .

— Ezt előre tudhattam volna, gondolta Casal, és nem volt okos dolog, hogy ide jöttem, ezt mondatni magamnak . . .

Ezzel a gondolattal távozott, búsan, mint az olyan ember, a ki maga sem tudja hova megy. És fürkészte az utcát éles szemével, mely szinte mehanikusan működik és a vadászok, halászok, vívók, szóval a részletek folytonos megfigyelésével foglalkozó emberek sajátja. Így vette észre, hogy a másik gyaloguton valaki szemközt jő vele, a kit eleinte nem is igen ismert meg, és a ki előtt szinte tétozva emelte meg kalapját.

— A patvarba, jutott neki egyszerre az eszébe, ez Henry de Poyanne gróf . . . Igaz a . . . Igen jó ismerőse Tillièresnének . . . Emlékszem, Candalené vagy Juliette mondta, hogy visszatér e napokban. Talán épp hozzá megy . . . Meglátom, bebozsátják-e? . . . Ha be, úgy semmi kétség, hogy zárva előttem az ajtó . . .

Megfordult, hogy szemével kísérje azt az embert, kiben még nem gyanított vetélytársat és látta, hogy Poyanne megállt Tillièresné házának küszöbén, és szintén visszafordult, ugyancsak a szemével kísérni őt. A két férfi egynéhány pillanatig mozdulatlanul nézett egymásra, aztán a gróf bement a kapun és nem tért vissza.

— Hát így vagyunk . . . gondolta magában Casal. Ezt elfogadja, engemet meg nem fogad el . . . De mi az ördögnek figyelt úgy rám ez az ember?

Mikor néha találkoztunk Pauline de Corcieuxnél, alig szóltunk egymáshoz, és ő alig vett engem észre, míg most . . . Tillièresné elmondta volna neki, hogy kiadta nekem az utat . . . Vajjon milyen barátságban vannak? Összes ismerősei közül ez az egyetlen, a kit nem láttam vele. De beszéltünk róla . . . Csakhogy mikor? . . .

Most egyszerre rendkívül pontosan emlékezett vissza egy kis jelenetre, melyet akkor, mikor történt, észre sem vett; — a melyet azonban e találkozás ugybenső látása elé idézett, mintha csak tegnap esett volna meg. Candalenénál volt. Juliette igen vidámnak látszott. A grófné azonban véletlenül kiejtette a nagy monarhista szónok nevét, és Casal tréfálózni kezdett rajta. Szokott tapintata azonnal megérezte, hogy helytelen uton jár, mert a két barátnő nem vette észre egy elmésségét sem, és Tillièresné hirtelen összeránczolta homlokát. Aztán másra tért át a beszéd, de a fiatal özvegy már csak szórakozottan vett benne részt. Casal még emlékezett e részletre Vajjon micsoda összefüggés lehetett akkori impreszsiója és mostani gondjai között? Nem gondolt vele; de egész délután előtte lebegett ez ember képe, a mint Juliette kapujában áll és szemével kíséri őt, a kinek kitették a szűrét. A délutánt a Tuileriákban labdázással töltötte el. Itt találkozott a fiatal La Môle marquisval, ki szintén jobboldali képviselő volt, mint Henry gróf.

— Mondd csak, Norbert, kérdé tőle, ismered Poyannet?

— Igen jól. Miért kérdezed?

— Mert e napokban vele kell ebédelnem. Miféle ember?

— Tehetséges, de mondá a fiatal marquis és olyanforma mozdulatot tett a labdaütőjével, mint a borbély, a ki borotvál. Nagy raseur.

— Hát az asszonyok körül? . . .

— Predesztinált ember Tudod, hogy a felesége cserben hagyta és most Flórenczben él, az egyik Bonnivetval, mint hallom . . . Hogy Poyanne-nak kedvese volna, nem tudjuk. De valamikor, folytatta nevetve, azt hittem, hogy Candalené tart a számára szeretőt. Ha Poyanne beszélt, mindig ott volt a karzaton egy barátnőjével, a kit néha az operában is látni a páholyában. Egy szőke, kissé unalmas, de szépszemű nővel. Tudod melyik az? . . .

— Nem én, felelt Raymond, ki e gyors leírásban Tillièresnére ismert. De, folytatta, épp Candalenénál kellene vagy kellett volna ebédelnünk. Poyanne elutazott és az ebédet elhalasztották.

— Négy-öt napja, hogy visszatért, mondá La Môle; együtt vagyunk a hadügyi bizottságban . . . Lent járt Doubsban, politikai agitálás végett, de nem boldogult.

A labdajáték e két művészenek e kis beszélgetését új partie szakította félbe, melyben aztán Raymond hibát hibára halmozott. Fájdalmas gyanúk

uj ösvényét látta maga előtt és érezte, hogy rá kell térnie. Minden bizalmatlankodó emberben az érzékek szertelen élességének olyas tüneménye mutatkozik, mint a minő a hadakozó vadé, a ki meglátja a fűszál gyűrődését, a letörött gallyat, a bokorra akadt czérnaszálat, a szaladó lába alatt félrecsúszott kavicsot. Az apró jelek így vezetnek rá a nyomra. A Nançaynéval volt találkozás megsejtette vele, hogy pusztá ürügy, a mit Juliette mondott. Ez vitte arra, hogy kételkedjék abban a rejtelmes esküben és gyanakodni kezdett ama nő egész karakterében, kiben két hónap óta annyira hitt, mikor a Poyannenal váltott tekintet fölhitva figyelmét Tillièresné e titokzatos barátjára. Hogy féltékenysége fölébredjen, elég volt hallania, hogy a grófnak nincsen ismert kedvese, hogy a híres szónok beszédeit hallgatni Juliette buzgón eljár, és hogy ez ember visszatérte épp összeesik az ő kizárásával. Párisihoz illő tapasztaltsága, mely az uj szerelem varázsa révén oly soká szunnyadt, még élesebbé tette e válságot. Sokkal többet élt, sem-hogy ne tudta volna, hogy az asszonyokkal mindig minden lehetséges; Juliette azonban oly drága volt neki, hogy szinte szörnyetegnek látszott csak a gondolat is, hogy kedvese van. A labdázás közben történt fatális beszélgetésen gondolkozott aztán este, kis szalonjának egyik divánján heverve és minden szokása ellenére dohánynyal kábitva magát. Nem birta volna eltűrni még Herbert Bohun társaságát sem.

— E mögött az elhatározás mögött férfi lap-pang Ez kétségtelen, bizonyos, világos Hogy Juliette nem egyszerűen azt kérte tőlem, hogy ezentul ne járjak hozzá olyan sűrűn, az azért van, mert valaki közbelépett és azt mondta neki: »Vagy ő, vagy én« S hátha ez a valaki Poyanne lenne? De kicsoda értesítette volna? Ej, hát Avançon! A minap is úgy nézett rám . . . Majd adok én neki . . . Tehát Poyanne Juliettehez jár és meg akarja óvni minden veszedelemtől De minő jusson, ha nem a kedvese? Pedig neki nincs kedvese. Nincs. Nincs. Vagy ha van, hát ez akkor oly gaz teremtés, a minőt még nem láttam . . . — Küzdeni kezdett saját fájdalma ellen. — Ej, miért ne lehetne ez is csak egy *ugrató*? És kegyetlen gyönyörűségettel abban, hogy érzelmét beszennyezi ez undok szóval. — Persze mulatságos volt neki, engemet, Casalt, a lábához döntení azok után, a miket rólam hallott. Ezen a tavaszon nem volt dolga, hát én szolgáltam ideiglenes gyanánt; most azonban visszatért a másik . . . Az öreg anya, az eskü, a holt férj árnyéka, — mindent föltálaltak nekem, én meg mindent fölfaltam, — s kész a tréfa . . . De nem; őszinte volt. Eleinte valóságos ostrommal kellett bejutni a házába . . . Az első látogatáskor sápadtsága és pirulása, — aztán az operában, Candalenénál, majd nála magánál, mind oly természetes, mind oly kevésbé csinált volt. Hát szomorúsága most legutóbb? De hátha a Poyanne szeretője és valami

okból nem hagyhatja el, bár szeret engem? Ez is meglehet? A Poyanne szeretője?

E szókat hangosan, végtelen keserőséggel ismételte és mikor Juliettere gondolva, ismét brutális szavakat kezdett használni, féltékenységének lázából merítette az erőt, hogy így mocskolja be a képet, melyet róla az első naptól fogva szerelmesen alkotott. Kényszerítette magát, hogy minden részletében elképzeljen egy légyottot, és ez a látomány lelkiháborgását egész a dühig fokozta.

— Ez nem tarthat így tovább, mondá magában, miután elméje egynéhány óráig így kalandozott; tudni akarok és tudni fogok.

A kétség vívódásában, mely oly gyötrelmes mint a halálé, hány férj, hány szerelmes mondta ugyanezt és aztán ugyanabba a megfejthetetlen problémába ütközött. Tudni, bármily bizonyítékot szerezni; főleg a bizonyíték, melynek révén legalább fogalmat nyer arról, a ki miatt szenved: — az a féltékenynek, a mi egy ital viz gondolata a pusztabeli utasnak, a jó ház az uton csavargónak, a szárazföld ábrándja a vészben hanyatódó tengerésznek. A szenvedély különös logikátlansága révén a gyanakvó boldogtalannak legfőbb kívánsága biztosan ismerni a dolgot, melynek csak elképzelése is kétségbe ejti. Az ilyen pillanatokban követi el az ember a becstelenségeket, a melyek azt bizonyítják, hogy

minden, mód nélkül fölizgatott szivben ott lappang a gonoszság. Kémkedni, leveleket fölbontani, zárákat föltörni, — a gyanu mindent kigondol és mindent mer. Casal első gondolata az volt, hogy Tillièresné üldözésére kémet fogad ama magánrendőrségek egyikénél, melyeknek szinte nyíltan bevallott léte a mai Páris szegényfoltjai közé tartozik. De aztán valóságos éremly fogta el arra a gondolatra, hogy ama nő nevét, kit bizalmatlanságában is annyira szeret, a féltékenység aljas sintéreinnek szolgáltatassa ki. Meg volt benne a veleszületett egyenesség, mely az élet tragikus óráiban jelentkezik és föltámad bizonyos megalkuvások hitványsága ellen. Miután minden irányban meghányta-vetette Poyanne és Juliette ismeretségének kérdését, Raymond arra a meggyőződésre jutott, hogy Candalené tudja az igazságot. Egyszersmind a grófné volt az egyetlen, a kihez szabadon közeledhetett. De hogyan csikarja ki a becsületes barátnőből a titkot, melyet Gabrielle bizonyosan még nagyobb energiával őriz, mintha a magáé volna? Ime, mire határozta el magát egy ilyen erős, mély elmélkedés után, mely a végtelen bonyolódott problémával szemben gyakran a legegyszerűbb és leghelyesebb megoldás felé viszen. Candalené igazán szerette Tillièresnét. Föltéve, hogy barátnője és Poyanne között titkos viszony van, neki okvetetlen némi aggodalommal kell arra gondolnia, hogy vajjon Raymond gyaníthatja-e ezt a dolgot. Ha így van, ugy bizonyos, hogy azonnal zavarba ejti őt, ha egyenesen azt

mondja a szemébe: »Mindent tudok . . .« A zavart azután arra használja föl, hogy megemlitsen valakit, a kiről tudja, hogy Juliettetel nagyon ártatlan ismeretsége van. A grófné védeni fogja Tillièresnét. Ez lesz az a pillanat, mikor szóba kell hozni Poyannet és megfigyelni, hogy ez a második védelem szakasztott olyan lesz-e, mint az első. Bár Candalené igen bir magával, nagyon valószínű, hogy kijön a sodrából és a vádak közül azt fogja élénkebben czáfolni, a melyik az igaz. Casal e tervet oly elmésnek ítélte, hogy még aznap végre akarta hajtani, és délután két órakor belépett a rue Tilsittbeli palotába, hol Candalenével és barátnőjével annyi édes órát töltött el. Ez az emlékezés fájtn neki, mikor viszontlátta az ismerős szobát, a butorok szokott elrendezését, az öreg tábornagy szobrát és a legkedvesebb zsöllyeszékében ülő Gabriellet, ki azonban nem volt egyedül. Alfred Mosé volt nála. Hogy Raymond mennyire kizökkent rendes kerékvágásából, legjobban bizonyítja az, hogy ő, a ki a híres tőzsér unokáját méltán tekintette a legravaszabb és a legnehezebben megcsalható embernek, alig tudta eltitkolni türelmetlenségét, a mért a grófnénál valakit talál. Mosé szerencsére kiváló tapintattal dicsekedett, és az új látogató megérkezte után alig maradt tiz perczig, — a mi éppen elég idő arra, hogy ne mutassa, hogy fölöslegesnek érzi magát. De mégis csalódott, mikor azt hitte, hogy Candalené színlelt igyekezettel marasztalja őt; mert a szegény asszony, Raymond

nézésének láttára igazán félt egyedül maradni az új vendéggel.

— Ugyan, mondta magában Alfred, a lépcsőn lemenet, csak nincs valami a szép grófné és Raymond között?

Mig ez a finom megfigyelő, ki saját érdekeiben épp oly ügyes diplomata volt, mint a milyen ügyetlen Avançon, azokat a tapasztalatokat gyűjtögette elméjében, a melyek e föltevést megerősíthetik, Casal már elkezdte a támadást, még pedig azzal a hevedéssel, a melyet nem ok nélkül a legjobb módnak ítelt, kicsikarni azt a titkot, a mely, ha birtokában lesz, tüstént megöli szerelmét. Mert megesküdött, hogy ha megbizonyosodik Poyanne és Juliette viszonyáról, az asszonyt halottnak tekinti magára nézve. Nem fog több megindulással gondolni rá, mint egy színésznőcskére vagy egy czédára, a ki becsapta.

— Asszonyom, szól, miután az ajtó bezárult Mosé vékony alakja mögött s eltelt az a néma percz, mely a viharokkal terhes beszélgetéseket szokta megelőzni, asszonyom, tudja-e, hogy nem szépen jártak el, Tillièresné és ön, mikor csúfot üztek belőlem? . . .

Ezeket mondván, igen hányaveti hanghoz folyamodott, mint az olyan ember, a ki misztifikáció áldozata és a ki leleplezván az üzelmeket, most vissza akarja adni a kölcsönt. De nem változtathatta meg szemének világos pillantását, mely e pillanatban még keményebb volt, mint jöttekor; és Gabrielle különös szorongással felelt neki:

— Magyarázza ki magát. És ne legyen ilyen csufondáros. Mikor barátnőmről és rólam van szó, tudhatja, hogy ilyesminek nincsen helye.

A bátor és büszke kis grófné megharagudni készült, hogy rövideden végét vesse a beszélgetésnek, ha arra talál fordulni, a merre sejtette. Világos, hogy Casal gyanít valamit, — de mit?

— Nem, folytatta Raymond, ez nem volt szép önöktől. Minek keverték bele Nançaynét ebbe az egész históriába, mikor az ön barátnőjének csak annyit kellett volna mondani: »Uram, ön gavallér ember, és bizom becsületességében. Én nem vagyok szabad. Háborgat, ha hozzám jár és földulja egész életemet . . . Ne jöjjön többé.«

— Ön folyton találós mesékben beszél, mondá Candalené, összeránczolvá szemöldökét, és az asztalon heverő kézímunkára pillantva. De talán még jobb . . . Egynéhány nap óta elhanyagolt engemet, visszatért kompániájába, és attól tartok, hogy mikor ma ide jött, eltévesztette az ajtót.

— Nos, válaszolt Casal, egyre élesebb hangon, ha ön azt kívánja, hogy ne cifrázzam, hát nyíltan fogok beszélni . . . Én tudom — hallja? tudom! — hogy Nançaynénak semmi köze sincsen a Tillièresné elhatározásához . . . Egy férfi követelte, hogy bezárják előttem az ajtót; követelte, mert jussa volt, hozzá, — és én tudom, hogy ki ez a férfi.

Ha Raymond azt remélte, hogy zavart fog látni a grófné kedves arcán, úgy igen csalódott

mert Gabrielle kis keze remegés nélkül forgatta a horgolótűt. Mozdulatlan ajkán valami kelletlen vonás lebegett. Pillantása követte keze munkáját és viselete a legtermészetesebb volt; egy asszonyé, a kinek egy haragvó ember teljesen potom dolgokat beszél. Csak a válla emelkedett föl egy kicsit, azzal a bájos mozdulattal, a mely még arra sem méltatja az ilyen esztelen vádat, hogy nehezteljen miatta. De bármily hű barátnő és bármily okos teremtés is volt Candalené, mégis asszony és kíváncsi volt; s elkövette azt a hibát, hogy beszélni engedte Raymond-t, csak hogy többet is megtudjon tőle. Casal két kelepczét készített számára. Az egyikből szerencsésen kiszabadult. Mikor azonban hagyta, hogy tovább beszéljen, módot adott a fiatal embernek arra, hogy elkészítse a második kelepczét is.

— Ah, ön nem felel . . . folytatta Raymond. Igaza van. Ön elismeri, hogy mégis keserves dolog, mikor az embert mellőzik azért, mert féltékeny bizonyos Félix Miraut ur, egy piktör-komédiás, a ki azt hiszi, hogy ő renaissance-korabeli nagy ur, a miért tetőtől-talpig bársonyba öltözik, lemásolni három szál orgonavirágot, meg egy rózsát; egy szinekkal dolgozó mesterember, a ki százezer frank jövedelemre tesz szert, mert mindig a szalonokat bujja.

És e derék művésztől olyan kegyetlen és hamis hasonlatosságu karikaturát rajzolt, a minőt az irigység szokott pingálni a híres emberek látható vonásairól. Könnyű dolga volt: csak rosszra kellett

magyaráznia azokat az ártatlan gyermekségeket, a melyek mindig csaknem vele járnak a tehetséggel. Mirautnak ellenségei csakugyan azt szokták szemére hányni, hogy a műtermében viselt furcsa ruhái komédia, társaságba pedig csak hitvány furfangból jár. Holott Miraut csak azért öltözött így, mert mulatságára szolgált, és azért járt a szalonokba, mert hét óra után kifáradva a munkában, finom érzékű művész létére, szerette kipihentetni szemét a szép környezeten. Casal jól számított, hogy túljár a grófné eszén, mikor erősen bírálta ezt az embert, a ki még elég fiatal ahhoz, hogy tessék, és eléggé bizalmas barátja Tillièresnének, hogy valószínűtlenség nélkül lehessen gyanusítani. Mirautról beszélve, a másokra, igazi vetélytársára gondolt, tehát meg sem kellett magát nagyon erőltetnie, hogy hangja gúnyos és kemény legyen, arcza pedig oly fájdalmat fejezzon ki, hogy Candalené megcsalatkozzék. Gabrielle egyszerre megnyugodva, hogy Raymond gyanuja mily tévesztett uton jár, megbocsátón kezdett mosolyogni és olyan hangon szólt hozzá, mint egy beteghez:

— Szegény barátom, ön bolond. Köztöznivaló bolond. Hogy Miraut féltékeny önre! Hogy Miraut jogokat formálhat Tillièresnével szemben! . . . Látja, hogy még csak meg sem tudok haragudni önre . . . Miraut! Miért nem inkább Artelles? Vagy Prosny? Vagy Avançon? Látja, ha már ezen az uton jár, főképp Avançonra kellene gyanakodnia . . . Higyje meg, hogy az ilyen veszedelmes ember udvarlása

méltán ejtheti gondolkozóba az olyan lélekbuvárt, mint a minőnek ön e pillanatban mutatkozik.

— Ugy hát ha nem Miraut . . . mondá Casal oly gunyosan, hogy Candalené egyszerre ismét összeránczolta szemöldökét.

— Ha nem Miraut? . . . ismételte.

— Úgy alkalmasint az a jóbarát, a ki aznap tért vissza, mikor engemet kiközösítettek . . . Poyanne ur.

— Hallja, Casal, felelt a fiatal asszony vállat vonva, de most már mosolygás nélkül, én önt mindig védtem, ha bántották, mindig mondtam, hogy jobb a hirénél, mely rettentő rossz. Az imént még nem akartam hinni, hogy komolyan beszél . . . De ha komoly, és ön igazán ily hitványul gyanusítja azt a nőt, a ki az én legjobb barátnőm, a kit az én révémen és nálam ismert meg, és ha ön terjeszteni fogja rágalmaikat, az gyalázatosság és én nem fogom tűrni Tillièresné önnel szemben becsületesen viselte magát. Bizalmatlanságát legyőzte az én kedvemért, fogadta önt, és nem kaczerkodott önnel. Anyjával támadt nehézségek az oka, hogy ez az ismeretség kinossá, szinte lehetetlenné vált Erről ő őszintén értesítette önt, s ön a helyett, hogy engedelmeskednék, rágalmazza őt, s azzal koptatja képzelőtehetségét, hogy szennyes dolgokat költ összeköttetéseire . . . Ez alávalóság, érti? alávalóság.

— Igaza van, asszonyom, szólt Raymond egy kis hallgatás után, bocsánatot kérek Igérem,

folytatta tompa hangon, hogy sohasem fogok önnek Tillièresnérről beszélni.

— És nem is fogja többé gondolni, a mit most mondott róla? unszolta a grófné.

— Gondolni sem fogom róla . . . felelt Casal és elég ereje volt, más hangon, másról folytatni a beszélgetést; de most már nem csalhatta meg többé Gabriellet, ki különben nem is akart többet megtudni. Candalené most már bánta, hogy miért nem folyamodott ahhoz a módhoz, mely legalkalmasabb tévútra vezetni a féltékenységet: hogy miért nem hallgatott. Bár nem vette észre, hogy a fiatalember mily cselt használt vele szemben, érezte, hogy kelletténél többet beszélt. Mikor Casal távozott, soká töprenkedett, tenyerébe hajtva homlokát. Szemrehányásokat tett magának és azon tanakodott, hogy értesitse-e Julietteet vagy nem. Veszély fenyegette barátnőjét. Érezte ezt annál az ösztönnél fogva, mely észrevétette vele, hogy Raymond a szenvedélynek oly örvényeiben van, a melyeket e látogatás előtt nem is hitt volna.

— Elmegyek Juliettehez, mondá végre magában, még pedig rögtön, hogy résen lehessen Egyébiránt mit tehet Casal? Legföljebb kellemetlen levelet ír vagy szccénát csinál. De miképen fődözte föl a valóságot?

Nem, Casal nem fődözte föl egészen azt a kegyetlen valóságot. — A próba azonban sikerült

és Candalené, mikor oly könnyeden védte barátnőjét Mirautval szemben, s aztán oly élénken, mikor a másik került szóba, megjelölte a kutatás terét, a hol ez a féltékenység nyomozni fog: Poyannet kell szemmel tartani, hogy Tillièresné életének titka kiderüljön. Nyilvánvaló, hogy a grófné nem tulajdonított egyenlő fontosságot a két vádnak. Miért tette ezt, ha nem azért, hogy a másodikban van valami igazság, az elsőben pedig nincs? Mikor a fiatalember a Candale-palotából kijövet maga volt, egyszerre azt a nagy fájdalmat érezte, mely mindig vele jár azzal, mikor a féltékenység a bizonyosság felé közeledik. Az új adatot, mint a gyötrődő szívek mindig, leg-sötétebb képzeleteivel vette körül. »Semmi kétség«, mondá magában, a boulognei erdő felé tartva; amaz örült sebes léptekkel ment, hogy elűzze izgatottságát, a melyek ily órákban még csak ki sem fárasztják az embert; »semmi kétség többé, Poyanne a kedvese«.

Ez iszonyú víziók, melyek elől menekülni akart, mikor megkoczkáztatta különös lépését Candalenénál, ismét visszatértek, s most már nem küzdött ellenük. Kisértették, zaklatták este is az asztalnál, hol hű lord Herbertjével ült. A víziók nem hagyták békén a következő napokon sem, melyeket arra fordított, hogy bánatát tivornyába ölje, aztán újra és újra megelevenítse magában a gondolatokat, melyekből e bánat keletkezett. Nem levén adatai, a melyekből összeállithatta volna Tillièresné egész tizéves

történetét, nem sejtette e lélekben lejátszódott drámát, a szerelem és a szánalom párbaját, a boldogság után vágyódás és a hűség küzdelmét. Mennél bájosabbnak tűnt föl előtte ez a teremtés, annál szörnyűbb és rejtelmesebb volt kétszínüisége. Pedig hogy kiszolgáltatta magát neki! Nagy ostobán nemesnek, büszkének, gyöngédnek, tisztának ítélte; az asszony pedig azzal mulatta magát, hogy vele üsse agyon a szabad időt, mikor kedvese távol van! — »Igen a kedvese«, mondta magában, mikor napok multán egyre jobban ügyekezett kétségtelen jeleket találni Candalené viseletében. Néha azonban kénytelen volt megvallani maga előtt:

— Nem, ez még nem föltétlen bizonyíték, nem a *bizonyíték*. De az csakis a *látás* . . .

Ilyen állapotban volt e boldogtalan ember lelke körülbelül egy héttel a Candalenénál tett látogatása után, mikor a saison utolsó keddjén elfoglalta zsöllyeszékét a Théâtre-Françaisban. Bár gyötörte bánata, azok közé az emberek közé tartozott, a kik nem adják meg magukat egykönnyen; kereste az alkalmat, hogy ne legyen egyedül, és miután az egész napot a sport dolgaival töltötte el, este az előkelő élet robotját róttta, mintha nem is viselné szívében a legborzasztóbb gyanú lüktetve sajgó sebét. Nem vallotta meg magának, hogy azért jár az operába s a színházba, melyet különben gyűlölt, hogy esetleg Tillièresnét láthassa. Egyszer sem találkozott vele, mióta a marquisné ájulásából fölocsudva, elküldte őt.

Hiába akarta elhallgattatni szívében a hangot, mely az özvegy mellett szólt. Oly gyöngéd ekhót ver föl bennünk ez a hang, mely szerelmünket védi önmagunkkal szemben! Tillièresné visszavonultságában Casal annak jelét látta, hogy utolsó találkozásukkor az a nagy fölindulás nem volt pusztá színlelés. A szerelmesek kimagyarázhatatlan és meggyőzőhetetlen babonája révén nem hitte, hogy Juliette elutazott Párisból, jóllehet igen valószínűnek látszott, hogy erre a bölcs dologra határozta el magát. De nem lehetett közöttük mindennek vége még egy döntő találkozás nélkül; és Casal ez este sem tett egyebet, mint, nem is hederítve a darabra, szemüvegével kutatta a páholyokat, bár már észrevette, hogy a Candalené baignoireja, hova Tillièresné is mindig járt, kétségbeejtően üres volt. Egyszerre megakadt a szeme egy fön, mely előtte a harmadik széksorban visszafelé fordult és szintén feléje nézett. Ráismert Henry de Poyannera. Mint a rue Matignonban és Juliette házának küszöbén is, a szemek e találkozása csak egy pillanatig tartott, és utána rögtön úgy látszott, hogy a gróf nem figyel másra, mint a színészek beszédére és játékára. Raymondnak nem volt szüksége hátrafordulni, hogy folyton láthassa vetélytársát. Elég volt egy kicsit félrehajolnia és láthatta a híres szónok itt-ott ritka és szürkülő szőke haját, arcza élet, sovány vállát és kezét, melyre alkalmassint azért támasztotta állát, hogy nyugodtnak lássék; de finom keze oly idegesen tartotta a szemüveget,

hogy észre lehetett venni palástolt izgatottságát. Casal legalább így képzelte. Ki volt kelve magából. Mikor látjuk azt az embert, a kit azzal gyanúsítunk, hogy birja vagy birta a nőt, a kit szeretünk: némelyikünkben kimondhatatlan undorodás támad, némelyikünkben pedig hideg és semmi büntetttől vissza nem rettenő düh. Az ily találkozásokkor szerelmes természetünkben megmozdul a fene hím, a ki inkább öl, semhogy osztozkodjék. Különös szándékok kelnek bennünk, a melyeken később ugy csodálkozunk, mintha más emberben támadnának, és mintha más ember hajtotta volna végre. Így történt, hogy egyszerre egy örült gondolat ébredt föl Casalban, a mint nézte ezt a tőle néhány méterre ülő embert, régóta kísértő, fájdalmas, kínos képzeinek e tárgyát. Az a meggyőződés támadt benne, hogy végre kezében van az annyira ohajtott bizonyíték. Most végre megtudhatja, mi igaz van a valószínűségekben, a melyek Candalenével való találkozásakor mutatkoztak, de hiába, mégis kétségesek voltak. Tudta, hogy Poyanne hőiesen harczolt a háboruban. Hallott a besançoni párbajról is, melyben a gróf legyőzte feleségének kedvesét. Tehát olyan bátor emberrel állott szemben, a ki nem tűri el a legcsekélyebb sértést sem.

— Vessünk magunkkal számot, gondolta magában. Ha a fölvonásközben megszólítom és négy-

szemközt olyan sértésfélével illetem, a minőt az őfajta ember nem tűrhet el, bár nem kényszeríti rá semmi, — meg fogok tudni mindent . . . Ha ő a Tillièresné szeretője és valóban ő tétette ki a szűrömet, minden áron azt fogja akarni, hogy ne említődjek meg közöttünk e nő neve, és ügyekezni fog kikerülni minden összeütközést. Ha azonban nincs közöttük semmi, az első szóra szembeszáll velem és vagy az ő kardja döf belém, vagy az enyém ő belé . . . Ki tudja . . . szörnyű kedvem van most verekedni, és ez a kis kockáztatás megéri azt, hogy bizonyosságot szerezzek. Mert ha meghátrál, az ez egyszer kétségtelen bizonyosság.

Ez az esztelen terv csak akkor foganhatott meg e fékevesztett lélekben, mikor végrehajtása már kikerülhetetlen volt. Némely perczben, — és Casal ilyen perczben volt, — úgy rémlik, hogy a szerelem föltámasztja bennünk az ős vadembert, kiben a szándék és a tett egy; és ilyenkor némileg megvan bennünk a vadember nagy nyugalma is, mely a pillanat dühébe elegyedik. Bár Raymondnak minden idege oly feszült volt, mintha késre készülné menni, a kezét szorongató pajtások közül senki sem vette észre, mikor kárpiteresztés után kiment a folyosóra, hogy megvárja az arra menő Poyannet. És igen udvariasan szólitotta őt meg:

— Sziveskednék nekem egy pillanatot szentelni? . . . Ha nincs ellenvetése, például itt. — És egy szögletre mutatott, a hol nem fordult meg anyyi járó-kelő. — Itt négyszemközt lehetünk . . .

— Parancsoljon, mondá a gróf láthatólag meglepetve. — Tüstént az az érzés támadt benne, hogy a váratlan találkozó Julietteről akar vele beszélni. »Az lehetetlen«, gondolta aztán magában. »Először is nem tudhat semmit, aztán mégis sokkal inkább gentleman, semhogy ezt tehesse.« Casal azonban folytatta a beszédet, folyton halkán és olyan hangon, mintha két közönyös ember dolgáról volna szó, holmi klubbeli vagy szalonbeli história ügyében:

— A dolog igen egyszerű, uram, és nem fogom önt soká tartóztatni. Csak azt akartam megkérdezni, hogy micsoda különös oka lehet úgy nézni rám, mint az imént cselekedte, még pedig oly folytonossággal, a mely, sajnálattal vallom meg, nekem semmiképen sem tetszhetik.

— Ez félreértés, uram, felelt Poyanne. Nagyon elhalaványodott és látszott rajta az ügyekezet, hogy a legnagyobb udvariassággal viselkedjék e különös beszélgetés közben. Ezelőtt öt percczel nem is tudtam, hogy ön a színházban van.

— Végtelenül sajnálom, hogy ellent kell mondanom önnek, folytatta Raymond. Ismétlem, hogy ön többször fixirozott engemet, és minthogy nem először történik meg velem az ilyesmi, tisztában akartam lenni a dologgal és tudtára akartam önnek

adni, hogy szükség esetén meg is tiltom, hogy így nézzon rám . . .

Mig ezeket oly oktalan és oly rendkívüli sértő merészséggel mondta, láthatta a gróf arcán, mily küzdelem keletkezik az uri emberben a megbántott büszkeség és a hallgatás törhetetlen szándéka között. Poyanne az ily pillanatok eszmélkedésének gyorsaságával csakugyan erre az igazságra bukkant: »Casal tudja, hogy Tillièresné miattam adta ki neki az utat. Tehát ismeri viszonyomat is. Az ilyen kvalifikálhatatlan kötődésre képes embertől az is kitelik, hogy néven nevezze őt, ha összeveszésre kerül a sor Ezt minden áron ki kell kerülni« Nagy energiával uralkodott magán és ezt felelte:

— Még egyszer kijelentem, uram, hogy közöttünk félreértés van. Nekem soha semmi okom nem volt úgy nézni önre, hogy alkalmatlan lehessen; és a jövődőben sincs szándékom tenni e beszéd után, melynek folytatására következésképpen nincs ok; tehát kérem is, hogy sziveskedjék félbeszakítani . . .

— Valóban látom, mondá Casal, hogy nincs mit tovább beszélnem egy gyáva emberrel . . . Ezt a sértő mondatot önkéntelenül ejtette ki. Ellenkezett azzal a tervével, hogy egyszerűen csak kutatni fog. De mikor látta, hogy a gróf mily zavart és mennyire uralkodik e zavarón, és mily határozottan ki akar kerülni minden összeütközést, ismét olyan bizonyítékot nyert, mint mikor Candalenével beszélt. Ez

a második bizonyíték elég volt arra, hogy a féltékenység dühe kicsikarja belőle ezt a jóvátehetetlen szót, mely után egy bátor ember, akár kedvese egy asszonynak, akár nem, nem hátrálhat meg többé. A gróf halavány arcza olyan piros lett, mint a bibor.

— Uram, szólt, én az imént azért feleltem önnek úgy, mert azt hittem, hogy jóhiszeműleg csatlódik . . . Most már látom, hogy ön össze akar velem veszni és affairet keres. Kivánsága szerint lesz . . . Nem tudom, mi okból foglalkozik ön valakivel, a ki önnel sohasem foglalkozott. De azt nem tűröm meg, hogy a világon bárki is úgy beszéljen velem, mint a hogy ön beszélt, és lesz szerencsém önhöz küldeni két barátomat az alatt a föltétel alatt, — tette hozzá ellentmondást nem tűrő hangon, — hogy ön segédeitől szavukat veszi, mint a hogy én is szavukat veszem az enyimeknek, hogy ez az ügy teljes titokban marad . . .

— Helyes, uram, mondá Casal, és mintegy bebizonyítani akarva a gróf előtt, hogy ígérete őszinte, megszólította az arra menő Mosét:

— Ugyan, Alfred, nem emlékszik pontosan, mikor játszották itt Feuilletnek azt a darabját, melyben Bressant oly kitűnő volt? Azt hiszem, *Acrobate* a czime, a tárgya pedig ugyanaz, a mi a *Petite Marquise*-é, csak hogy romantikus. Ezen vitatkoztunk Poyanne ur és én. Ő azt állítja, hogy 1872-ben, én meg azt mondom 1873-ban.

IV.

A párbaj előtt.

Az után való nap, hogy a Théâtre-Français folyosóján ez a váratlan jelenet történt, egyszerre tragédiát elegyítve a gyöngye Juliette érzelmes regényébe, a fiatal özvegy délután két órakor egyedül járkált kis kertjének kerek fasorában. A virágzó ákáczfák harmatos fürtjei mézes zamatjukkal illatozták be a levegőt, melyet az álmodozó nő teli tüdővel szivott. Nézte a nyári napban zöldelő lombokat, a piros és fehér rózsákkal teli bokrokat, a falon fölfutó folyondár rezgését és egy röpködő madarat, ki időről-időre a gyepre szállt, aztán ismét elczikázott a sűrűségbe. Mióta utolszor beszélt Casallal, folyton szenvedett és gyötrelmében az volt a legnagyobb gyötrelme, hogy nem tudta egészen eltitkolni Poyanne előtt bánatát, melybe napról-napra jobban belemerült. Hogyan csalhatja meg ez ember nyugtalan éberségét? Henry oly gyöngéd volt iránta, hogy ez könnyűnek látszott; a gyöngédségnek bizonyos nagy foka azonban már oly betegesen érzékenynyé válik, hogy fölér a legagyafurtabb bizal-

matlansággal és Poyanne már első uj légyottjukon sejtette, hogy kedvese nem magáért jött el, hanem ő miatta; nem szerelemből, hanem száanalomból. Különben lehet-e szinlelni az igaz szerelmet, egész valóknak e föllendülését, ezt a benső gyönyörüséget, melynek közepette megszűnik ránk nézve a világ, az idő és rajta kívül nem veszünk észre semmit, annyira csordultig tele van vele a lelkünk. A sziv e rajongását komédia gyanánt játszani nem lehet. Az asszony meg tudhatja édesíteni hangját, hogy még édesebb legyen, a mit mond; szeme is szinlelhet. Akarhatja elhitetni kedvesével, hogy boldog, — csak hogy kedvese boldog legyen. Meddő hazugság! Ha ez az ember igazán szeret, a sejtelem fájdalmas varázslata révén csakhamar észre fogja venni a hang erőltettségét, a pillantás kényszeres voltát és mindazt, a mi kegyetlenül mesterkéltséget ebben az erőszakolt szerelemben. De hajh! Szabad-e panaszkodni az olyan hazugság ellen, mely nagy szenvedély hiján még annyi vonzódásra vall? Van-e jussunk szemére háyni egy teremtésnek, hogy nem úgy érez, a mint mi szeretnők hogy érezzon, és a hogy ő hiszi olykor, hogy érez. Elhallgatjuk különös rossz érzésünket, és mint Poyanne is tette a passyi légyott után, abba a néma és örült kutatásba merülünk, mely számot vet minden részlettel és egy-egy szó, mozdulat vagy szórakozott arczkifejezés megannyi támogató bizonyossága a borzasztó megrögzött gondolatnak: »Sajnálak, nem szeretnek többé . . .« A gróf elméjében

e gondolathoz egy még borzasztóbb csatlakozott és hiába akarta elűzni. Avançonnal találkozáva, megtudta, hogy Tillièresné végkép kiadta az utat Casalnak. Az öreg diplomata biztos jelekből ítelt:

— Elég volt látnom, hogy néz rám a klubban, mondá kezét dörzsölve, és nem volt többé semmi kétség.

Juliette tehát beváltotta ígéretét. Nem fogadta többé a fiatalembert. Henry ezt különben minden bizonyság és minden kutatás nélkül is tudta. Eléggé meggyőződött akkor, mikor találkozott Raymondnal, ugyszólván a ház küszöbén. Az utcza másik végéről látta, hogy Casal bemegy, aztán csakhamar kijő és vigyázatlan pillantása, melylyel ez el nem fogadott látogatót kísérte, nem volt ment attól a férfibüszkeségtől, melynek gonosz mánora néha meglepi a legnemesebb szerelmeseket is. De ha Juliette nem sajnálja Casalt, miután végkép leszámolt vele, miért látszik rajta ez a benső emésztődés, a melyet nem magyaráz meg semmi, ha nem egy titkolt seb folytonos fájdalma. Keserves látni e jeleket a szerelmesnek még akkor is, ha tudja a baj okát. Látni, hogyan sápad és fogy az imádott teremtés arcza. Hogyan bágyad a pillája, sárgul a halántéka, halaványodik az ajka, és hogyan látszik mindenben, hogy e drága élet lángja reszket és ingadozik! . . . Nagy Isten, ha ki találna aludni! És mily borzalom a gondolat, hogy a nagy szerelem e tárgya ily gyarlandó, hogy egész szívünk egy halandó teremtés

lélekzetétől függ! Ez aggodalom kínja néha oly élesen lüktet, hogy azt ohajtjuk: bár ne szeretnénk többé, mint a hogy a neuralgiában gyötrődő beteg azt ohajtja, hogy bár ne élne már. És hova legyünk, mikor ahhoz a kínhoz, hogy a szeretett nőt fogyton-fogyni látjuk, még ez a másik is csatlakozik:

— És talán másért bánkódva hal meg . . .

Ez a legnagyobb szerü féltékenység és csakis ezt érezi a nemes lelkek, a kik az érzések szerint és nem a tettek után igazodnak, mint a pozitív és közönséges elmék. E féltékenységnek nem a szeretkezés rút víziója az alapja, de az a bizonyosság, hogy nem vagyunk elegendők annak a boldogításához, a kit szeretünk. E féltékenység nem viszi az embert oly erőszakos elhatározásokra, oly sértő nyomozásokra, mint a minőket ez időben Casal vitt véghez. De lassan, biztosan elfogyasztja a szívnek minden erejét. Fojtó levegővel vesz körül bennünket, melyből mikor kikerülünk, — ha ugyan kikerülünk — képtelenek vagyunk a reményre, képtelenek az öröme, és szívünk kiszáradt, mintegy elkopott. Ama reggel között, hogy Avançon árulkodni járt Juliettenél, és és amaz este közt, hogy Raymond a színházban belekötött Poyanneba, nem sok nap telt el, de ez a kis idő is elég volt arra, hogy Henry még nagyobb lelki vívódások martaléka legyen, mint besanconi utján. Ez a borzasztó, de igaznak érzett föltevés támadt benne:

— Szereti Casalt, bár magának sem valija meg; engemet pedig csak becsületből, vagy talán száanalomból nem hagy el.

Mikor e szók szinte önkéntelenül fölhangzottak lelkében, hogy föllázadt a még mindig szerelmes szerető a könyörületnek e silány alamizsnája ellen! Minden reggel eltökélte magában, hogy döntő nyilatkozatokat követel Juliettetől. És mégis mindig meghátrált, mikor látta kedvesének száanalmasan sovány arczát. Remegett attól, hogy a jelenet ártana Tillièresnének; és hallgatott. De szemének pillantása, redős homloka és némasága eléggé elárulta, hogy visszasülyedt a kétkedés szomorúságába; és a fiatal özvegy is titkos aggodalommal magyarázta e jeleket.

— Ő sem boldog gondolta magában. Pedig egy drága érzelmemet tagadtam meg miatta. Mi haszna? És mi haszna annak is, hogy azt a másikat visszaszitottam régi életmódjába? . . .

Tillièresné erősen hitte, hogy Casal most aljas tivornyákban keres feledést. Elképzelte őt egy czéda, vagy egy uj Corcieuxné mellett. És erre a gondolatra ő is féltékeny lett. Az asszony, a ki nem adta magát oda szerettének, olykor fájdalmas féltékenységet érez, mely egyszersmind igaztalan, ama nő iránt, a kivel az az ember őt feledni akarja . . . Az ilyen gyötrelmes perczekben Tillièresné borzadva ismerte meg erkölcsi helyzetét. Bonyodalmas szenvedését egyszerűbbé teheti vala, ha uj szerelmét őszintén

föláldozza régi szerelme fájdalmas maradványainak és lemond arról a megnyugvásról, melyet a szerető szánalom adott neki. De ez az eltökélés nem gyógyította volna meg fájó szívét, mely egyszerre dobogott, egyszerre vérzett ezért a két emberért. És még csak nem is tehette boldoggá azt, a kiért föláldozta a másikat!

Kálváriájának e stácziójánál járt, mikor a végső csapás érte: Gabriellelől meghallotta, hogy Casal mindent sejt. Rémülete oly nagy volt, hogy cserben hagyta energiája is, — ama gyöngye asszonyok ideges energiája, a kik napról-napra el tudják viselni a legemésztőbb fölindulásokat; de aztán e nagy ellentállás után oly betegségekbe esnek, melyekkel szemben a tudománynak nincs szere: annyira tönkre tette organizmusukat ez a végtelen erőmegfeszítés. Juliette negyvennyolcz órát töltött az ágyban, mint a halott, nem birva mozdulni, gondolkozni, érezni e fölfedezéssel szemben, mely ő rá nézve a legszörnyűbb volt. E válság kegyetlen nyomait viselte magán ama derült nyári délután is, mikor kis kertjében sétált, hallgatva a madarak énekét, nézve a virágokat, de még mindig ama kérdés hatalmában, mely miatt nem volt sem éjjele, sem nappala:

— Raymond tudja, hogy viszonyom van Henryval. Mit gondol? Mit fog tenni?

Hogy mit gondolt? Azt igen könnyen kitalálta Juliette, hozzáképzelve azt is, hogy Casal, nem tudva megmagyarázni lelkének bonyodalmait, bizonyosan

megveti őt, a miért vele kaczerkodott, míg egy másik ember kedvese volt. A megvetés e gondolata oly őrjöngő fölháborodást keltett benne, hogy fejében veszedelmes és természetével, elveivel ellenkező tervek villantak meg: irni neki, hogy mindent kimagyarázzon és még egy találkozást kérjen tőle . . . Aztán ezt gondolta: »Nem, ugy se hinne nekem, és ha még egyszer találkozunk, elvesztem . . .« Tudta, hogy ha azután a gyöngeség után, melyet utolsó együttlétükkor elárult, még egyszer négyszemközt lesz vele, menthetetlenül hatalmába kerül. Nem bízott többé magában. Aztán ez ember szemében, mely egykor annyi tisztelettel volt teli, egy szörnyű, sértő bizonyosságot látott. Mely bizonyosságot? Hogyan tudott meg Raymond mindent? Ez a titok a másikkal egyetemben megzavarta elméjét, és azon töprengkedett: »Mit fog most tenni? . . .« Félő borzongás futott rajta végig. S e szörnyű érzés ellen hiába küzdött azzal az okkal, hogy Casal mindig a leggyöngédebben járt el vele szemben. Igen, akkor gyöngéd volt, mert nem gyanított semmit, de most? Most a tragikus összeütközés szélén volt, és már előre érezte a katasztrófa borzalmát, mikor folytatta egyhangu sétáját a szűk fasor kavicsain és a nap egyre sütött, az ákáczfák illatoztak és az idő rohant, egyre közelebb hozva a pillanatot, mikor ő oly kegyetlenül fog megbünhödni gyöngeségeért. Sem nem tudott, sem nem mert olvasni saját lelkében. Anyyira magába merült, hogy észre sem vette Can-

dalenét, ki a szalon ajtajában állva, megindulással nézte őt. A kis grófné nyilván valami igen komoly hírt hozott, mert mintha halogatta volna a barát-nőjével való beszédet. De végre mégis kétszer szólította a nevén. Tillièresné fölpillantott, meglátta Gabriellet és azonnal észrevette ez ismerős arcz szokatlan kifejezését.

— Mi történt? kérdé, mihelyt a kis szalonban voltak, mert Candalené karonfogta őt és a kertből bevezette a lakásba, félve az öreg Nançaynétól, a ki esetleg fönn ülhet az elsőemeleti ablakban, és, mint szokta, szerető pillantással kísérfheti kedves leánya járását-keelését.

— Nagyon komoly dolgok történtek, felelt Candalené elfojtott hangon; oly komolyak, hogy azt sem tudom, hogyan mondjam el . . . Fogd meg a kezemet; nézd, hogy reszket . . . Lesz elég erőd? . . .

— Lesz, lesz, szólt Juliette, csak beszélj . . .

— És még én veszttem el a fejemet! folytatta a grófné. Csillapitanom kellene téged és még meg-rémítelek. Jer, ülj ide mellém. Milyen sápadt vagy! . . . Mindjárt megitélheted: jól tettem-e, hogy azor-nal ide siettem . . . Ma reggel kilencz órakor Louis meg én éppen teáztunk, mikor levelet hoztak. »A Casal ur szolgája hozta«, mondta az inas, »és választ vár«. — »Casal?« szólt Louis, »ugyan mit akarhat tőlem? Mert sohasem szokott írni.« Fölszakította a levelet és olvasni kezdte. Én szememmel kísértem azalatt . . . Megdöbbenést láttam arczán. »Mondja

meg, hogy fél óra múlva nála leszek«, szólta az inas-hoz. Mikor magunkra maradtunk, én is azt kérdeztem tőle, a mit te az imént: »Mi történt?« — »Semmi olyas, a mi magát érdekelhetné; tagajánlás a klubban.« Ezt mondva, épp oly hazug pillantást vetett rám, mint mikor légyottja volt Bernardnéval, aztán elmeséli nekem, hogy miként töltötte a napot. Ez a pillantás nekem sokkal jobban fáj, semhogy nagyon ne ismerném. Már is az forgott a fejemben, hogy tüstént megirom neked ezt a dolgot. Pedig ez még csak csekélység volt! Mikor reggelinél megint láttam a férjemet, rögtön észrevettem, hogy Louis szörnyen töprenkedik valamin. Egyszerre azt kérdi tőlem: »Henry de Poyanne még mindig járatos Tillièresnéhez?« — »Az,« mondom; »de miért kérdezi?« — »Csak úgy,« felelte, aztán megint hallgatott. Sokszor mondtam neked, hogy férjem nem tud titkot tartani. Kifurja az oldalát, mint a hógom mondja. Nem faggattam, mert úgy is tudtam, hogy még véget sem ér a reggeli és már kiszalajt valamit, a miből a titok nyomára jövök. Sejtettem, hogy azon a levélen fordul meg minden és nem csalódtam. Louis megint megszólalt és szörnyü félszegen ezt kérdezte: »Hát Casal gyakran eljárt Tillièresnéhez, mióta együtt reggeliztek nálunk?« — »Mit tudom én,« feleltem neki. »De szeretném tudni, miért érdeklődsz te ma olyan nagyon, hogy ki jár, ki nem jár Juliettehez?« — »Én érdeklődöm?« szólta Louis elpirulva, »micsoda furcsa gondolat ez!« Alig mondta

ezt, az inas bejön és jelenti, hogy az urral beszélni szeretne lord Herbert Bohun, tudod az az angol, Casal *alter ego*-ja, a ki évek óta még csak a névjegyét sem küldte föl hozzám. Csakhamar bezárkóztak Louis dolgozószobájába, én pedig bérkocsira kaptam, és most itt vagyok.

— Ez valóban különös, szólt Juliette. Hátha párbaj lesz? Férjed és az angol Raymond segédei, Henry ellen . . . Ez világos, mint a nap . . . Verekedni fognak! . . . Ugy-e te is ezt gondoltad? Felelj . . .

— Biz én is ezt gondoltam, mondá a grófné; de kérlek szépen, csillapodjál Hátha csalódunk . . . A dolog voltaképp nem valószínű. Gondold csak meg. Casal és Poyanne sohasem járnak egy társaságba. Még csak nem is tagjai ugyanegy kaszinónak, legföljebb a Jockey-klubnak, a hova azonban egyikük sem jár. Elképzelhetetlen, hogy ott, vagy valami nyilvános helyen vesztek volna össze . . . Tehát levélváltásnak kellett közöttük történnie . . . De ez is nehéz dolog . . . És én mégis hiszem, érzem, hogy történt valami; de mi? . . . Ezt kellene megtudni . . . Csakhogy kitől? Louisnak vannak hibái, hebehurgya, ügyetlen, de ha szavát adta, hogy hallgatni fog, nem szól, mert mégis gavallér ember . . . Szeretném hát, ha Poyannenal beszélnél. Ezért siettem hozzád . . .

— Köszönöm, mondá Juliette, megcsókolva barátnőjét. Te megmentesz engemet. Meghalnék, ha

párbajt vívnának . . . Mindent meg fogok tudni . . . Henrynak két órákor itt kell lennie . . . Nem írta, hogy nem jöhet, tehát okvetetlenül meglátogat . . . Szent Isten, milyen láz dúl bennem; de igazad van, erősnek kell lennem . . .

Bár a nagy veszély lehetőségének érzése relativ nyugalmat adott a fiatal asszonynak, mint ez azokkal a természetekkel szokott történni, kikben a döntő pillanatok fölébresztik a nemes faj bátorságát: Juliette lelkében nem dúlt ily emésztő aggodalom azóta, mióta a telegrammot várta az első ütközetről, melyben férje résztvett. A barátnőjének távozta és kedvesének jötte közt eltelt negyed óra oly hosszú-nak tetszett neki, hogy már-már szolgát küldött a grófhhoz, ki egy kicsit megkésve érkezett. Sajnálta, hogy el engedte menni Gabriellet, a grófné azonban nagy józan ésszel ezt mondta:

— Jobb, ha Poyanne nem talál itt engem . . . Az ilyen helyzetekben minél több embert kell a titokba avatni, annál jobban sértődik a hiúság . . . De írj nekem rögtön, hogy megnyugtass . . .

— Két óra tiz percz . . . töprenkedett Juliette, szemével kísérve az óramutató menését, ha egynegyed háromra nem érkezik meg, úgy nem is fog jönni . . . És akkor hogyan tudhassam meg? De csöngetnek . . . Nyilik az előszoba ajtaja . . . Most meg a nagy szaloné . . . Ah, ez ő . . .

Csakugyan Henry de Poyanne volt. Mentegőzött, hogy nem szabadulhatott előbb, de egy ügyet kellett elintéznie. Valóban az imént vált el segédeitől, kik képviselőtársa Sauve és Jarden tábornok voltak. A párbajt másnapra tüzték ki. A föltételek, melyeket maga Poyanne határozott meg, gondolkozóba ejthették a legbátrabb embert is: négy golyó, husz lépésről, jelre, gyorsan sülő pisztolyokkal. — Az időben gyártottak ilyeneket. — A gróf tehát elgondolhatta, hogy talán utolszor látja most barát-nőjét. De arcán, melyet Juliette rögtön mohó pillantással fürkészett, nyoma sem látszott az aggodásnak. És mikor ilyen egykedvűségig nyugodt volt a félelmes ellenféllel való párbaj előtt, ez az ember nem színészkedett. Nyugalma őszinte volt. A tegnapi váratlan jelenet után egyszerre különös módon lecsillapodott. Nem tudta elképzelni az igaz okot, a miért Casal ily gavallérhoz nem illő módon belékötött; az öldöklő kíváncsiság őrzöngése helyett, a féltékenység őrzöngését látta. Azt hitte, hogy Casal haragja, a hivatásos és könnyű sikerekhez szokott nőcsábítóé, a ki, mikor egy asszony túlád rajta, brutálisan megy neki a vetélytársnak, a kit kiüzése okának tart. És mit bizonyít a harag, ha nem azt, hogy Raymond-nak nincsen többé reménye? Juliette tehát nem igen nagyon érdeklődött iránta. Bár a gróf sohasem vonta kétségbe kedvesének még csak lelki hűségét sem, végtelenül jól esett neki ez a bizonyíték, melyet döntőnek vélt; és jól esett látnia Casal örülettel

határos, szilaj fájdalmát is. Ah, ez a Casal! E néhány nap óta annyira gyűlölte, hogy ösztönszerű, leküzdhetetlen elégedettség érzését keltette benne az a gondolat, hogy pisztolya előtt fog állani ez az ember. Feledte azt, hogy Tillièresnével való viszonyát megtudták, és hogy a harcz eshetőségei Raymondra nézve sokkal kedvezőbbek voltak. Reggel elment Gastinnehez, meggyőződni: vajjon nem feledte-e el még forgatni a fegyvert, a melyet választ. A falon, a híres lövők diadaljelei között, egy cél-táblát látott, melynek a feketéjét mintha csak likigatóval szurkálták volna össze; s alatta ez az egynéhány szó volt: »Casal ur egymásután hétszer talált szöget.« De törődött is ezzel Poyanne; 1870-ben nem egyszer nézett a halál szemébe, de különben is úgy neki, mint ellenfelének, és pedig azonos okokból, különös jó érzést okozhatott a veszély, ily hosszú lelki tusakodások után. A tett, még ha tragikus is, megkönnyebbiti lelkünket, ha soká rágódtunk saját gondolatainkon. Legalább megvan benne az a jó, hogy erőszakos határozottságával megnyugtat a türhetetlen ziláltság közepett, melyet az örökös reflexiók okoztak.

Tillièresnét az első percekben tévedésbe ejtette volna ez a nyájasan komoly álarcz, ha nem életbevágó dologról van szó. Ily körülmények között azonban nem állapodhatott meg a föltevésnél. Éhezte és szomjuhozta a bizonyosságot. Csalhatatlan módot talált ki arra nézve, hogy megtudja: vajjon verek-

szik-e Poyanne holnap? Egyszerűen azt kellett tőle kívánnia, hogy töltsse vele azt a napot. Miután egyikét banális frázist váltottak az időről, egészségükről, Juliette így szólt hozzá, hízogő kaczérsággal, a melytől Henry már rég elszokott:

— Remélem, meg lesz elégedve velem
A szememre hányta, hogy sohasem járok ki a friss levegőre. Nos, a mamám meg én, kimegyünk holnap Fontainebleaubá unokatestvéremhez, Nançaynéhoz, a ki a mult héten költözött oda; és tudja, kit választottunk lovagunknak? . . .

— Avançont? mosolygott a gróf.

— Nem találta el, szölt Juliette enyelegve. Ön lesz a mi lovagunk. Ne mondjon ellent . . . Nem fogadok el semmi mentséget.

— És sajnálom, mégis lehetetlen. Két órákor bizottsági ülésen kell lennem a Palais Bourbonban.

— Hát nem megy el arra az ülésre az én kedvemért, mondá Tillièresné, azzal vége. Tudja, hogy én öntől ritkán kérek valamit; ezt azonban követelem . . . Megvannak rá az okaim, tette hozzá rávaszul.

— Vallja meg, szölt Poyanne tréfásan, hogy ne változzék a beszéd hangja és reá tekintett: vajjon nem sejt-e valamit; vallja meg, hogy legalább jogom van megtudni, mik azok az okok?

— Azt nem mondhatom meg. De akarom . . . És vajjon ha csak egy beteg capricea volna, nem engedelmeskednék neki? . . . Hiszen tudja, folytatta

szomoruan mosolyogva, hogy engemet kényeztetni kell . . . Ki tudja, meddig leszek én önnel? . . .

— Igazán nem tehetem, mondá a gróf komolyan. Gondolja meg, Juliette. Ha ez caprice, nem akarhatja, hogy lelkiismereti kötelességet áldozzak föl miatta . . . És most fölkel, hogy kikerülje a végtelen éles pillantást, melyet Tillièresné egyszerre feléje lövellt. Valóban rosszabbul volna, és, mint mondja, csakugyan annak a zsarnoki hóbortnak engedelmeskednék, mely az organizmus ideges földultságára vall? Vagy megtudta a tegnapi jelenetet és következményeit? Hogyan tudta volna meg? Kitől? Juliette azonban nem hagyta őt soká válogatni e két föltevés között, mert ő is fölkel és egyenesen feléje menve, merev pillantással, szakadozott hangon így szólt:

— Ah, Henry, mily rosszul hazudik ön! . . . Nem, ön nem lehet holnap szabad. Tudtam én azt és tudom az igazi okot is; meg is mondom önnek, s majd meglátom: meg mer-e hazudtolni . . . Ön holnap verekszik . . ., azt is tudom, kivel . . . Nevén nevezzem? . . .

Poyanne, bár gyanuja már e beszéd kezdetén fölébredt, e szavak hallatára nem tudta eltitkolni nagy meglepetését, mely már egymaga is kész valamás volt. De különben is elméjébe rögtön beleférközött egy kegyetlen gondolat, mely lehetetlenné tett minden színlelést. Ha Juliette tudja a dolgot, bizonyosan nem az ő segédeitől tudja. Tehát a Casal

segédei szóltak volna? Ez nem látszott valószínűnek. Ugy hát maga Casal? »Miért ne,« gondolta magában a gróf. »Bosszút akart állani Julietteen. Talán már előbb is fenyegetőzött, hogy engemet kihív . . . És most megirt mindent . . . Ah, a nyomorult! . . .« Nem fontolgatta, hogy van-e képtelenség e föltevésben. Nem gondolt arra sem, hogy Juliette minden furfangját egyszerű gyanura építette. Annyira gyűlölte vetélytársát, hogy ez ember egy új hitványságának gondolata feldühösítette. Kemény pillantással éles hangon felelt:

— Minhogy ön ily jól értesült, tudhatja e párbaj okait és azt is, hogy kikerülhetetlen . . .

— Hát igaz! . . . kiáltott Juliette, karja közé szorítva Henryt. A hirtelen bizonyosság, hogy ez a két ember csakugyan verekszik, úgy megrettentette, hogy nem birt többé gondolkozni, és minden porczikájában reszketve, a láz erejével ölelte magához barátját. Nem, ez a párbaj nem fog megtörténni. Nem fogtok verekedni . . . Te, ő vele szemben, nem, nem, az lehetetlen . . . Ah, ha szeretnél engemet, módját ejtenéd, hogy megakadályozódjék ez a szörnyűség . . . Ti ketten! Egyik a másik ellen! . . . Nem, nem, ez képtelenség! Esküdj meg, hogy nem fog megtörténni! Nem akarom . . . Nem tűröm . . . Bele halok . . . Ti ketten! . . . Ti ketten! . . .

Te ő ellene! . . . Ti ketten! . . . — A gróf hallotta, hogyan ejti ki e szavakat, és hogyan tárja

föl szívének iszonyu kettős voltát, melyet mindig ugy akart titkolni. Juliette a két szeretett férfit egyszerre látta meg a borzadály villámfényében és kettős látományát megvallotta abban az örült félelemben, mely a léleknek minden redőjét megmutatja. A boldogtalan szerelmes e bizonyossággal szemben egyszerre érezte minden kínzó féltékenységét; kivonta magát az asszony öleléséből, szinte durván taszította vissza az őt szorító két kart, a ruhájába ragaszkodó kezét és ezt mondta:

— Mi ketten! . . . Látja, nem is tudja kiért reszket: érette-e vagy érettem! Nem is tudja, melyikünket szereti! . . . Azaz hogy . . ., folytatta oly keserűen, hogy Juliette megdermedt az iszonyattól. Poyanne szavai az igazság keménységével hangzottak lelkében. »Azaz hogy nagyon is tudja; és ő, a másik is tudja . . . Most már értem a dolgot. Nem látván többé maga és az ön szíve közt más akadályt, mint az irántam való vonzalom maradványát, meg akarta ezt semmisíteni, engemet semmisítvén meg . . . De minthogy adott szava ellenére megmondta önnek, hogy holnap verekszünk, megmondta-e azt is, hogy engemet gyávának merészelt nevezni? — Gyávának és ön azt kívánja, hogy eltörjem e sértést? Hát akarja, hogy mindent elmondjak önnek? Ha nem is követte volna el rajtam ezt a halálos sértést, nem szalasztanám el az alkalmat, hogy életre-halálra mérkőzzem vele, mert gyűlölöm ezt az embert! . . . gyűlölöm! . . .

— Henry, szólt Juliette megtört hangon, és oly legyőzött félénkséggel fogta meg kezét, mint egy kegyelemért esdeklő gyermek, Henry, kérlek, higgy nekem . . . Esküszöm egész multunkra, hogy mindent Gabriellelől és tőled tudok. Candalené az imént járt nálam. Férje segéd e borzasztó ügyben. Elejtett egypár szót, mely fölébresztette gyanuját, s aztán az enyémet, mikor Gabrielle nekem is elmondta Mikor a te ajkadról is hallottam a vallomást, vért láttam . . . Érettem ontott vért! . . . És jajveszékeltem . . . De csakis tégedet szeretlek, tied vagyok holtomiglan! . . . Oly boldogok lettünk volna . . . Te ismét a régi jó, a régi gyöngéd lettél volna . . . Föltéve, hogy ez az ember szeret engem, csak is azért köthetett beléd, mert tudja, hogy én csak is tégedet szeretlek, és foglak örökké szeretni.

— De azért mégis megsértett, szólt közbe a gróf, és én azt nem törülhetem le másképp . . . Nem, épp úgy nem hátrálhatok meg, mint majd holnap, mikor azt mondják nekünk: tűz . . . Hiszek neked . . ., folytatta aztán, hosszú, szenvedélyes szorítással viszonzva kedvese kézszorítását. Érezte, hogy a nő őszinte e belső vonzódásban. De nem merte neki megvallani fájó gondolatát: »Ha bizhatnék abban, hogy nem szereted őt! De szereted, bár nem akarod szeretni, engemet pedig akarná szeretni . . .« Kezdte érezni, hogy ez örökös bizonytalanság végképp elcsüggeszti, pedig nagy szüksége volt hidegvérére, hogy minden dolgát elvégezhesse e

délelőtt, mely talán utolsó életében. — Igen, mondá, hiszek neked. És elismerem, hogy oktan voltam, mikor úgy beszéltem hozzád. Most már mindent tudsz. Nem vonhatom vissza, a mit mondtam. Légy bátor és ne szólj többé e dologról egy szót sem . . . Te tudod legjobban, hogy becsületbeli kérdésekről vitatkozni nem lehet . . . Különben most már men-nem kell. Azt jöttem kérni, hogy ebéd után kilencz órakor meglátogathassalak. Elbucsuzom tőled a viszontlátásig, ha Isten is úgy akarja Addig lecsillapodsz és beszélgetni fogunk e hiábavaló frázisok nélkül, a melyek neked is, nekem is úgy fájnak. Hiszen úgy se vagyunk valami nagyon boldogok.

Juliette némán engedte távozni. Mit tehetett ezzel a társadalmi kényszerrel szemben, mely épp oly irgalmat nem ismerő, mint a fizikai kényszer: mint egy ház összeomlása vagy a földindulás. Raymond megsértette Henryt, és Henrynek igaza van: a párbaj kikerülhetetlen. A kényszer azonban nem terjed ki a lélek megnyugvására is, és ebben a kétszeresen sebzett női szivben a föllázadás minden hatalma reszketett a kegyetlen kín ellen, melyet e két férfi párbaja mér ő reá. Poyanne már rég elment és Juliette még mindig úgy volt, mint abban a pillanatban, mikor az ajtó bezárult: egy zsöllyeszékbe süppedve, összekulcsolt keze a térdén, feje lehorgasztott, pillantása merev. Fejében folyton képek

kavarogtak: Henry és Raymond egynéhány lépésre egymástól, a segédek csoportja, a jel, a leeresztett pisztolycsövek, — kedvese említette ezt a fegyvert . . . Aztán egyikük a földön hever . . . Poyanne esett el, és e tiz éves jóbarát szeme, melyet ő szomorúnak sem tudott látni, most felé fordul és haldokló fényében ezt a végső szemrehányást olvassa: »Te öltél meg . . .« Lelkének minden erejével üzte el a gyászos sejtelem lidérczét, de ekkor mindjárt a másik kép merült föl előtte. Casal sebesült meg halálosan, Casal, kinek láttára mindig remegett az örömtől és a félelemtől, és a kinek távolléte halálos bánatba döntötte. Halaványan jelent meg a nemes arcz, melynek férfias szépsége ugy csábította őt; a két szem pedig nem gyöngéd szemrehányással, hanem a megvetésnek ama türhetetlen kifejezésével nézett rá, melynek csak a gondolata is napok óta kinozta most. És — ki érti meg, hogy megférhetett benne az a rút kettős érzés? — Még a válság ez órájában sem tudta, nem tudhatta, kit siratna meg a kettő közül keserőbb könyekkel, ha a párbaj megtörténnék és szerencsétlenül végződne. De nem. Nem fog megtörténni! Ha ki kell mennie a küzdelem helyére, és oda kell borulnia lábuk elé, a segédek szemeláttára, megteszi még azt is. A balga teremtés! Hiszen nem tudta se az időt, se a helyet, se semmit, csak azt, hogy huszonnégy óra múlva, vagy talán előbb is befejeződik a dráma, a melyet az ő vétkes gyöngesége idézett elő. Megismerte saját tehetetlenségét,

mikor Poyanne a vitát nem tűrő férfi határozottságával beszélt vele, s ő nem tudott felelni egy szóval sem. Mit tegyen? . . . Nagy Isten, mit tegyen? . . . A segédekhez forduljon? Ők volnának hivatottak megakadályozni a kegyetlen küzdelmet. De kik a segédek? Juliette tudta Candale és lord Herbert nevét. Csakhogy mikor találkozhatik velük és mit mondhatna nekik? Minek nevében kérné amaz ember barátait, a kit ő megcsalt? Mert ezek előtt, a kik alkalmasint tudják a dolgot felüktől, ő kaczer, becsstelen és hitszegő, ki, mig kedvese messze járt, udvaroltatott magának valakivel, a kinek készült kitenni a szürét, mihelyt a szerető visszatért. Hogyan magyarázhassa meg nekik teljes jóhiszeműségét, akaratlan megalkuvásait és főkép őszinte és mégis kétszínű szívének ezt az undok anomáliáját. Hogyan tegye érthetővé, hogy a közös veszélyben szíve mind a kettőért egyformán dobog? És a lidércznyomás ismét kezdődött. Látott egy keresztüllőtt mellet, egy sebes homlokot, látta a vért, és e vérrel, legyen bár az Henryé vagy a másiké, egész élete kimondhatatlan kínná vált, oly éles kínná, hogy rögtön meg akart halni, csakhogy ezt ne lássa soha, soha!

Az óra ütött. Juliette gépiesen emelte föl fejét e hangra, mely a szoba nagy csendjében szokatlanul ünnepies volt. Ránézett az órára, melynek sétálója perczről perczre, pillanatról pillanatra mérte az időt, a mely még hátra van megakadályozni, hogy e párbaj szörnyű álma ne váljék borzasztó és helyrehozha-

tatlan valósággá. A mutató a négyesen volt. Tehát Poyanne már több mint egy órája távozott, ő pedig csak itt ült tétlenül, holott Gabrielle várja őt, támogatni készen a kibékítés munkájában. E gondolat eszébe juttatta, hogy már mennyi időt vesztegetett el, és fölugrott. Végigvonta kezét a szemén és borzasztó gyöngeségét egyszerre a kétségbeesett percek tevékeny láza váltotta föl. Egy pillanatba telt, hogy csengetett komornájának, kimenő ruhát öltött, bérkocsit hozatott, — mert befogatni nem volt idő, — és a rue Tilsitt felé robogott. Égő fejében százféle szándék forgott és valamennyibe bele volt keverve a grófné; de mindent dugába döntött egy előre sejthető galiba. Candalené, nem tudva hova lenni a türelmetlenségtől, mikor barátnőjét hiába várta, végre maga indult el a rue Matignon felé. A két kocszi alkalmasint elment egymás mellett, mert a kapus váltig erősítgette, hogy urnője épp az imént távozott:

— Még alig tiz percze, hogy itt volt a grófné.

— Istenem! gondolta Tillièresné, viasszaszállva a bérkocsiba, bár csak az a jó ötlete támadt volna, hogy megvár engem nálam.

Valóban ez lett volna a legokosabb elhatározás. De az ilyen válságok közepett épp a legegyszerűbb dolgok nem jutnak az ember eszébe. Candalené, a helyett, hogy azt mondta volna magában: »Juliette okvetetlen hozzám ment és mindjárt visszajön«, azt tökélt el, hogy a rue Royaleba hajtat és

férjét lehivatja a kaszinóból, ha ugyan ott van, hogy megtudjon tőle valamit. Mig ebben a teljesen haszontalan dologban járt, mert Candale ily korán nem szokott a körben lenni, Juliette haza érkezett. Megtudta, hogy barátnője kereste, aztán szó nélkül távozott. Ez az új félreértés még jobban megzavarta és rohant vissza a grófi palotába, a hol természetesen most sem találta meg Gabriellet. E folytonos jövésmenés izgatottságában egy gondolat kezdett megérni benne, és ez a gondolat végre annyira elhatalmasodott ezen a kétségbeesett lelken, hogy azzal a szilaj dühvel rohant ez egyetlen mentség felé, melyet nem tarthat vissza sem akadály, sem okoskodás. Poyanne és Casal párbajának ő az oka. Casal ellenfelének arczába vágta e sértő szót: gyáva . . . Ha sikerülne rávenni, hogy vonja vissza e szót, hogy kérjen bocsánatot e sértésért, az egész dolog rögtön el lenne igazítva . . . Ha sikerülne őt erre rávenni! De ki vegye rá? . . . Miért nem ő maga, Juliette? Ha most hozzá menne ezzel a nagy fájdalmával és azt kérné tőle, hogy kövessen el mindent a párbaj megakadályozására. Azt, a mit Poyannenak a becsület tilt, a másik megteheti, sőt tartozik is vele, — ha szereti, pedig szereti. Ha nem szeretné, elment volna-e e végletig? Igen, ez az egyetlen mentség. Hogy nem gondolt erre már előbb? Ismét az órára pillantott és látta, hogy a rue de Tilsitt és a rue Matignon között kocsizgatva, ismét negyven perczet veszített. Bérkocsija épp a feleuton volt házáig, mi-

kor ezt az ijesztő dolgot észrevette. Már is kifogyott az időből, mert öt óra van. Hétkor otthon kell lennie, hogy anyjával ebédeljen, kilenczkor pedig Henry jön! Végtelen aggodalmában esztét vesztette. És mintha csak álmában cselekednék, megzörgette kis kezével a kocsi ablakát és kikiáltotta a kocsisnak amaz ember czimét, a kitől, hite szerint, e pillanatban egész sorsa függött. Mint az alvajáró szállt le a rue de Lisbonneban a palota kapuja előtt, becsöngetett, megkérdezte: otthon van-e Casal ur? és lépésének szörnyűségét csak akkor érezte, mikor belépett a kis szalonba s a hely idegensége egyszerre magához térítette. Tétovázva nézett körül a szobában, melyre jövődő élete folytán még annyiszor emlékezett vissza; nézte a fakó falszőnyegeket, a fegyverek csillogását, a képek fényét és a butorzat előkelő rendetlenségét.

— Istenem, szólt hangosan, mit tettem? . . .

Már késő volt, Raymond belépett a szalonba. Dolgozószobájában volt, mint alkalmasint Poyanne is ez órában, ügyeit rendezve ez igen komoly párbaj előtt, mikor inasa jelentette neki, hogy egy hölgy várja, a ki nem akarja megmondani nevét. Azonnal azt képzelte, hogy Candale indiskréciója mindent elárult a grófné előtt és most Gabrielle jó hozzá kérni, hogy engedje kiegyenliteni a dolgot. Így történt, hogy mikor Julietteet meglátta, annyira meghökkent, hogy egynéhány pillanattig mozdulatlanul állott az ajtóban. Tillièresné sápadtsága és most már

eltitkolhatatlan remegése arra vallott, hogy mindent tud; és kitől tudja, ha nem Poyannetól? Ösztönszerűleg épp úgy gondolkozott ellenfeléről, mint ellenfele ő róla, és e két teremtés bizalmasságának ez uj bizonyítéka féltékeny dühvel töltötte őt el. Föltámadt benne a napok óta gyanutól marczangolt férfi, ki meg akarja sebezni a nőt, e gyanu tárgyát, és megtépni, összezúzni lelkét.

— Ön itt van, asszonyom? mondá az első meglepődés után, durva gunyolódással. Értem . . . Kedvese életét jön tőlem kérni . . .

— Nem, felelt Juliette megtört hangon. Ez az egynéhány szó valójának csakugyan legérzékenyebb, legvérvörzőbb részébe vágott; de ha már megkoczkáztatta örült lépését, legalább meg kellett koczkáztatnia, hogy ne vesszen kárba: Nem az ő életét jövök öntől kérni, hanem a magamét. Régtől szenvedett fájdalमत ne növelje az a tudat, hogy két oly bátor ember, mint ön és ő, az én hibám miatt koczkáztatja életét . . . Csakis ön teheti jóvá, a mit tett, és azért jöttem ide, hogy beszéljek önnel, s ha kell, könyörögjek önnek, hogy kiméljen meg engemet, mert én nem élném túl a szerencsétlenséget.

Szavait meg nem fontolva beszélt; legfőljebb arra gondolt, hogy ne essék abba a hibába, mint mikor Poyanne előtt két aggodalmát egyformán mutatta. E pillanatban nem volt lelkében egyéb, mint ez a párbaj, és az erős akarat: megindítani Casalt. Nem gondolta meg, hogy szavai a legtelje-

sebb bevallással érnek föl. Ha lett volna elég hidegvére, előbb tapogatódzott volna: vajjon ismeri-e Casal az ő viszonyát Poyannennal. De a szenvedélyes válságok óráit épp az karakterizálja, hogy feledünk minden óvatosságot és képtelenek vagyunk másokat analizálni. Magától és legyőzhetetlenül az a hit támad bennünk, hogy ők épp úgy gondolkoznak rólunk, mint mi magunk és lelkiismeretünk szerint beszélünk hozzájuk, nem vetvén számot a végtelen sok árnyéklattal, mely a kétséget elválasztja a bizonyosságtól. Casal még a Candalenével folytatott beszélgetés után, sőt a Théâtre-Françaisbeli jelenet után is kétségben tétovázott. Ugy cselekedett ugyan, mintha Juliette Poyanne kedvese volna. Gondolta is, hogy az, és esztelenségnek ítélte volna nem gondolni. De bizonyosan még sem tudta. Ilyen az ember, mikor szerelmes. A legcsekélyebb jelek a leggonoszabb gyanut keltik föl, a meggyőző vagy legalább előre meggyőzőknek ítelt bizonyítékokkal szemben pedig mindig marad egy kis remény. Fölteszünk minden rosszat, jól esik föltennünk, és egy titkos védő hang szólal meg bennünk: »Hátha csalódsz!« Ezért mikor végre szemben állunk az elvitathatatlan valósággal, szivünket ismét oly rázkódás éri, mintha sohasem is gyanakodtunk volna. Raymond Tillièresné lázas könyörgésében nem látott egyebet, mint annak a döntő bizonyosságát, hogy Poyanne kedvese. Ez emberről beszélve, azt mondta neki: »*Kedvese*«; és az asszony azt felelte: »Nem az ő életét jövők öntől

kérni«. Tehát ezt mint bevallott, befejezett dolgot fogadta el mostani beszélgetésük kiinduló pontja gyanánt. E gondolat Casal szívét úgy égette, mint a tüzes vas, és összefont karral, rettentő pillantással lépett Juliette elé:

— E szerint ön megvallja, hogy ő az ön kedvese . . . Pedig hiába, nem akartam, nem birtam hinni. Az ön kedvese! Ő, az ön kedvese! Ön ugyan megcsalt engem! Ugy viseltem magamat, mint egy gyermek. Ugy-e, jókat nevetett ezen a Casalon, a ki elfogult szerelmes képpel jött önhöz, míg ön másnak a szeretője volt? És én szerettem önt, úgy a mint még sohasem szerettem. Annyira, hogy nem is mertem önnek beszélni érzelmeimről . . . De a mi igaz, igaz: ön kitünően érti a kaczerkodás mesterségét; de azt is tudnia kellene, hogy ezt a mesterséget nem lehet büntetlenül űzni oly férfiakkal, a kikben van egy kis mersz . . . Meg fogom ölni az ön kedvesét, jegyezze meg jól, meg fogom ölni; és ez oly igaz, mint a hogy ön nekem két hónapig napról-napra, óráról-óra-ra hazudott . . . Hát azt értem, hogy hízelt asszonyi hiuságának, mikor elgondolta: »Szegény fiatalember! Milyen boldogtalan. De mi baja? Hiszen én semmit sem ígértem, semmit sem adtam meg neki . . . Belém szeretett. Tehetek én arról? . . .« Igenis, ön tehet róla, és mert nem bánthatom egyébben, mint e szeretőben, ki elárulta ön előtt párbajunkat, alkalmasint azért, hogy megmentse életét, — hát én ebben a szeretőben

fogom önt megfenyíteni! . . . Tanácsolja neki, hogy jól czélozzon holnap, mert én mindent el fogok követni, hogy jól czélozzak.

Ez a kegyetlen beszéd mily borzasztó ellentéte volt annak a tiszteletnek, mely ugyane hangban mindig megvolt amaz első ebéd óta a Candale-palotában, az orosz ibolyákkal ékesített asztalnál! És a szilaj, a győzhetetlen szerelem mily gyorsan kivonta e két teremtest az előkelő korrektség korlátai közül, hogy a férfi ily nyersen beszélt és a nő hallgatta! . . . — Mert hallgatta, közbeszólás nélkül, összeroskadva az annyira rettegett megvetés alatt, melyet, bár a látszat ellene szólt, nem érdemelt meg, és a mely ellen egész szerelme tiltakozott. Casal beszédének nyersesége szinte megőrijtette, sértve azt, a mi benne a legérzékenyebb, a legbetegesebben érzékeny; és így felelt, először nevezve ez embert azon a néven, a hogy gondolatban oly rég hívta:

— Raymond, nem türhetem, hogy így beszéljen hozzám és így ítéljen meg. Hát semmi hang sem szól mellettem szívében? Nem ad nekem annyi hitelt, hogy azt gondolja, hogy nem tud mindent? . . . Ön, a ki ismeri az életet, hogy nem gondolkozott így, mikor gyanusítani kezdett engemet: »Ez a nő valami titkos végzet áldozata, de nem kaczer. Őszinte volt irántam, és most is az. Érdeklettem őt, szerettem . . .« Úgy van, Raymond, én szerettem önt, és még most is szeretem . . . Ha nem szeretném, vajjon vihetett volna-e e párbaj gondolata arra a lépésre,

hogy ide jöjjenek, én Juliette Tillières? Igaz,
 hogy mikor megismerkedtünk, nem voltam szabad,
 és nem kellett volna önt fogadnom Erősnek
 hittem magamat. Gyöngé voltam. Nem tudtam, hol
 fog mindez végződni. Gyors, ellenállhatatlan, vég-
 zetes volt minden! . . . És tudtam én, hogy szeret-
 nek? Mindent egyszerre tudtam meg, azt is, a mit
 ön iránt éreztem, és azt is, hogy mily fájdalmat
 okozok a legnemesebb szívnek. Ah, ön férfi létére
 nem érti azt meg, hogy nem törekedhetünk saját
 boldogságunk felé, ha mást meg kell ölnünk ezzel.
 Pedig úgy van, nem tehettem! Mikor azt éreztem,
 hogy szenved mellettem valaki, a ki nem változott
 meg, mikor megrázott fájdalmának visszahatása,
 meghajoltam és nem volt bennem más erő, mint
 meggyógyítani e fájdalmat! . . . Én nem hazudok
 önnek, nem is vitatkozom, de egész mélységében
 föltárom nyomorúságomat. Így van ez ma is. Nézzen
 rám, és lássa, hogy mily szenvedésbe került meg-
 válnom öntől! Sápadságom mutatja, mennyit szen-
 vedtem, és megmondja azt is: van-e jogom öntől azt
 kívánni, hogy ne növelje mártiromságomat. Ne há-
 rítsa rám azt a szemrehányást, hogy én vagyok
 gyilkosuk, az öné és az övé! Nincs nagyobb
 szenvedés az enyémnél! Nincs! Ez sok, ez sok!
 Valóban sok! . . .

Oly szép volt, mikor így elbeszélte ezt a külö-
 nös drámát, melynek, mint mondta, ő volt első,

végzetszerű áldozata. Szépsége az a beteges, legyőzött szépség volt, mely a férfi sziv legbensőbb húrjait rezegteti meg. Mély igazság szólt az erkölcsi gyötrellem e szívtévő vallomásából, és minden szó arra vallott, hogy oka a nagy szeretet és a nagy gyöngédség . . . Casal önkéntelenül meghódolt e megható báj előtt. Vonta ez őszinteség mágnese. Haragja elmúlt és végtelen bánat fogta el annak láttára, a mit Juliette oly igazán nevezett mély nyomorúságának. Miután előbb bálványozta, aztán átkozta ez asszonyt, most végre valóban megismerte, hogy kicsoda: logikátlan és nemes, gyöngéd és gyötrődő, ideál után törekvő és gyöngé, ellentétes érzelmek viharainak zsákmánya és annyira megbűnhődött. Miért? Mert nem tudott se lemondani, se választani. Szégyelte nyerseségét és nem birta úgy elviselni e sebzett sziv látását, szinte érintését, hogy ne kísértse meg enyhíteni, és — Istenem, mily édes volt e változás Juliettenek e perczen! — azon a hangján kezdett szólni, mint mikor még nem gyanakodott:

— Miért nem mondta ezt nekem előbb? Miért nem vallotta meg az igazságot, mikor Candalenétől jöttem önhöz? Mindent megértettem, mindent megbocsátottam volna. Most pedig már késő . . . Azt akarja, hogy elintézzem ez ügyet? Az, sajnos, nem függ többé tőlem Hogy bocsánatot kérjek a kiállítás előtt? Soha! Az lehetetlen! . . .

— Lehetetlen! kiáltott Juliette, kezét tördelve, lehetetlen. És még azt mondja, hogy szeret engem.

A büszkeség beszél önből, Raymond, és nem a szive . . . Ha valaha jó és gyöngéd voltam ön iránt, ha ismét hisz bennem, ha igazán megbocsátott nekem, ha szeret, kérem, kényszeritem, hogy hallgasson meg és engedelmeskedjék.

És tovább beszélt, még jobban közeledve hozzá, ostromolva őt könyörgésével, nézésével és egész valójával, belé sugallva akaratát a végtelen vágyódás ama szuggesztíójával, melylyel szemben a leghatározottabb ellentállás is tágit és enged; míg végre Raymond megszólalt az olyan férfi hangján, a ki mindenről lemond, a mit csak büszkeségéből engedhet:

— Ön akarja . . . Ezt még megtehetem, de többet ne kívánjon tőlem Irhatok Poyanne urnak egy levelet, sajnálkozásomat fejezve ki, hogy oly szavakra fakadtam vele, a kiváló emberrel szemben. Igérem, olyan lesz a levél, hogy beérheti vele. De ha nem elégszik meg ezzel és még ezután is fegyveres elégtételt követel, meg kell neki adnom, és meg is fogom adni.

— És mikor küldi el ezt a levelet? kérde Juliette lihegve. Most rögtön?

— Ha kívánja, most rögtön, felelt Casal, szavamat adom önnek.

— Köszönöm, köszönöm! kiáltott az asszony. Mily jó ön, mennyire szeret engem! — Most már az ő dolga volt rábirni Poyannet, és nem kételkedett többé, hogy ha Raymond megírta levelét, sikerülni fog lecsittítani a gróf gyűlölségét az esti találko-

záson. Ime, most csak jelenlétével is le tudta győzni haragját, féltékenységét és kevélységét ez embernek, ki az első pillanatban oly kegyetlenül támadt rá. A nagy hála érzése és a sikeres könyörgés után való akaraternyedés közepett sirva fakadt és ereje elhagyta. Még mindig fogta a fiatal ember kezét, miután oly forró köszönetet mondott neki. Raymond érezte remegését és félni kezdett, hogy ismét rosszul lesz, mint azon az utolsó látogatáson. Fölfogta egyik karjával és Juliette nem utasította vissza. Ismét vállán látta nyugodni ezt a bánattól megfogyott, halvány arcot, melyen a könnyek között a megelégedésnek szinte gyermekes mosolygása ragyogott, mintha ez a veszedelmes megadás, annyi küzdelem után, kimondhatatlan halálos édességgel árasztaná el ezt a szegény, megkínzott szívet. Meg merte czirógatni e megsoványodott arcot, mely nem huzódott el tőle, ajkával merte illetni e remegő ajkat, mely nem védekezett e csók ellen. — Vajjon az az ideges mámor volt-e ez a nőben, mely a félelem nagy rázkódásai után szokott következni? És a férfiban az a csodálatos, szomoru és hatalmas hevület támadt föl, melyet az a bizonyosság kelt bennünk, hogy más birta azt, a kit szeretünk? Vagy mindkettőjüket a sors tragikumának, az élet nyomoruságának az a sötét érzése fogta el, mely rejtelmes, legyőzhetetlen erővel a kék mámore felé viszen? Avagy csak a szerelem parancsoló, zsarnoki láza uralkodott rajtuk, az a láz, melyben hiába tiltja az ész, a sors,

az akarat és a kevélység, ha elérkezett a döntő percz, a karok összefonódnak, az ajkak egyesülnek, és a lelkek összeelegyednek az érzékeken által! Raymond kivonszolta, kivitte őt a szalonból, hol oly fájdalmas dolgokat beszéltek; és Juliette nem védekezett ellene. És mikor később, sokkal később kiment e palotából, hova az aggodalomtól örülten érkezett, már odaadta magát ez embernek, a kitől azt jött kérni, hogy mondjon le bosszújáról. — Casal kedvese volt!

VI.

Az útvesztő utolsó kanyarulata.

A régiak híres aforizmája, hogy a szerelem után minden élő állat szomorú, nem csupán mint fiziológiai és természeti igazság való. Hogy úgy mondjuk, való mint társadalmi igazság is, mert mindig oly kínos a szenvedélytől mámoros gondolkozásunk fölébredése és visszaszerzése önünknek, ki azt hitte, hogy odaadta, pedig csak oda kölcsönözte magát. És ismét meg kell magában találnia az embert, ki jár-keel, mesterséget folytat, érdekeket hajszol, szerepet játszik, kötelességeket teljesít. A szerető asszonyból, kire nézve e világon nincs más, mint kedvese, át kell változni előkelő hölgygyé, a kire száz súlyos robot nehezül: a házvezetés, a látogatások viszonzása, a megőrzendő hírnév és a mindennapos élet számtalan hitvány, apró gondja. Az még boldog, a ki hazatérve, nem kénytelen hitvesi csókot adni a férjnek, és gyermek czirógatását érezni az arczon, mely még mindig lángol a tiltott boldogság lázától! És ha csak legalább az ideál e borzasztó visszazuhanása a valóságba kiméletes foko-

zatossággal történnék! Dehogy történik! Leggyakrabban elég hozzá egy potom csekélység és pillanatnyi idő is. Ez esett meg Juliettetel is, a ki Casal karja közt mindent feledett, s aztán helyzetének kegyetlen igazságát egyszerre a legbrutálisabb közönségességü dolog révén tudta meg. Bérkocsiját a kapu előtt hagyta és a kocsis, megunva a várakozást, leszállott a bakról. Föl s alá sétált kocsija mellett; nehéz csizmája alatt döngött a kövezet. Mikor megismerte a házból kilépő vendégét, joviális jó képpel sietett kinyitni a kocsi ajtaját; Tillièresné a becsületes ábrázat széles mosolygását a legsértőbb gúnynak vélte és az izgatottságtól csaknem elfojtott hangon hamis adreszt mondott, egy faubourg-saint-honoréi illatszeres bolt czimét, mely épp eszébe jutott. Visszaemlékezett arra, hogy e bérkocsit inasa hozta. Ha ennek a csufondáros nézésü kocsisnak az a gondolata támadna, hogy nyomozza kilétét? Ha beszédbe elegyednék cselédeivel és elmondaná nekik ezt a két óráig tartó látogatást? — Milyen látogatást és kinél . . . Erre az egy gondolatra a szégyen bibora borította el arcját és egész valója megmerevedett az elszörnyedéstől, melyhez foghatót még nem ismert. Először vette észre azt az új dolgot, azt a jóvátehetetlen dolgot, a melyet sohasem hitt volna lehetségesnek: — hogy neki új kedvese van, neki, Tillièresnének. És mikor adta meg magát neki? A párbaj előtt, melyet ő miatta vív két ember, a ki most már egyenlő jogot formálhat ő reá. Idegei-

nek még mindig tartó lázas rezgése egyszerre űrült szégyenné változott át. A bérkocsi megállt a parancsolt helyen. Tillièresné kiszállt és nem mert a kocsisra tekinteni, mikor megfizetett neki; nem mert a boltba lépni, nem mert ránézni a járókelőkre sem. Azt hitte, hogy bűnös kalandja homlokára van írva, hogy meglátszik szemében, hogy elárulja minden mozdulata. Ugy ment egynéhány lépésre, mintha kémeket érezne nyomában. Hátat fordított a rue Matignonnak. Észre sem vette, hogy kiért a diadalív felé vivő széles utak egyikére. Az est már elsötétítette az eget, a gázlámpák fehér lángjai kezdtek kigyulni. Órájára pillantott: már csaknem kilenczed-félre járt.

— Istenem! gondolta magában, az anyám már több mint egy órája vár! Mennyire aggódhatik miattam! És mit mondjak neki? . . .

Bizony, mit mondjon neki! Elszörnyedésében maga elé képzelte a félig süket öreg asszonyt, kinek éles, mélyreható pillantása úgy tud olvasni az ő szívében, a nagy szeretet szinte természetfölötti éberségével. Rémülete oly nagy volt, hogy az ájulás környékezte. Egyszerre oly végső csüggedés fogta el, hogy kénytelen volt leülni egy üres padra. A földult lelkekben ilyenkor szokott megfoganni az öngyilkosság hirtelen szándéka, melyet aztán a család sohasem tud megmagyarázni: és Juliette önkéntelenül a halálra gondolt. Csak oda kellett volna inteni a mellette haladó bérkocsit, hogy a legköze-

lebbi hidhoz vitesse magát. Képzelete lefestette a folyó zöld vizét, a mint mélyen, csöndesen hömpölyög a napszállat homályában. És ez az energiás asszony, ki élni akart és megszokta, hogy uralkodjék magán, érezte a nagy nyugalomnak ama csábítását, mely ugyanezen a helyen, ugyanilyen szomorú napszállatkor, már nem egy nyomorult teremtet: éhes koldus-asszonyt, cserben hagyott leányt, féltékeny szeretőt ejtett kísértetbe. Minden nagy szenvedés, akár testi, akár lelki, át szokott menni ezen a sötét kísértésen; minden kín fölébreszti a szivben a megsemmisülés után való vágyódást és vannak gyötrelmek, melyekben a főúri hölgy és az utczai csavargó némberegyenlő. De Julietteben e nagy erkölcsi vereség után is élt a kötelesség megszokott gondolata és rá gondolt azokra, a kiknek ő reá szüksége van. Villámgyorsan képzelte maga elé, hogyan viszik haza holttestét és anyja mily kétségbeeséssel borul rá. Ez a képzet oly elevenen varázsolta elébe Nançaynét, hogy azt mondta magában: »Nem okozok neki ilyen fájdalmat«, aztán hirtelen fölkel:

— Édes, kedves mamám! Neki nem szabad megtudnia semmit. Lesz elég erőm.

És most már oda merte inteni a mellette menő kocsit, de nem azért, hogy a Szajna partjára vitesse magát. Eltökélte, hogy bátran haza megy és még egyszer hazudni fog, legalább egyet megkimélni azok közül, a kik őt szeretik. A többiekre: Poyannera, Casalra, Gabriellere már mennyi bajt hozott! »Megint

hazudni!» mondá magában. Bizony mennyit hazudott már, mióta az összebonyolódott érzelmek ez útvesztőjében tévelygett! De mi volt ez a lelkimardosás ahhoz a teherhez képest, mely most lelkiismeretére nehezült! Megfeszítette elméjét, hogy egy mesét találjon ki itt a kocsiban és ennek a fejtörésnek legalább megvolt az a haszna, hogy fölébredt ideges mámorából, melynek első foka a szerelem önfeledt örülete volt, utolsó foka pedig a féktelen kétségbeesés. Végzetes zsákutczába került, de itt legalább valami határozott baj miatt szenvedett, a min lehet okoskodni és nem zaklatta többé az az örület, melyben az emberi természet kijő a sodrából és elvesziti még szenvedésének méltóságát is. Egyébiránt nem törte valami nagyon a fejét. Az anyja számára kitálalt történet igen egyszerű volt és illett hozzá földult arca, bágyadt szeme és egész valójának látható összetöröttsége.

— Gyalog jöttem haza, hogy járjak egy kicsit, mondá, de oly rosszul lettem az utcán, hogy bevittek egy patikába. Nem akartam megrémíteni édes anyámat, azért nem engedtem, hogy ide jöjjenek hirül adni a dolgot.

— Rögtön hívjanak orvost, szólt Nançayné, sokkal jobban megijedve leánya aléltságán, semhogy gyanakodjék. Szegény gyermekem, arczod egész elváltozott, és te még rám gondoltál. Mily jó vagy! . . .

És szeretettel csókolta őt össze, nem is sejtve, hogy Juliettenek fáj ez a nagy hiszékenység.

— Már jobban vagyok, felelt a fiatal asszony és a doktor ráér eljönni holnap reggel is, ha rosszul tölténém az éjszakát Talán jó lesz, ha lenyugszom egy kicsit.

— Eredj, eredj, édesem, mondá Nançayné. Majd én beszélek Gabriellelel, a ki már háromszor járt itt, és azt mondta, hogy kilencz felé megint eljő . . . Van valami mondanivalód neki?

— Nincs, kedves mamám; kérem, mondja meg neki, hogy igen betegen jöttem haza, és nem várhattam meg . . . Nincs erőm semmihez.

Ez a sóhajlás legalább nem hazudott. Energiájának arra a végső megfeszítésére még képes volt, hogy anyja szemébe nézzen. De hogy Gabriellet lássa, a ki Casalról beszélne és főkép hogy Poyanne-nal találkozzék a kitüzött órában, kilenczkor, — azt már nem birta. Holnap, ha visszanyerte erejét, majd uralkodni fog magán. De most magányosságra volt szüksége, bár tudta, hogy mily kísértetek fogják meglátogatni az álmatlan éjszakán. Mindazáltal nem tette számítás tárgyává a fájdalmat. A lelki drámák e legnagyobb válságaiban a szerelmes olyan, mint a katona ütközetkor. Nem érzi a sebeket és meg sem kísérti elhárítani a csapásokat. Juliette minden áron tisztán akart belelátni önmagába. Az imént elkövetett tettét bizony nem fontolta meg előre. Hogy odaadta magát Casalnak, oly teljesen, oly föltétlenül

váratlan volt, hogy órákba tellett, míg maga is elhitte, míg megértette a valóságot; és mikor sötét szobájában lefeküdt, mindig csak ez az egy gondolat forgott fejében: »Raymond kedvese vagyck!« Valóban az volt! Ez a mellén beteg gyermek módjára keresztbe tett két kar ölelte Casalt. Ez az ajk, mely most mindig ezt sohajtja: »Könyörülj rajtam, Istenem!« ez az ajk adta vissza csókjait. És e csókok még mindig égették őt, lángoló szenvedélyt keltve emlékükkel valójának legbensejében. Mely szédület döntötte e vétekbe? Mely végzetes erő vitte e ház, e szoba, e jóvátehetetlen percz felé, mikor gyöngeségében nem birt ellentállani annak, a kihez csak könyörögni jött? A délután jelenetei egymás után vonultak el lelke előtt: magányos sétája a kertben, Gabrielle jött, a beszélgetés Poyannenal, a kocsizás, aztán hirtelen eltökélése, hogy Casalhoz megy. Bukásának rémitő gyorsasága növelte szégyenét és döbbenő kétségbeesésében fenszóval ismételtette, oly hangon, mely mintha nem is lett volna az övé:

— Megvetem magamat! Megvetem magamat!

De a megvetés, a lelkimardosás közepett vergődés s a könnyek, melyekkel önmagunkat siratjuk, mint a haldokló, csak vezeklés, de nem a hiba jóvátétele. A dolog megtörtént s vele jártak a közvetlen következmények. Holnap szembe kerül Poyannenal. Az igazi nemesség, — érezte, — azt parancsolta neki, hogy mondjon meg mindent, vallja meg elté-

velyedését, elszenvedni készen megérdemlett büntetését, mely nem lehet más, mint a végső szakítás. Elképzelte e borzasztó vallomás részleteit: Henry arczán a gyötrelmet és pillantását, mikor ezeket hallja. És kimondhatatlan rémülettel vette észre, hogy bár megcsalta e nemes jóbarátot, nem halt ki szivéből a beteges érzékenység ez ember fájdalmával szemben. Arra a gondolatra, hogy e gyónás kegyetlenül megtépné Henry lelkét, meghátrált és azt mondta magában:

— Nem, nem fogom neki megvallani soha!

Vajjon ne szakíthatna vele e vallomás nélkül is? Mert most már szakítani kellett. Hogy Poyanne kedvese maradjon, miután a Casalé volt, oly nagy aljasság, a meddig ő sohasem sülyedhet. Egyszerre két szeretője nem lesz soha! — Pedig most, sajnos, kettő volt egyszerre. Az elsővel szemben még nem tisztázta a helyzetet, mikor odaadta magát a másiknak. Mind a kettő jogosan mondhatta ugyanabban a perczben: »Én Tillièresné szeretője vagyok« . . . Hogy lelkiismerete előtt lemossa magáról a szennyet, így szólt önmagához: »Ez a párbaj örjített meg. Fejemet vesztettem. Ha nincs ez a dolog, sohasem látom viszont Casalt. Soha! Soha! . . . De legalább megakadályoztam a párbajt . . .« Vajjon csakugyan megakadályozta-e? És most egyszerre uj rettegés fogta el. Mióta Casal azt az ígéretet tette, mindig úgy okoskodott, mintha a levélbeli bocsánatkérést Poyanne már elfogadta volna. Csakhogy elfogadja-e?

Bizonynyal elfogadja, ha — mint tervezték — kilencz órakor beszélhet vele és hathat rá. De im meghátrált e találkozás elől. Csalása már meghozta gyümölcseit. Ha most a párbaj megtörténik, ő kétszeresen felelős. Pedig meg fog történni. Mint az ily pillanatokban mindig: ez összekinzott képzelem egyszerre a legrosszabbat sejtette. Ujra föltámadt benne délutáni aggodalma, melyet még növelt az az irtóztató gondolat, hogy e párbajban két kedvese fog fegyveres kézzel szemközt állani, és hogy ő mind a kettőért remeg. Mikor az egyikre gondolt, önkéntelenül azt érezte, hogy a kék láza égeti karjai között; a másik pedig, a kit megcsalt, szívének gyökeréhez ragaszkodott, a melyek annál fájdalmasabbak voltak, mert ő maga is ki akarta tépni. Sajnálta őt az új sérelemért, melyet most ráért, és ez a sajnálkozás csak növelte lelkimardosását. Ah, mily gyűlöletes, mily bűnös dualizmusa ez a léleknek! De hogyan lehessen ereje diadalmaskodni rajta, mikor annyi őszinte küzdelem után, hogy egységes legyen élete, épp ma tette meg azt, a mi eddig csak szívében volt. Lelkiismeretes ügyekezetének volt az a szörnyű eredménye, hogy Casal is oly jogokat formálhatott iránta, mint Poyanne. Hogyan lehessen ezt orvosolni, vagy csak meg is érteni?

— Nem igaz, ismételtette magában, az nem igaz, hogy két kedvesünk lehet, mert nincs két szerelmünk. Vagy az egyiket vagy a másikat szeretjük.

Hiába hajtogatta magában a lelkiismeret e szavát, és hiába ragaszkodott hozzá oly dühvel, mint az olyan ember, a ki érezi, hogy diadalmaskodik rajta a bűnös kísértés, melynek nem akarja magát megadni; csak szüntelenül folyt benne a két érzélem ellenkező munkája, s a két érzélem nem hogy pusztította, de szította egymást; mindehhez pedig járult a két barátját fenyegető veszély víziója. Reggel fölébredve lázas, baljóslatu látásokkal teli álmából, a remény egy sugara csillant meg benne. Este egy levelet hoztak számára, azzal a kéréssel, hogy rögtön juttassák kezéhez. Megismerte Casal irását. Reszketve szakította föl a borítékot. A levélben ez volt:

Kedden este.

Szavamnak álltam, bájos barátnőm, és irtam P. urnak. Ez a levél, mely oly nagy önmehtagadásomba került, bizonyíthatja, mi mindent nem teszek meg az ön kedvéért. E levélke egyszersmind ki akarja fejezni nagy hálámat ön iránt, és azt kérdezi: vajjon nem sajnálja-e nagyon azt, a mit értem tett. Ha, mint remélem, a dolog kiegyenlítődik, két órákor elmegyek önhöz, hogy mindezt magam mondjam el. Ha biztosan tudnám, hogy ön ugyanaz lesz, a ki ma volt, azt kérném, hogy jöjjön el a rue Lisbonneba, meghallgatni ezeket és egyebeket is. De elismerem, hogy ez nem lenne okos dolog. Vajjon remélhetem-e, hogy ha nem is oda, de valamely biztosabb

helyre eljön, hogy elmondhassam, mennyire szeretem önt.

RAYMOND.

(Másolat.)

Tisztelt uram,

Oly párbaj előtt, mint a holnapi, a lépés, melyet megkoczkáztatok önnél, esetleg furcsa magyarázatokra adhatna okot, ha épp úgy nem bizonyítottam volna be bátor ember voltomat, mint ön, és ha nem jegyezném meg, hogy ha épp úgy akarja, akár a tudomásulvételt is megtagadhatja e levéltől. Ha nem akarja elfogadni, vegye úgy, mintha nem irtam volna. De én mégis megnyugtatom a lelkiismeretemet. Az önhöz fogható tehetségű és karakterű férfiak sokkal ritkábbak hazánkban, és életük sokkal drágább, semhogy a legkisebb szégyent is érezném, mikor kijelentem, hogy sajnálom az indulatosságot, melyre magamat tegnap este ragadtattam. Ismétlem, tisztelt uram, hogy lelkiismeretemnek engedelmeskedem, mikor ezeket írom és hogyha ön ez elégtételt nem ítéli elégségesnek, rendelkezésére vagyok, a megállapodás szerint. Bármint döntsön is, ez kiváló tiszteletem bizonyága.

CASAL.

— Henry nem utasíthatja vissza az ilyen bocsánatkérést, mondá magában a fiatal asszony, miután újra és újra végig olvasta ezt az egy papi-

roson egymás mellé irt két levelet. Ez az egymás mellé írás volt az első kissé durva, sőt talán sértő impressziója, mióta Casalt megismerte. Juliette azt szerette volna, hogy Raymond ne elegyítse össze ilyen természetes módon érzelmeinek kifejezését és vetélytársának emlékezetét. Ez csak egy árnyéklat volt, de a nők, kik megérik az árnyéklatokat, és pedig mindig megérik, mint a hogy ez is, még e nagy válság közepett is: fájt neki ez az összeelegyítés, meg az új légyott kérése Raymond levelének végén. A látszólag tisztelettel teljes szavakból kiérezte, hogy ennek az embernek joga van ő hozzá, mint egy szeretőhöz, a kivel még nem vagyunk bizalmasak, de a kiről tudjuk, hogy nem tagad meg semmit. De vajjon azt szerette volna-e, hogy Raymond az ő személyének ajándokát csak úgy tekintse, mint holmi kalandot? És ez a levél nem bizonyítja legalább azt, hogy Casal viszonyuk komoly voltában hisz? De ez a gondolat, a helyett, hogy az őszinteség bizonyítékának lássék, miért sértette őt teljes valójában? A Poyannehoz intézett levél másolatában nem volt-e meg annak a bizonyossága, hogy ez az ember engedelmeskedik akarátának, jóllehet oly nagy önmegtagadásába kerül? Egy pillanatig föllázadt maga ellen, észrevevén, hogy nem hálás többé e lépés miatt, mely a párbajt okvetlen megakadályozza. Egyenkint újra végig olvasta e bocsánatkérő mondatokat és igyekezett meggyőzni magát, hogy hatásuk biztos.

— Megmentettem őket! mondá magában. Bám is én, hogy magam elvesztem.

E reménységgel azonban még mindig fájdalmas nyugtalanság párosult. Nem állhatta meg, hogy tíz óra felé, holmi ürügy alatt, ne küldjön Poyanne lakására. Biztosan akarta tudni: nem távozott-e hazulról a gróf. Mikor meghallotta, hogy Poyanne kora reggel elment, nem mondva meg: mikor fog visszatérni, reménye egyszerre lecsappant és nyugtalansága nőttön-nőtt. Hiába vigasztalgatta magát: »Bolond vagyok, hiszen ha el is intéződött az ügy, beszélni kell segédeivel.« Rettenetes szorongását se-hogy sem tudta leküzdeni. Mit tegyen? Casalhóhoz is elküldjön? Soká gondolkozott ezen, sőt többször belefogott levél írásába is; de még sem volt bátorsága. Végre Candalenénak akart írni, mikor az ajtó föltárult és Gabrielle lépett be rajta. Juliette nem kétségeskedhetett többé, mikor meglátta hű barát-nőjének földult arcát.

— Verekszenek? . . . kiáltá.

— Csakhogy végre láthatlak, mondá a grófné, nem felelve egyenesen e kérdésre, melyet alkalmassint csak a félelem kitörésének tartott. Tegnap délután bizonyosan rábeszélni ügyekezte Poyannét . . . De rögtön sejtettem, hogy nem boldogultál, mikor meghallottam, hogy mily állapotban érkeztél haza . . . Igenis, verekszenek. Most már biztos vagyok benne.

Tegnap este Louis asztalán láttam a pisztolytokot, a melyet lepecsételve hoztak Gastinnetől . . . És mikor ma reggel nyolcz órakor elment hazulról, ez a tok már nem volt ott . . . És mint a kapusomtól tudom, Louis a kocsisnak azt mondta, hogy hajtson Casalhoz . . . Egész reggel vártam visszatértét, hogy megtudhassam mi történt. Mikor azonban tizenegy óráig sem tért haza, nem birtam többé magammal és iderohantam, hogy megtudjak valamit. De mondd, mit tudsz te?

— Csak azt tudom, hogy Raymond megsértette Henryt és ebből kerekedett az egész affaire. Szent Isten, ha elgondolom, hogy egyikük talán meghal épp most, és én vagyok az oka! Menjünk, Gabrielle, gyere velem. Menjünk. Hátha még van idő? . . . Kapusod megmondta, hova ment Louis . . . Megkérdezzük vagy a Casal vagy a lord Herbert kapusát. Mert valahonnan csak indulniok kellett . . .

— Ez képtelenség, szólt Candalené. Először is későn érkezénék, még ha tudnók is, hova kell menni . . . Aztán nem türhetem, hogy ily lépéssel alázd meg magadat, mikor ugy se lenne semmi haszna . . . Gondold meg, lelkem, hogy a mi nevünk kötelez . . . Édes Julietteem, légy büszkébb és bátrabb.

— Ej, nincs most szó az én nevemről és az én büszkeségemről! kiáltotta szilaján Tillièresné. Arról van szó, hogy ők ne haljanak meg.

— Hallgass, szólt a grófné, jönnék.

Csakugyan az inas lépett be. Az az egyszeri dolog, a mit mondott, oly borzasztó jelentőségű volt e pillanatban, hogy a két asszony elszörnyedve tekintett egymásra.

— Poyanne gróf ur van itt és kérdezteti, hogy méltóságod elfogadhatja-e?

— Bocsássa be, mondá Juliette. Eredj hálószobámba, folytatta Gabriellehez fordulva . . . Talán szükségem lesz, hogy itt légy . . . most rögtön . . . Jaj, hogy reszketek!

Valóban alig tudott megállani a lábán. Ha a párbaj megvolt, Poyanne sértetlenül került ki belőle. De a másik? Pedig a párbaj megtörtént. Azonnal meglátta, mikor rápillantott a grófra, ki nagyon halaványan lépett be, fekete kabátban, mely arra való, hogy ne legyen jó célpont. Juliette feléje rohant, nem törődve azzal, hogy Henry mit gondol az ilyen fogadásról:

— Nos? . . . szólt alig hallható hangon.

— Nos, felelt Poyanne egyszerűen, megvere-kedtünk . . . És én itt vagyok. De, folytatta halkabban, szerencsétlen kezem volt . . .

Az asszony, szemében az örület lobogásával pillantott rá:

— Megsebesült? . . . kérdé. Meg . . .

Nem merte kimondani a szót. A gróf lehaj-totta fejét, mintegy igent mondani a kérdésre, melyet az asszony ki sem ejtett. Juliette fölsikoltott. Ajka vonaglott és most már szilaján ejtette ki ezt

a szót: »Meghalt!« Megsemmisülve roskadt le egy székre, két tenyerébe temetve arczát és oly görcsös zokogásra fakadt, mintha az ő lelke is el akarna szállani a nyögésben, mely gyöngé melléből kitört. Poyanne egynéhány pillanatig csak nézte kegyetlen zokogását. Végtelen szomorúság látszott arczán. Aztán vállon érintette az asszonyt:

— Hát még mindig tagadja, hogy szereti őt? mondá a nagy lelki szorongás ama hangján, a melyet Tillièresné sohasem birt elviselni. Csakhogy ebben a pillanatban ez a nő talán még azt sem tudta, hogy ő ott van. Ne sirjon Juliette, folytatta a gróf, és bocsássa meg, hogy így próbára tettem. De tudni akartam, mit érez ön igazán. Nem, nem halt meg. Megsebesült, de csak a karjába ment a golyó, s azóta már az orvos bizonyosan ki is vette. Élni fog . . . Különben bánom is én, akár él, akár hal. Ön élve is, halva is szereti őt, engemet pedig nem szeret többé . . . Csak ezt akartam megtudni, meg azt, hogy milyen mély az ön érzelme . . . Hazudtam önnek, először és utólszor életemben. Már is megszenvedtem érte. Még pedig keservesen, mert láttam, hogyan siratja őt . . . Keserves ez, de még sem oly keserves, mint a mult napok rettenetes kétsége! . . . Ne szóljon. Én nem vádolom önt . . . Hiszen talán maga sem tudta, mennyire szereti őt . . . Most már tudja, és tudom én is.

Mind a ketten elhallgattak. A kétségbeesés kitörése, mely Julietteet akkor érte, mikor azt hitte, hogy Casal meghalt, valami bódultsággá változott, és ez a bódultság nőttön-nőtt, a mint Poyanne beszélt, elmondva a párbaj eredményét és sarokba szorítva kedvesét, mintegy lenyügözve őt a kérlelhetetlen, elvitathatatlan igazsággal. Hosszú hónapok óta először tisztázódott közöttük a helyzet, és a fiatal asszony először győződött meg Casal iránt való szerelméről, melyet mindig erőnek erejével tagadni akart. E bizonyosságot önmaga ellen megadta már akkor, mikor a gróf első szavaira összezúzta, elragadta a fájdalom, nem levén többé ereje hazudni, annyira beleunt önmagába, annyira beleunt tehetlenségébe és szívének csúf kétszínűségébe, melytől már oly régtől óta vergődött. Ott ült, lesütött szemmel, összekulcsolva kezét a térdén, mint az ítéletet váró bűnös, — sokkal bűnösebb, semmint sejtette ez ember, ki ott állt, szintén nem levén ereje, hogy szóljon. Némely kiejtett szó hatása oly helyrehozhatatlan, hogy mikor elhangzott, szeretnénk elrohanni, messze, mentől sebesebben, hátra se tekintve. De mégis csak ott maradunk, s a beszéd ilyenkor hasonló az arénában holtra sebzett bika botorkálásához, a mint a beléütött gyiklesővel sebében vándorog, és minden mozdulata csak mélyebbre meríti a gyilkos vasat. Tillièresné szólalt meg először könnyörgő hangon :

— Igaz, nagy időtől óta leküzdhetetlen lelki háborgásban vergődöm. Az is igaz, hogy önnek joga van elítélni engem, mert mindent elkövettem, hogy eltitkoljam ön előtt e küzdelmeket. De az is igaz, folytatta egyre jobban nekiheevülve, hogy ön egy pillanatig sem szünt meg kedves lenni nekem; oly kedves, hogy ha csak egy perczig is láttam szenvedni, ellenállhatatlan vágyódás támadt bennem, megvigasztalni, meggyógyítani önt. Sohasem tudtam elképzelni a boldogságot az ön boldogsága nélkül. Sohasem hazudtam, mikor azt mondtam, hogy oly szükségem van az ön szeretetére, mint a levegőre! . . . Nevezze ön a hogy akarja ez érzelmet, mely önhöz köt és lehetetlenné tette elfogadnom a szakítást, mikor ajánlotta nekem . . . De tudja meg, hogy ez érzelem őszinte volt, őszinte most is, és én számítás nélkül engedelmeskedtem neki! Legalább ezt ismerje el, Henry. Ne higgye, hogy komédiáztam önnel . . .

— Az egész csak az, szólt közbe Poyanne, hogy ön félt szenvedésemtől. Nos, nézzen rám . . . Most már mindent tudok, — és mégis élek és élni is fogok. Nem vagyok többé oly fiatal, hogy le ne tudjak mondani a boldogságról. De az ember az én koromban is éhezi és szomjuhozza az igazságot; és az az igazság, Juliette, hogy ön nem szeret engem többé, hanem mást szeret. Azért akartam döntő, megezáfolhatatlan bizonyosságot szerezni, hogy jogom legyen szemrehányás, keserűség nélkül ezt mondani:

Ön szabad. Használja szabadságát a hogy akarja. . . . Minden, minden jobb, ez erkölcsi gyöngeségnél mely oly régtől óta megakadályozza önt, hogy bátran tekintsen szívébe; minden jobb e könnyörületnél, mely nekem úgy fáj, az ellentétes érzelmek között való habozásnál, a mely mire vitte önt? Arra, hogy a leghalálosabb sértéssel illessen engemet, kinek vonzódását mégis becsüli.

— A leghalálosabb sértéssel? . . . ismételte Til-lièrené.

Mit hisz hát Poyanne Casallal való ismeret-ségéről? Mit mondjon neki? Reszketve nógatta:

— Magyarázza ki magát . . .

— Olvassa el ezt a levelet, szólt a gróf, oda-nyujtva neki egy papirost, melyen Juliette tévedező szeme meglátta Raymond irását és ama sorokat, melyeknek másolatát tegnap megkapta. Olvassa el és feleljen. Kész vagyok mindent meghallani, és önnek kötelessége, hogy mindent megmondjon. Ön kívánta tőle, hogy e bocsánatkérést írja nekem? Mert magától sohasem tette volna.

— Én kívántam, felelt Juliette, miután egy darabig küzdött magával. Bocsásson meg Henry, örült voltam. Ön kegyetlenül utasított vissza enge-met, nem volt többé más reményem, mint hogy ezen a réven akadályozzam meg a párbajt.

— És nem gondolta meg, hogy ha elfogadom ezt a bocsánatkérést, ez az ember azt hiheti, hogy féltem tőle és én unszoltam önt e lépésre?

— Nem, Henry! kiáltott Juliette, higgye meg, hogy ő ilyesmire egy pillanatig sem gondolt. Ismeri az ön bátorságát; aztán elég volt csak rám tekintenie, hogy lássa kétségbeesésemet, örületemet . . .

— Ej, mondá a gróf, hát önök találkoztak tegnap?

— Találkoztunk, felelt az asszony, ismét nagy benső küzdelem után.

— Itt? kérde Poyanne és látszott rajta, mily nehezen tudta megformulázni ezt a kérdést.

— Nem itt, szólt Juliette, az olyan nő eltökéltségével, a ki megunta a sok színlelést és most már inkább elvész, csakhogy ne legyen kénytelen tovább is csalni.

— Hát nála? . . .

— Nála.

Egymásra néztek. Az asszony sápadt volt, mintha halódnék. És a mártiromságnak oly kifejezését láthatta az ember arcán, hogy ismét föltámadt benne az az ösztönszerű szenvedélyes sajnálkozás, mely annyiszor bénította meg benne az öszinteséget. E döntő pillanatban érezte, mint az éjjel is, hogy eltévelyedésének megvezeklése csakis a teljes gyónás lehet. Ez ismét nemes érzelem volt és érezte, hogy újra tisztelheti magát, ha megbűnhődött. De visszarettentette a nagy szenvedéstől való félelem és rimáncodva szólt:

— Ne ítéljen el pusztá látszat után . . .

— Juliette, mondá Poyanne, megfogva kezét; és oly nyers hangon folytatta, a minőn még sohasem szólalt meg: Esküdjék meg, hogy semmi olyas nem történt ez ember és ön között, a mit nem mondhatna meg nekem . . . Én kész vagyok fölaldozni magamat boldogságának, átengedem önt neki, ha szereti őt. De az a gondolat, hogy ez előtt a párbaj előtt . . . Nem, az lehetetlen . . . Esküdjék, esküdjék meg.

— Semmi sem történt közöttünk. Esküszöm, szólt Tillièresné megtört hangon.

A gróf végigsimitotta szemét, mintha egy borzasztó látomást akarna elűzni; aztán szeliden, szomorún így szólt:

— Látja, mivé tehet a féltékenység egy derék szívet. Bocsássa meg nekem ezt a sértő gyanut . . . Ez lesz az utolsó Nekem nincs többé jogom így szólni önhöz. És nem is volt soha, mert ön, ha olykor hazudott is nekem, oly nemes okokból tette, hogy nem lett volna szabad önt méltatlansággal illetnem . . . Örült voltam egynéhány perczig. Feledje kérem . . . Igérem, hogy barátja leszek ezentúl is, higgye meg, semmi egyéb, csakis barátja Most nagyon izgatott vagyok. Ha megengedi, holnap két órakor eljövök. Akkor majd beszélgethetünk, mert mind a ketten nyugodtabbak leszünk. Isten hozzá . . .

— Isten hozzá! szólt Juliette, alig tekintve rá. Minden nyomasztón nehezedett lelkére: elköve-

tett hazugsága, — a tudat, mily bűnös árulást követett el ez emberrel szemben, ki még féltékenységeben is oly nemes, és vétek gyanánt hányja önmagának szemére a legjogosabb gyanut, — az érzés, hogy most már csakugyan megtörtént közöttük a döntő szakítás, — és a lelkében dúló tusa küzdelmei. Hagyta, hogy Poyanne megfogja kezét, mely ez utolsó szorításban puhának, ernyedtnak érzett. Juliette még mindig látta Henry arcán a mártíromság kifejezését, de most már oly szomorú és gyöngéd volt! Szemében látszott az a végtelen, de panasztalan bánat, mely a legnagyobb áldozatok óráján fog el bennünket, mikor mindent fölajánlottunk annak, a kit szeretünk. Istenem, mennyiszer látta őt aztán maga előtt Juliette, és mennyiszer hallotta elfojtott hangját, a mint távozás előtt még egyszer istenhozzádot mondott . . . Mikor egy negyed óra múlva az aggódó Candalené benyitott a szobába, barátnőjét mozdulatlanul, a kandalló párkányára könyökölve találta. Tillièresné fölkel, hogy utána kiáltson Poyannenak, de aztán elgondolta: »Minek?« és ott maradt állva, maga sem tudva meddig, arra sem gondolva, hogy Gabrielle vár rá, csak azt az egyet érezve, hogy a sors legyőzte, összetörte, leverte.

— Valami szerencsétlenség történt? kérde a grófné, barátnője nagy csüggedését látva.

— Nem felelt Juliette; nincs baj. A párbaj megtörtént . . . Casal jelentéktelen sebet kapott . . . Egynéhány nap múlva bizonyosan föl fog lábbadni.

— Lásd, hogy minden jobban végződött, semmint reméltük. Miért vagy hát szomorú? Mit mondott Poyanne?

— Ne kérdezd, szólt Tillièresné szinte indulatosan; hagyj békén, te okoztad vesztemet. Mert vajjon megtörtént volna-e mindez, ha nem ismertetsz meg ezzel az emberrel, ha nem ejted módját, hogy hozzád és hozzám járjon, s ha nem beszélsz nekem úgy róla, mint a hogy beszéltél? . . . De mikor látta, hogy a szegény grófné szeme könnybe lábbad, nyakába borult, ez örült következetlenségével mutatva leginkább, hogy e pillanatban az érzelmek mely végletei között lebeg szomorú szíve. Gabrielle hiába akarta őt csillapítani szerető babosgatással; és azt sem tudta, hogy mi az igaz oka e lélekállapotnak. Bizonyosan az Henry de Poyannenal való találkozás rázta meg ilyen csodálatos mélyen, mert még arra is csak szórakozottan felelt, mikor barát-nője azt mondta neki: »Tudakozódní küldök Casal-hoz, és azonnal hírt fogsz hallani róla . . .« És midőn a magányosságban újra elmélyedt, lelkét már nem a Raymond képe kísértette. Csak azt látta, hogy Poyanne áll előtte és esküjét kívánja, hogy lelkiismerete tiszta. Csak azt hallotta, hogy ez ember istenhezódót mond neki. Csak azt érezte, hogy látni kívánja őt, beszélni akar vele és meg szeretne mondani neki mindent. Mert minek hazudják még? Miért mutassa meg szörnyű kétszínűségének ez új oldalát? . . . Nem. Ki van ejtve a döntő szó, min-

den lepel szétszakadt. Henrynek annyi habozás után végre volt bátorsága a szakítást emlegetni. Tehát aljas eltévelyedés lenne azt kívánni, hogy e vétkes bizonytalanság, e fájdalmas tétovázás újra kezdődjék. Mit akarhat ő ettől a legemberfölöttibb lemondásig szerető férfitől? Most, hogy odaadta magát a másiknak és élete végre egységessé válhatik: a szívnak mely titka révén fordul vissza esztelenül a felé, a mi reá nézve hónapokon át csak fájdalmak folytonos láncolata volt? E kérdések tolongtak agyában egész délután és egész éjszaka; gondolata azonban nem nyugodott meg egyen sem és nyugtalansága nőttön-nőtt, mikor Poyanne jöttének ideje közeledett . . . Egy óra lett. Aztán fél kettő. Végre elmúlt kettő is . . . A gróf nem jött. Juliette azt kezdte sejteni, hogy valami gyászos dologra határozta el magát. A rue Martignacba hajtatott. Azt felelték neki, hogy Poyanne eltávozott hazulról és nem mondta meg, mikor tér vissza. Tillièresné haza sietett. Henry még mindig nem járt ott. Juliette irt neki egynéhány sort. Az inas nem hozott rá választ. Csak másnap reggel, ismét egy keserves éj után, kapott egy levelet, melynek boritékán Poyanne kezeirását ismerte meg; hirtelen fölszakította és — óh asszonyi szív csodálatos ellentmondásai! — a következőket épp oly mohósággal olvasta, mint negyvennyolcz órával azelőtt Casal sorait,

Passy, délután öt órákor.

Kedves barátnőm,

Megirni azt, a mivel magamnak és önnek tartozom, ide jöttem ebbe a passyi kis lakásba, melyet ön boldogabb időnkben úgy hívott, hogy: »a mi otthonunk« . . . Valahányszor kiejtette ezt az egyszerű szót »otthonunk«, mindig megdobbant a szívem. E szó, fájdalom, oly szeretettel egyesítette magában mindazt, a mi annyi évtől óta egyetlen álmom, szent reménységem volt: azt a képtelen ábrándot, hogy örökké önnel éljek, nyiltan a világ előtt, nevemet odaadva, nem válva el soha, édes közelségében, mely jóvá teszi egész szomorú multamat, sok szenvedésemet, végtelen boldogságával! . . . És most mégis egyedül vagyok itt e rejtekben, melyet ön sohasem fog többé »otthonunknak« nevezni, és nézem e néma tárgyakat, melyeknek mindenike úgy él a szememben, mint egy eleven teremtés. Nézem a fák és tornyok együgyű képével szőttés kárpitot; az alacsony könyves-szekrényt, melynek könyveit együtt olvasgattuk itt; a régi vázákat, a melyekbe én mindig virágot raktam, ha ön jött. Nem lehet búsabb, nem lehet szeretőbb nálam az az ember, kit a halál választott el kedvesétől, és oda támaszkodik a sír rácsára; nem lehet a lelkében nagyobb szomorúság, mint most az enyémben, mikor én is egy sírhoz: multunk sírjához zárandozok . . . Szeretném, ha ez kiéreznék egy kicsit e

levélből, a melyet ön akkor fog olvasni, mikor én már messze leszek Páristól és messze e titkos, kedves rejtektől. Azt szeretném, ha ön nem amaz ember képét őrizné meg rólam, a ki tegnap oly idegenül szólt önhöz, de a jóbarátét, a ki úgy gondol önre, mint én ebben a perczben: kegyelettel, édesen, kimondhatatlan háladatossággal azért, a miért nekem szivéből adott e néma tanúk előtt, a kik látták egyetlen boldogságomat itt a földön. Ön oly nagygyá tette ezt a boldogságot, hogy még ma, mostani haldoklásomban sem tudok, visszagondolva a perczekre, mikor engedte, hogy szeressem, és a mikor szeretett engem, — most sem tudok egyebet mondani, mint ezt a szivemből fakadó szót: köszönöm.

Én nem vagyok háladatlan ön iránt, kedves barátóm, és most, mikor távozom, tudom, hogy engemet is szeret és sohasem hazudott, mikor azt mondta, hogy nem birna szomorúságot látni szememben. Tudom azt is, hogy igen fog busulni, mikor megtudja e levélből, hogy én nagy időre elhagytam Francziaországot. Vajjon igaztalannak fog-e engemet itélni, ha azt mondom, hogy épp irántam való vonzódása miatt nem tudom kellőképen megítélni, hogy mennyire él szívében az az érzelem, melynek kitörését tegnap láttam? Vajjon annyira elragadta önt ez az új szerelem, hogy növekedését nem akadályozta meg az a tudat, hogy mennyire szenvedek én miatta? Most már értem tusakodásait. Az erkölcsi dráma, mely lelkében lejátszódott, most már

oly világos előtttem, hogy meg tudom mérni irántam való vonzódását, és azt is, hogy mennyire nem szerelem ez a vonzódás. Ön oly jóhiszemű volt, hogy ezt még saját lelkiismeretével szemben sem merte megvallani. Büszke teremtés létére nem akart megváltozni. Mert jó, nem akarta, hogy boldogtalan legyek. Mert becsületes, egy pillanatig sem türhette annak a lehetőségét, hogy megcsalja azt az embert, a kit egész élete társának hitt. Fájdalom, igaza volt önnek, Juliette; az oly szivekben, mint az öné, nem egykönnyen bénulnak meg az érzelmek. Ha nem is hallottam volna tegnapi sikoltását, ha nem is láttam volna könnyeit, mikor azt hitte, hogy párbajunk végzetes volt, mégis eleget tudtam volna, mert ismerem önt. De láttam a könnyeket, hallottam a sikojt. És azért távozom, mert éreztem, új szerelmének láttára, hogy nem birnék szemtől szembe kerülni ezzel az érzelemmel. Hogy mint küzdött maga ellen, és mibe került, míg engedett, azt megláttam szomorúságában és örömében, irántam való kiméletében és hallgatásában; én pedig csak az az ember vagyok, a ki szereti önt teljes szívéből, minden erejéből, egész valójából, és a kit ön is szeretett, és a kitől sem nem kívánhat, sem nem szabad kívánnia emberfölötti erőt. Különben is most, mikor már mindent tudok, szabad-e magamat, fájdalmamat és szerelmemet, melyet ön nem viszonzoz többé, közébe vetnem lelkiismeretének és annak, a mi talán boldogítani fogja. Van-e jogom éreztetni önnel beteges érzé-

kenységemet, melyet hetektől, sőt talán évektől óta túrt? Nem, Juliette, számot vetettem magammal, és végiggondolván eddigi életünket, tudom, hogy lebirhatatlan szükség az, hogy ne lássa többé egymást két teremtes, mikor az egyik megszűnt szeretni, a másik pedig még mindig szeret. Ez borzasztó. Ez keserű. Keserű, mint a halál. De csakis ezen az áron válthatjuk meg önmagunk becsülését, és meg kell váltanunk, ha nem csak azért a tiszteletért is, melylyel egy mult iránt viseltetünk; és ez a tisztelet csakis úgy teljes, ha az a mult igazán, végkép, határozottan mult.

Sokszor gondolkoztam ezeken a dolgokon, — már akkor is, mikor Besançonból visszatérve, gyanítani kezdtem, hogy valaki más iránt érdeklődik; de soha annyira, mint tegnap és az éjjel, — sokszor gondoltam e szomorú dolgokra és másokra is. Elszenvedett fájdalomainkban tilos boldogságunk büntetését láttam. Sokkal jobban ismertem vallásos érzelmeit, semhogy ne sejtettem volna titkolt bánata mögött, hogy bántja lelkiismeretét a helyzet, melybe irántam való szeretete sodorta. Mert én voltam a bűnös, és nekem, ki nem vagyok szabad, nekem kellett volna örökre eltitkolnom a szerelmet, melynek örömeiben nem lett volna szabad gyönyörködnöm. És ki tudja? Ha birtam volna önt így szeretni, a homályban és némaságban, buzgóságosan, sanyarkodva, tisztán, talán Az, a ki mindent lát, megjutalmazott volna hűségemért azzal, hogy irán-

tam való szeretetének forrása ne kezdjen apadni. Ki tudja, hogy a lemondásból és erényből alkotott szerelmekben nem leledzik-e valami titkos kegy, hasonló a mély hit kegyéhez, mely megadja, hogy mindig tudunk imádkozni? Ha ez így van, és ha mi kettőnkre bűnhődés végzete nehezedett, azt kérem Istentől, a kiben még vétkezve is mindig biztunk, hogy ítélete csakis én reám, egymagamra nehezedjék. Bár méltó lenne önhöz új barátja, ki elvette tőlem szívét; és bár föl tudná fogni, mely nemes és szép lélek közeledett feléje annyi viszontagságon által. Olyasmit érintek most, a mi épp úgy fájhat önnek, mint nekem. De mégis hadd vallom meg, hogy tegnap óta megváltoztam. Keserűen és keményen beszéltem az emberről, a kiben — valamely különös sejtelem révén — egész boldogságom hóhérvát láttam. Most már nem hihetem, hogy teljesen igazam volt és nem hihetem, hogy ön a szerelemig érdeklődhessék olyan ember iránt, a minőnek én őt gondoltam. Meg akarom és meg tartozom önnek mondani, hogy másképpen ítélem meg ez embert, mióta olvastam mentegetőző levelét, a melyet az ő fajta férfi csak nagyon nehezen írhat meg. E levél meggyőzött engemet arról, hogy igazán vonzódik önhöz és pedig egész másként, mint én gondoltam. Tegnap ugyan nem említettem, de most, hogy ne hallgassam el az igazságot, megmondom: a párbaj színhelyén logikusan ragaszkodott ahhoz, a mit levelében irt: a levegőbe lőtt. A mit most róla mondok,

legyen kiengesztelése a szenvedélyes gyűlöletnek, mely azt sugallta belém, hogy ne fogadjam el bocsánatkérését és halálát kívánjam. És adassék meg nekem a jog, kérni önt, hogy fontolja meg a dolgot, mielőtt tovább haladna mostani útján! Vizsgálja, tanulmányozza az érzelmet, mely ragadja, most, mikor immár joga van engedni saját érzelmének. Ő szabad, fiatal és nem rabja semmi multnak. Önnek áldozhatja egész életét s az ön nemes hatásának révén megváltozhatik. Ha ennek így kell történnie, nem mondom, hogy nem fog fájni, mikor majd meghallom, hogy így alkotta ujja sorsát. De tudja meg, hogy én önt még most is oly önzetlen s a mult napok mártiromságában megtisztult szerelemmel szeretem, hogy a távolban lesz erőm belenyugodni e gondolatba, azzal a békével, a melyről a szent könyv szól: »Békességet adok néktek, az én békességemet, a mely nem ez világról való« . . . az olyan lélek békéjével, a ki mindig szeret, de örökre lemondott!

És most Isten hozzá. — Isten hozzá, egem csillaga, az egyetlen ezen a sötét égen. Isten hozzá, ki éltetett, midőn minden erőmből kifogytam s a kinek azt köszönöm, hogy elmondhatom: én is voltam boldog. Ne féljen: semmi kétségbeesett lépésre nem határozta el magát a férfi, a ki most önnel teli lélekkel távozik, hogy ön boldog legyen és soha többé ne hullasson érte egy könnyet sem. Ez éjtszaka kinos tépelődéseim közepett számot vetettem azzal, a mi nekem még az életből marad és elhatároztam:

hogyan fogom fölhasználni. Legutóbbi politikai kudarczom tanulsággal szolgált arra nézve, hogy legjobb e működésemről is lemondani; és ez a lemondás nem esik nehezemre. Más tér nyílik meg előttem s itt fogom fölhasználni maradék lelki erőmet. Saját fájdalmaink rettentő haszontalanok volnának, ha nem vinnének bennünket arra, hogy a feledést személytelen célokban, eszméink önzetlen szolgálatában keressük. Ama boldog napokból, mikor fenszóval gondolkozhattam ön előtt, sokkal jobban ismeri eszméimet, semhoggy egyebet kelljen mondanom, mint hogy kiköltözöm az Egyesült-Allamokba és megírom azt a nagy szocziális-filozófiai munkát, melynek terve önt annyira érdeklette. A műhöz szükséges tanulmányokat csakis ott lehet megtenni és alkalmasint évek tellenek belé, míg elkészülök velük. Holnap, mikor e sorokat olvassa, kint leszek a tengeren s nem fogok egyebet látni a haboknál, melyek egyre számosabban hömpölyögnek közöttünk. Lemondólevelemet megírtam a képviselőház elnökének. Fontosabb ügyeimet már a párbaj előtt elintéztem Nemes barátunk, a jótékony Ludovic Accragne, sziveskedett magára vállalni egynéhány olyan dolgot, a melynek elintézésére nem értem rá. E szerető barát elsőben is az ön nevét ejtette ki, mikor meghallotta: mire határoztam el magamat. Azt mondtam neki, — kérem, ne hazudtoljon meg, — hogy mi már beszéltünk elutazásomról s ön helyesli. Ezentúl majd módomban lesz, hogy mindig csak önre

gondoljak, végtelen szomorúsággal és szeretettel. Ugy-e fog nekem írni? — de most még ne. Hadd választom én meg a pillanatot, mikor elég erőm lesz lelki haldoklás nélkül önről megtudni mindent. — Fájó, sebzett szívem oly könnyen vérzik! — De a távollét meg fogja gyógyítani azt is, és nem marad meg bennem más, mint egy halhatatlan érzelem, melyet ez egyszerű szavakkal fejezhetünk ki: »Legyen boldog, még kívülem, még nélkülem is . . .« Isten hozzád, édes, ne feledd, hogy szeretlek Mit mondhassak egyebet, ha csak nem az egyszerű emberek megható régi mondását, — de a lelkem legmélyéből: »Isten őltalmazzon meg, egyetlen szerelmem!«

HENRY.

A végső elválások órájában mindig bekövetkezik egy különös tünet, mely a lelki dolgokban igen hasonlatos ahhoz, mikor a szemtől távolodik el valami. Valamely városban jártunk, bebarangoltuk az utcákat, és a házakat körül kőre vizsgálgattuk. Hol ez, hol az a részlet nem tetszett nekünk. Bántott a harmónia ellen való minden vétség: itt egy ház stílusa ellenkezett a szomszéd épület karakterével, amott az idő foga kikezdte a falat, majd egy rosszul restaurált homlokzat bosszantotta szemünket. Aprólékos impresszióink nem készíthettek elő bennünket arra, hogy mily büvöletet fog véghez vinni az általános kép, a melyet most, a hajó födéletén állva

csodálunk, nézve a parti vagy hegyi várost és visszafordulva feléje, — mint a hogy a legenda szerint Boabdil király hátratekintett, hogy még egyszer lássa és sirassa Granadát! Most a napszállat fénye ragyog a városon. Aranyporba burkolja az égnek törő tornyú templomokat, a nagy épületek büszke csúcsait, sőt még a szegénység lakta negyedek alacsony födeleit is. A visszatekintő gyönyörűség, melyet e bámulatos összeséggel szemben érezünk, annak az érzelmenek szimboluma, melyet oly gyakran sugall belénk a halál, mikor kikisérjük a temetőbe egy barátunkat, a ki vétett ellenünk. Lelkének ideális körvonalai oly szépségben jelennek meg előttünk, hogy nem distingválunk többé. A hétköznapi lét hitványságaiból végre kibontakozott valója fölkelte bánatunkat, mely megismeri, hogy mily nagy szüksége volt ő rá a mi lelkünknek. És rá alkalmazzuk azt a nagy, jótékony emberi törvényt, hogy minden jó tulajdonságnak szükségképpen egy épp akkora hibával kell járnia. Immár csak nemes oldalait látjuk. És keserű könnyekkel siratjuk őt, ki iránt életében igaztalanságokat követtünk el. Igaztalanságainkat érezte, de könnyeinket most nem érzi. Gúnyos ellentmondás, melynek a kegyetlen moralisták kajánul örvendenek. Pedig mit bizonyít, ha nem azt, hogy egyedül élünk és halunk, csak nagy ritkán ismerve meg másnak a szívét, és csak nagy ritkán tárva föl saját szívünket. A szakítás abban közös a halállal, hogy lassú haldoklás, föllázadással elegyes megadás,

kétségbeeséssel végződő reménykedés, és ilyen délibáblátás jár vele. Egy humorista bizarrul, de találón nevezte el sírontúli kristályosodásnak a nézet olyatén különös megváltozását, a minő Tillièresné lelkében történt, miután végigolvasta Poyanne e levelét. Térdére tette a papirost, melyre régi barátja mintegy odaontotta egész szívét, és könnyei szomorún, csöndesen, kiapadhatatlanul kezdtek folydogálni. Itt volt Henry maga. És az ő föltétlen egyenessége, melyet gonosz gyanú nem érintett, még a válás órájában sem, — a szerelemnek szinte vallásos buzgósága, melynek mártiri öröme telik a lemondás kínjaiban, — az eszméiben való hit, mely oly mély, hogy apostoli együgyűségben még akkor is eszébe jut nagy terve: a szocziálizmus története, mikor utolsó istenhozzádót mond imádott kedvesének. Juliette emlékezetében egyszerre fölmerültek közös regényük sokféle és változó jelenetei. Maga előtt látta Henry de Poyannet első találkozásuk napján. Már akkor is tudta, hogy ez az ember nem a mai időből való, hogy karaktere érintetlen és föltámad a nem alkuvó lelkiismeretekre halálos század kompromisszumai ellen. Mily gyöngéden udvarolt neki és ő maga mily szeretettel és mily büszkeséggel látta, hogy mellette életre tér és lassankint kigyógyul első sebéből Igenis, büszkeséggel, mert Poyanne ekkor akart legjobban kitünni, ekkor mondotta leg-hatalmasabb beszédeit, e boldog első években, mikor megkötötték titkos egyességüket, a melyhez Henry

hű maradt, — míg ő? . . . Ezek a papirosra hulló s a vonásokat eltörlő könnyek nem csupán egy örökre véget ért szép érzelem költőiségét siratták . . . Beljük vegyült a lelkimardosás keserűsége is. E nemes barátnak bizony igaza volt, bár nem mondta, bár nem tudta. Elkerülhetetlen szükség volt, hogy szakítsanak. Mi lett ő belőle, a nőből, kit Henry oly tisztelettel vett körül, visszaadva szabadságát? Még ha meg is akarná akadályozni távozását, tiltakoznék ez elbucsuzás ellen, visszautasítva ezt a följánlott szabadságot, nem teheti, nem szabad tennie, — e vétek után, melyet most már maga sem tudta hogyan követhetett el, annyira visszahódította őt e végső búcsú, annyira föltámadtak egykori érzelmei, s a régi Poyanne képe, hogy a mult hetek impressziói egész elmosódtak. Mindazáltal nem soká tarthatott egész valójának ez újra ébredése a mult által, melynek gyarlandó, fájdalmas ereklýje kezében volt. A multnak e visszatérte mégis oly hatalmas volt, hogy egész nap csak arra gondolt, a ki oly meszze idegenbe távozott és a ki őt annyira szerette. E két-ségbeesetten visszavágyódó alvajárásból csak este felé ébredt föl, mikor Gabrielle jött hozzá, hirt hozni a másikról, a sebesültről. És most Juliette szemére hányta magának, hogy oly megfoghatatlanul feledte ez embert, a ki szintén miatta szenved. A párbaj előtt elhatározták, hogy az igaz okokat el kell hallgatni, tehát Candale feleségének csak azt mondta, hogy Raymond jobb karját egy kis csúz bántja.

— Ot-hat nap a köze és föllábbad, mondá a grófné. De vajjon mikor meggyógyult, nem jut-e eszükbe valamelyiküknek, hogy újra kellene kezdeni?

— Attól ne tarts, felelt Juliette, olvasd ezt a levelet.

És odanyújtotta Candalenének a könnyeitől még mindig nedves papirost, engedelmeskedvén a bizalom ama veszélyes és ellenállhatatlan szükségének, melyet egyenlőképpen éreztünk a nagy örömekben és a nagy bánatokban; és engedelmeskedvén egyszersmind egy más, nagylelkű kényszernek: föltárni barátnője előtt amaz ember nemeslelkűségét, a kit ez a barátnő egykoron oly helytelenül ítelt meg. A levél olvastán a grófné szeme is megnedvesedett.

— Istenem, ha ismertem volna őt! mondá. Aztán visszaadta a levelet és egy pillanatnyi habozás után folytatta: De vajjon mit tud minderről Casal?

— Mindent tud, felelt Juliette. Én mondtam meg neki . . .

— Te? kérdé a grófné. De oly küzdelmet látott Tillièresné arcán, hogy nem merte tovább bolygatni e dolgot. »Hát Juliette és Raymond látták volna egymást azóta, hogy Casal nálam járt?« gondolta magában. »Nagy bizalmasságban beszélhettek, hogy ilyen vallomásokra került köztük a sor.« De a grófné épp úgy nem gyanította a rettentő valóságot, mint Poyanne. Azt azonban mégis észrevette, hogy a fiatalember és barátnője

között veszedelmesre válhatott a viszony és így folytatta:

— És ha Casal majd most ismét közeledni akar feléd, mikor megtudta, hogy szakítottatok? Mert meg fogja tudni. Az ujságokban okvetetlen benne lesz, hogy a jobboldal vezére lemondott a képviselőségről és Amerikába utazott. . . .

— Ha közeledni akar felém, felelt Tillièresné, majd meg fogom neki mutatni, ki vagyok. . . .

Candalené nem kívánta e rejtelmes, homályos válasz bővebb magyarázatát, mert attól tartott, hogy megbolygatja e szenvedő szív sebeit. Juliette e szávaiban kifejezte elhatározását, hogy nem megy tovább a bukásban. Szándéka erős volt, de maga sem tudta tisztán, hogy mit határozott el. Attól a perctől, hogy kikerült Casal karjai közül, mostanig, mikor barátnője így beszélt hozzá, mindig meggátolta valami, hogy nyiltan, őszintén vessen számot új helyzetével. Több ilyen akadály volt. Először viszont akarta látni anyját, majd aggódott a párbaj miatt, aztán Poyannenál beszélt és végre örülten várta, hogy mi fog történni. Ez eseményekben ő mind nagy veszedelmeket látott; pedig úgy vonultak el fölötte, mint azok az elnyeléssel fenyegető hullámok, a melyek tovább hömpölyögve, nem tesznek kárt semmiben. Találkozott anyjával, a párbaj megtörtént, és a gróf nagy eltökélésével úgy elrendezte viszonyukat, hogy nem kellett többé tartania semmitől,

Megoldattak a legmegoldhatatlanabb problémák, kivéve a legutolsót, a legrettentőbbet. Egyedül és szabadon állott egy új kérdéssel szemben, melynek nagyságát Gabrielle mondása egész teljességében éreztette vele: mit fog gondolni róla Raymond? Mit akar ez az ember, kiben most szívének egész jövődője egyesül? . . . Mit gondol? Mit akar? Mikor a grófné távozott, az íróasztalhoz ment, melyre annyiszor támaszkodott, első kedvesének irván, és előkereste a levelet, a melyet második kedvesétől kapott a párbaj reggelén. Véghetetlen szomoruan olvasta újra végig, mert most nagyon keserves összehasonlítást kellett tennie. Mily nagy különbség volt a bal lépése után érkezett e sorok és a bucsuzó levél között! Egész helyzete föltárult előtte, mikor elolvasta Raymond e néhány sorát, mely annyira emlékeztette a történtekre »bájos barátnőm« megszólításával és végén a nyílt czélzással, hogy ismét légyottokat rendezzenek. Mindezt úgy érezte, mintha Casal akár sértő tegeződéssel illette volna őt, csókokat küldve neki. Raymond kedvese volt, éppen olyan, mint Corcieuxné, Hacquevilléné vagy Ethorelné. Egyszerre eszébe jutottak e nevek, melyeket Candalené véletlenül ejtett ki előtte, a kocsijával történt ama kis baleset után. Casal épp oly hangon és épp oly érzelmekkel irt neki, mint ezeknek és a többieknek. És ugyan miért is ítélte volna meg őt amazoknál kedvezőbben? Mert azok szeretkező asszonyok, ő meg nem az? Honnan tudja azt Casal,

hogy ő is nem az? Hiszen ő előtte volt már egy kedvese. S ez Raymond előtt nem titok. Nincs hát joga azt hinni, hogy nem ez volt egyetlen szeretője, főképp látva, hogy miként és mily körülmények között adta meg magát neki! Ez emlékezés égő szégyennel ontotta el egész valóját. Mily ellentét e két ítélet, mily különböző a kép, melyet e két ember róla alkotott! Itt nyers kívánság, ott imádással határos tisztelet. És Poyannet még bántotta, hogy nem becsüli eléggé vetélytársát! Istenem, ha tudna a viszonyról, melyet Casal kezdeni akar vele! Rettenetes élességgel látta maga előtt e viszony részleteit és úgy érezte előre minden keservét, mint a tengeri betegsége hajlandó utas, a kinek már émeleg a gyomra, mihelyt a hajóra száll és megüti orrát a kátrány szaga. Elképzelte, hogyan fog ismét végig osonni Párison, dobogó szívvvel állva meg egy ajtó előtt, aztán lefátyolozottan, remegő tagokkal térve haza, mint midőn Poyannenak hozta meg ezt a titkos, gyötrelmes áldozatot. Mikor Henry grófit szerette, legalább megvolt az a vigasztalása, hogy e szerelmükkel járó szomorú dolgok épp úgy fájnak kedvesének, mint neki magának. Poyanne tisztelete nem csökkent iránta; csak sajnálta őt. Hányszor kért térden állva bocsánatot a vétkekért, a melyeket ő miatta elkövetett. De Casal? Voltaképp mit tud ő erről az emberről? Csak azt, hogy csupa gyöngédség és alázatosság volt, míg szabadnak és tisztának hitte őt. De hogyan megváltozott, mikor kitört

benne a féltékenység fékevesztett dühe! Mily nyersen beszélt vele eleinte, mikor hozzá ment. Miféle ember hát ez? És egyszerre eszébe jutott mindaz, a mit Poyanne egykor Casal rovására mondott, Pauline de Corcieux szenvedése és a cinizmusnak amaz egész legendája, mely e viveur nevét körülvette. Egyszerre a félelem borzongása futotta végig, de nem csupán azért, mert félt e titokzatos természettől. Most már tudta, inkább is sejtette, hogy hiába tiltakozik lelkiismerete, hiába akarja önmagát tisztelni és hiába támad föl benne ez a hirtelen bizalmatlanság: mégis ez emberé lesz, ha viszontlátja és Raymond tehet vele a mit akar. E férfi birta őt, azzal a teljes birással, melynek nincs bocsánata. Ime, egész lelke háborog, ha csak a Casal karjai között tapasztalt érzelmek hevére gondolt. A mély gyönyörűség mindensége akkor először nyilatkozott meg előtte. Előre remegett a szerelmi mámor ama rabszolgaságától, melyet az asszonyok nem akarnak megvallani, de azért mégis mindnyájan éreznek és kívánnak. Ha még egyszer odaadja magát, akaratának vége. Nem szerezheti többé vissza az önmagán való hatalmat. És ha Casal majd itt lesz, hogyan állhasson majd neki ellent? Hiszen most is, mikor csak a távolból gondol rá, már oly ernyedt, oly gyöngé, oly habozó, midőn jóvá kellene tenni e hibáját. Ezt a hibát, ha nem is igazolja, de legalább megmagyarázza eltévelyedése: de ha ismét bűnbe esik, ez végső bukása, halála neki, ki hozzáférhe-

tetlen tudott lenni helyzetében, melyre a világ kárhoztatta. Valamikor becsületességének érzetével mentegette magát. De jaj, mi lett ebből a becsületből, mióta Casalnál járt. És mi lesz belőle, ha ama látogatás csak kezdete egy új viszonynak, mely annál megalázóbb, mert Raymond — csak az imént, és mégis oly rég! — feleségévé akarta őt tenni. Ime, Casal is arról ábrándozott, a miről Poyanne, bár ez az álom ellenkezett karakterével és eszméivel. Casal is vele akart élni, nyíltan, nevét adva neki. Akkor még tisztelte őt. Mit tegyen, hogy a látszat és váratlan bukása ellenére is bebizonyíthassa Casalnak, hogy érdemes, ha nem is az ilyen tiszteletre, de legalább arra, hogy ne bánjanak úgy vele, mint egy ledér asszonynyal, a mi ő sohasem volt és sohasem is lesz!

Ama napokban, mikor Casalt sebe szoba rabjává tette, Tillièresné elméjében a kínos reflexiók hatása alatt megérni kezdett egy szándék, mely megegyezett valójának ellentmondó elemeivel; mert egyrészt kielégítette szükségét, hogy méltó maradjon Poyanne tiszteletére, másrészt pedig teljesíteni ígérkezett égő vágyát, hogy megmentse, a mi még megmenthető: hogy hű maradhasson a becsülethez és a szeretett fiatalembertől ismét a régi tiszteletben, sőt talán még nagyobbban részesüljön. Ez a terv megegyezett végtelen bágyadtságával, melylyel nagy lelki rázkódásai végződtek . . . Nem fogja többé viszontlátni Raymondt. Örökre távozik Párisból, mielőtt

Casal találkozhatnék vele; visszatér gyermekése és ifjusága fészkebe, a kedves Nançayba, a hol már első nagy szerencsétlensége után 1870-ben is megismerte a magányosság vigasztaló varázsát. Ugy lesz; el fog menni. És Casal emlékében az az asszony marad, a ki, mert nem lehet többé a felesége, nem akar csupán szeretője lenni. Raymond bizonyosan tudja, hogy Poyanne Amerikába utazott. Nem illetheti őt hát azzal a gyanuval, hogy visszapártolt a grófhhoz, miután neki adta magát. El kell ismernie, hogy nem keresett pusztá, közönséges kalandot vele. De vajjon belenyugszik-e majd távozásába Casal? Nem fogja-e kizaklatni magányából? Nos, hát még távolabb vonul meg. Miután már benne volt a szakításban és Poyanne elköltözése oly nemes példát adott neki, érezte, hogy ereje a veszélylyel együtt nő és maga előtt látta azt, a mi a szív és sors viharaitól elsodrott szerelmesek álma és a végső menedék Raymond ellenében, — a klastrom ajtaját. Még a nőket legjobban megvető ember sem kételkedhetik abban az asszonyban, a ki a rideg czellában, a feszület árnyékában végzi életét. Nem nagy áldozat lesz neki fölvenni a fátyolt, oly félhalott. Közte és a klastrom között nem volt egyéb, csak Nançayné.

— Nem, gondolta magában, még sem tehetem; anyám miatt.

Itt volt az új akadály, melyre nem is gondolt. Szegény öreg anyját nehéz lesz megbékíteni már azzal a gondolattal is, hogy Páristól messze elvo-

nultan éljenek azontúl. És milyen nehezen fog lemondani az agg nő arról a reményéről, hogy leánya ismét férjhez menjen! Mit mondjon anyjának, igazolni ezt a hirtelen elhatározást? Mit mondjon meg neki az igazságból, hogy meggyőzze, de még se ejtse kétségbe? Juliette annyira félt e dolog tárgyalásától, hogy reggeltől estére, estéről reggelre halasztotta és még tovább is huzódzott volna, ha a negyedik nap déltájban nem kényszeríti cselekvésre az a hír, hogy Raymond nem sokára mellette lesz. A boulognei erdőben sétált soká, a néptelen fásorokon végig, ahol először eltökélte, hogy nem fogadja többé Casalt. Haza érve, egy remek virágos kosarat talált, melyet távollétében egy közszolga hozott. A rózsával és orchideával telt kosárra egy levélke volt tűzve; és már a boritékon látható vonások is égették Juliette szemét. A különös betűvetés arra vallott, hogy az író keze nehezen forgatja a tollat; de az asszony mégis azonnal tudta, ki küldi e czeruzával névjegyre írott sorokat:

»Első dolgom, hogy ismét írni tudok: megnyugtatni barátnőmet, és azt kérdezem: hány órákor tisztelkedhetem nála holnap, mikor először megyek ki a szobából.

R. C.«

Olvasván e levelet, mely bizonyosan nagy megerőltetésébe került a sebesültnek, érezte a rózsák

kéjes lehelletét. Ez illat mint csókdosás illette őt. És e papirosról, melyet az ifju keze érintett, a bírás akarata hatott feléje. Egyszerre, mintha boszorkányság ellen küzdene, apróra tépte a levelet és darabjait szélnek eresztette a kertre nyíló ablakon. Kivitte a perronra a veszedelmes virágokat, aztán visszatért szobájába, térdre borult és imádkozott. Vajjon mi történt e vívódó lélekben életének e nagy óráján? Mint minden kornak ösztöne sugallta: csakugyan megvan az Ismeretlen Lélek, a sorsok intézője felé emelkedő fájdalmas sziv imádságában az erő, mely megépíti a gyöngülő akaratot? E perczben fogadta meg Juliette saját lelkiismeretének az önmagával kötött szerződés révén azt, a mit alig egy év mulva teljesített. Mikor fölkel, láng égett arcán s egy láng világította meg homlokát. Egyenest anyja szobája felé tartott. Az öreg asszony megdöbbent, mikor ily megváltozotttnak látta vonásait:

— Mit akarsz nekem mondani? Olyan egzaltált vagy. Régtől óta látta, hogy leánya szomorú, és ez a gyors elváltozás megfélemlítette.

— Kedves mamám, azt kérem: egyezzek bele egy elhatározásomba, bár tudom, esztelennek fogja itélni, szólta Juliette. Ma este Nançayba utazom.

— No ez igazán képtelenség. Elfeleddet, mit mondott a doktor? . . .

— Van is most az én egészségemről szó, felelt Tillièresné; aztán komolyan, szinte tragikusan folytatta: Az a kérdés: becsületes asszony legyen-e

leánya, ki pirulás nélkül csókolhatja meg, vagy egy boldogtalan . . .

— Boldogtalan? . . . ismételte Nançayné megdöbbenve; aztán leültette Julietteet lábához a zsámolyra és végtelen szeretettel czirógatta meg haját. Vallj meg mindent öreg édes anyádnak, kedves gyermekem. Tudom, hogy megint valami balga gondolat támadt szegény fejedben. Nagyon értesz ahhoz: hogyan duld föl holmi képzelődésekkel életedet, mely oly nyugodt lehetne . . .

— Nem, édes anyám, ez nem képzelődés. És egyre komorabb hangon beszélt: szeretek valakit, a kinek nem lehetek a felesége, s a ki udvarol nekem. Érzem, tudom, hogy ha itt maradok és még találkozom vele, elvesztem, végem, és nem bírok többé elmenekülni . . .

— Hogyan! kiáltott az öreg asszony elszörnyedve, és látszott, hogy együgyűségében nem sejtí a valót. Hát nem a Poyanne távozása bánt így? Észrevettem, hogy buslakodsz. Azt hittem, miatta bánkódol, és hogy ő is azért megy el, mert szeret és nem lehettek egymáséi . . .

— Ne faggasson, édes mamám, mondá Juliette összekulcsolva kezét, nem mondhatok egyebet . . . De ha szeret, tudhatja, hogy így csak végső kétségbeesésben beszélhetek, és ígérje meg, hogy nem akadályoz meg szándékomban . . .

— Szent Isten! kiáltott Nançayné. Csak nem azért hagysz el, hogy klostomba menj?

— Nem. De örökre távozni akarok Párisból. . . . Azt akarom, hogy hagyjuk itt ezt a lakást, a hova többet nem teszem a lábamat, mint a hogy e városba sem jövök vissza többé soha . . . Bocsásson meg, édes anyám, ha ráhagyom az apró dolgok elintézését, a melyek nekem nagyon nehezemre esnének. . . . Azt szeretném, ha minden holmimat utánam küldenék a kastélyba, a hol majd megvárom kedves mamát.

— Fiam, nem gondoltad meg ezt a dolgot, szólt az öreg asszony. Egy hónap vagy év mulva halálosan beléunsz Nançayba és a magányosságba. . . . Mostani gyötrő bánatod elmulik . . . És hidd meg, hogy nem bírod majd ott elviselni az életet, ha nem lesz közeledben más, mint én, vén csont . . .

— Egyetlen menedékem az, ha ott lehetek, édes anyámmal; mondá Juliette, forrón csókolva a fonyadt, fehér kezét, mely szomorú arcát simogatta. Óh, ne vitatkozzék velem. Szeret engem, azt akarja, hogy jó és becsületes legyek, hát segítsen megmenekülnöm . . .

— Velem akarsz élni? Mindig? . . . szólt bánatosan Nançayné. És mi lesz majd belőled, ha egyedül maradsz e világon és én nem leszek többé? Mert én előbb halok meg, mint te, és akkor . . .

— Ha édes anyám nem lesz többé velem, mondá Juliette oly pillantással, minőt az öreg még sohasem látott szemében, Isten lesz velem.

.

Vagy tizenegy hónappal a párbaj és e dolgok után, Raymond Casal, lord Herbert Bohun yachtján utazott. Ceylon szigetéről jöttek, elefántvadászatról, miután a perzsa öböl mentén oroszlánokat öldöstek. Malta szigetén kikötöttek a posta végett és Raymond levelei között nyilván volt egy, a mely nagyon hatott rá, mert egész nap oly szomorú volt, hogy barátja hiába akarta fölvidítani. Jóllehet a két barát nem bizott egymásra titkokat, lord Herbert sejtette, hogy bánat nehezedik szívére az ő kedves Casaljának, a ki nem volt többé a régi jókedvű czimbora. E tizenegy hónapban csaknem folyton együtt éltek és úgy töltötték az időt, mint a *Royal Yacht Squadron* vörös keresztes fehér lobogója alatt hajózó két jó pajtáshoz illik. Augusztusban résztvettek a norvégiai lazaczhalászatokban, aztán fölhaladtak egész az Északi-Fokig. Aztán levitorláztak Angolországba, s ott töltötték októbert és novembert. Ez idő alatt Raymond örülten játszott a newmarketi lófuttatásokon, Herbert pedig az alkohol démonának áldozott. De a tengeren, a *Dalilán*, — így hívták a hajót, — egész más ember lett ebből az angolból. Nem ivott egy csepp pálinkát sem, és az okleveles kapitány éleslátásával ügyelt az egész hajószolgálatra, így bizonyítván be, hogy mégis él benne a felelősség érzéke, melyet a brit emberből nem ölhet ki semmi. Nyilván a józanság e kúrái óvták meg attól, hogy a szörnyű méreg végképp elbutítsa. Ér-

telme ilyenkor fölébredt és mindenki meglepetve találta meg benne az előkelő oxfordit, a ki volt, mielőtt a szeszben keresett menedéket, minden és maga ellen. Ha komornak látta egyetlen barátját, kit rendithetetlen angol hűségével szeretett, oly kedvesen elmés, s a mi még hihetlenebb: oly mélyen érző volt, hogy a Phillips törzsvendégei bizony nem ismertek volna rá. Így a deczemberben kezdett nagy uton, Perzsiától Indiáig végtelen gyöngédséggel vigasztalta szomorú *alter ego*-ját. És mikor tovább indultak Maltáról, az ebéden és este ugy meghatotta barátját gyöngéd szorgosságával, hogy Casal végre elmondta neki a különös drámát, melyet átélt, de nem nevezte meg Tillièresnét, és azon kezdte a beszédet, hogy a legkimagyarázhatatlanabb asszonyi problémáról akar szólni. Az éj szinte természetfölötti szép volt. A csillagok a dél egének mesés fényével ragyogtak. A *Dalila* érezhetetlen mozgással hasította a nyugodt, higgadt, szelid tengert, melynek feketesége csaknem kék volt, mint a hogy fölöttük az ég kéksége csaknem feketén sötétlett. A Vöröstenger nyomasztó hőisége után oly édes, üde fuvalom, a megnyugvás végtelen búbáját lehelte ez éjszakába. Lord Herbert fűzfából font zsöllyeszékébe süppedve, némán hallgatta barátja beszédét, és kimért időközökben egy-egy kis füstfelleget bocsátott kurtaszárú fapipájából. Raymond, az emlékezés varázslatának hatalmában, inkább a maga számára, semmint hallgatag barátja kedvéért elevenítette föl kalandja jeleneteit: hogyan

találkozott Juliettetel egy közös ismerősüknél, — hogyan történtek az első látogatások, és mint ragadta őt meg az ifjú nő bája, — hogyan tiltották őt ki a házból, hogyan kérte meg Tillièresné kezét; — aztán mikor elkövetkezett a féltékenység és a jelenet Poyannenal, — a nő hozzájött és az örület, melylyel odaadta magát neki, — aztán semmi . . . Mikor sebe meggyógyult, Juliettehez ment, s akkor hallotta, hogy elutazott. Irt neki. Nem kapott választ. Megtudta, hogy Nançayba vonult vissza. Oda utazott. És nemcsak hogy nem fogadták, de még csak meglátnia sem sikerült. Mondták neki, hogy Tillièresné nagy ritkán megy ki a házból és csupán a fallal körülvett parkban sétál. Átmászott e falon, mint egy regényhős. Másnap a nő távozott a kastélyból; senki sem tudta: hová; nyilván értesült ottlétéről. Látva, mily makacsul menekszik előle, azt hitte, hogy kötelessége abbahagyni az üldözést, mely becsületes emberhez nem méltó; és ekkor kérte meg Bohunt, hogy menjenek együtt Bergenbe.

— Hogy egy asszony miatt szenvedek, mondá végezetül, az nem valami rendkívüli dolog. De mégis érteni szeretném ez ócska történet nyitját; s épp most kevésbbé értem, mint valaha, mióta ma reggel olvastam Candale levelét, melyről már szóltam neked. . . . Nos, hadd hallom, mi a te impressziód e nőről azok után, a miket beszéltem?

— Bizonyos vagy abban, hogy nem találkozott többé első kedvesével?

— Bizonyos vagyok benne. Az az ember nem tért vissza Amerikából.

— Ugy hát nem miatta hagyott el téged. És most szabad egy kissé brutális kérdést tennem? Nagyon szenvedélyes volt?

— Az.

— És nagyon naiv is? Te értesz engemet . . .

— Az volt . . .

— És az a Poyanne, az első szerető, vajjon sokat élt fiatalságában?

— Dehogy! Valóságos apostol az; különben tehetséges és ékesen szóló; de ez csak untathatta a nőt! Nos, mit gondolsz? . . .

— Azt gondolom, szólt lord Herbert, miután egynéhány perczig hallgatott, hogy ez az asszony mindig jóhiszeműleg viselkedett veled szemben. És szeretett téged, nagy hévvel szeretett, de azért azt nem bírta elérni, hogy végképp ne szeresse többé azt a másikat . . . A gróf kétség nélkül elméjének, eszméinek és még egyéb oly dolgoknak volt kedvese, a minőket a te hatásod nem birt megsemmisíteni; te pedig az a szerető voltál, a ki az ő bensejét nem elégithetted ki Neki olyan valakire volt szüksége, a ki magában egyesít téged és azt a másikat; a kiben a gróf érzelmei közül is, meg a tieid közül is él egynéhány, szóval olyan Casal, a kiben a Poyanne szive dobog . . . E képzelenségeknek nem tudom más magyarázatát. És

most térjünk át a ma reggel érkezett levélre. Mi van abban?

— Hogy anyja meghalt, ő pedig apácza lesz. Most tölti a növendék-évet a Dames de la Retraite klastromában. De ezeket az eszményeket lehetetlenség összeegyeztetni: sok évig egy szerető, aztán egy másik két órára és aztán örökre a klastrom.

— Vajjon ott marad-e? mondá az angol. Ha ott marad, ez is csak olyan öngyilkosság, mint a többi. A klastrom a romantikus nők alkoholja. Szentimentálisabb, mint a whisky, régibb találmány is, és előbbkelő; de a célja csak ugyanaz: feledni mindent és önmagunkat! . . . Különben mit panaszkodol? folytatta az olyan keserűségével, kinek szívében titkos gyűlölség lappang megvetett, de még mindig sajnált régi szeretője iránt. Az olyan aszszony, a ki azt a gondolatot hagyja maga után benned, hogy egész életében bocsánatot fog kérni Istentől, a mért téged szeretett, ez páratlan a mi gyönyörű századunkban, a komédiásnék és czédák századában . . .

— De vajjon csakugyan szeretett-e engem? szólt Casal. Ha legalább ezt tudnám bizonyosan!

— Persze hogy szeretett . . .

— És a másikat?

— Azt is szerette, punctum . . .

— Nem, szólt Raymond, az lehetetlen; az emberben nem fér meg két szerelem . . .

— Már miért ne férne meg? mondá lord Her-

bert vállat vonva; és ismét rágyújtott, miután kitakarította és megtömte pipáját, el se hallgatva a közben, a mit az egész uton nem cselekedett meg. Mikor Sevilleában jártam, volt egy kocsisom, a ki mindig közmondásokban beszélt; főleg egy közmondást hajtott mindig; ajánlom, szivleld meg, mert benne van a te történeted, és talán valamennyi történet nyitja: *Cada persona es un mundo* Minden ember egy világ.

És a két jóbarát ismét elmerült az álmodozás csendjében, míg a csillagok tovább ragyogtak, szikrázva, fényesen; a nyugodt, kék, homályos tenger pedig zsongott és a *Dalila* röpi e tengeren, ez ég alatt, — mely kevésbbé végtelen és kevésbbé fontos, mint a viharok és megbékülések, a szenvedélyek és áldozatok, az ellentmondások és gyötrelmek közepett az, a mit örök lehetetlenség teljescn megismerni: — az asszonyi sziv.

Hyères, 1889 deczember. — Páris, 1890 július.

— Vége. —

$$\begin{array}{r}
 4800 \\
 1800 \\
 \hline
 3600 \\
 2160 \\
 \hline
 5760
 \end{array}$$

$$\begin{array}{r}
 36 \times 60 \\
 \hline
 2160
 \end{array}$$

$$\begin{array}{r}
 60 \times 36 \\
 \hline
 360 \\
 180 \\
 \hline
 2160 \\
 600 \\
 700 \\
 \hline
 3460 \\
 5760 \\
 \hline
 9220
 \end{array}$$

8

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZ

OSZ